T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNANÇ TURİZMİ ROTASI OLUŞTURULMASI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

SİNEM GÜNDOĞAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÜLSEL ÇİFTCİ

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Sürdürülebilir Kültürel Miras Kapsamında İnanç Turizmi Rotası Oluşturulması: Trakya Bölgesi Örneği

Hazırlayan: Sinem GÜNDOĞAN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Trakya Bölgesi sınırları içerisinde bulunan Edirne-Tekirdağ-Kırklareli illerinde yer alan ve inanç açısından tarihi öneme sahip cami, kilise, sinagog, tapınak, türbe gibi kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek amacıyla bir inanç rotası önerisinde bulunmaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden e-görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda, verilerin toplanmasında araştırmanın amacına ve yöntemine uygun olarak hazırlanan yapılandırılmış görüşme sorularından yararlanılmıştır. Görüşme formu; Haziran 2021- Temmuz 2021 döneminde turizm alanında faaliyet gösteren kamu yöneticileri, sanat tarihi, tarih ve turizm alanlarında çalışmalar yapan akademisyenler, birlik ve odalarda görev alan kişiler ile şehir ve bölge planlamacıları ve profesyonel turist rehberleri olmak üzere 34 kişiye e-posta yolu ile iletilmiştir.

Elde edilen veriler, Trakya Bölgesi'nde var olan inanç turizmine ait kültürel mirasın inanç turizmi açısından önemli bir potansiyeli olduğunu, mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla bir inanç turizmi rotası oluşturulması yönündedir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için kültürel miras değerlerinin doğru tespit edilmesi, bölgenin tanıtım ve pazarlamasına yönelik çalışmaların daha etkili bir şekilde sürdürülmesi ayrıca kültürel miras varlıklarının restorasyon çalışmalarının daha yoğun şekilde yapılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kültürel Miras, İnanç Turizmi, Kültürel Rotalar.

Title of the Thesis: Establishing a Religious Tourism Route within the Scope of Sustainable Cultural Heritage: Example of Thrace Region

Author: Sinem GÜNDOĞAN

ABSTRACT

In this study, it is to suggest a religious route in order to ensure the sustainability of cultural heritage values such as mosques, churches, synagogues, temples, which are located in Edirne-Tekirdağ-Kırklareli provinces within the borders of Thrace Region and have historical importance in terms of religious. In the study, e-interview technique, one of the qualitative research methods, was used. In this context, structured interview questions prepared in accordance with the purpose and method of the research were used in the collection of data. The interview form was sent to 34 people, who are involved in tourism as government executives, academicians doing research in areas such as tourism, history and art history, people working in unions and chambers, city and regional planners and professional tourist guides, in between June 2021 and July 2021 via e-mail.

The collected data shows that the cultural heritage of religious tourism in the Thrace Region has an important potential in terms of religious tourism, and that a religious tourism route should be created in order to ensure the sustainability of the heritage. However, in order for this to happen, it is necessary to determine the cultural heritage values correctly, to continue the activities for the promotion and marketing of the region more effectively, and to carry out more intensive restoration works of cultural heritage assets.

Keywords: Sustainable Tourism, Cultural Heritage, Religious Tourism, Cultural Routes.

ÖN SÖZ

Tez çalışmam süresince bilgi ve tecrübesi ile yoluma ışık tutan, çalışmama destek ve katkı sağlayan değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Gülsel ÇİFTCİ' ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunma jürimde bulunan, değerli zamanlarını ayırarak çalışmamın şekillenmesine destek veren Prof. Dr. Emel GÖNENÇ GÜLER' e, Dr. Öğr. Üyesi Duygu YETGİN AKGÜN' e sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim sürecinde değerli katkılarını, ilgi ve desteklerini esirgemeyen, bana olan güvenlerini her zaman hissettiren saygıdeğer hocalarım, Pof. Dr. Güney ÇETİN GÜRKAN' a, Doç. Dr. Gülsevim YUMUK GÜNAY' a, Dr. Öğr. Üyesi Elif ÜLKER DEMİREL'e ve yüksek lisans eğitimimdeki diğer tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma sürecimde yardım ve desteklerini benden esirgemeyen sevgili arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Her koşulda yanımda olan, elimden tutan, sabır gösteren ve bu günlere gelmemde her türlü fedakârlığı göze alan, maddi ve manevi destekleri ile beni sürekli cesaretlendiren sevgili annem Asniye GÜNDOĞAN ve sevgili babam Sami GÜNDOĞAN' a sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Edirne, 2021

Sinem Gündoğan

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vi**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **vii**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS VE İNANÇ TURİZMİ

1.1. Kültürel Miras Kavramı 3
1.1.1. Somut Kültürel Miras 7
1.1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras 10
1.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm 13
1.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı 13
1.2.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramı 17
1.3. Sürdürülebilir Kültürel Miras 23
1.4. İnanç Turizmi 26
1.4.1. İnanç Turizmi ve Özellikleri 26
1.4.2. İnanç Turizmine Katılma Nedenleri 36
1.4.3. İnanç Turizmi Merkezleri 38
1.4.3.1. Dünya'da İnanç Turizmi Merkezleri 38
1.4.3.2. Türkiye'de İnanç Turizmi Merkezleri 44
1.4.4. Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Merkezleri 59

İKİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜREL ROTALAR

2.1. Kültürel Rota Kavramı 69
2.2. Kültürel Rota Kavramının Tarihsel Gelişimi 70
2.3. Kültürel Rotaların Sınıflandırılması 76

2.4. Kültürel Rotaların Planlanması 79
2.5. Dünya' da Kültürel Rotalar 81
2.6. Türkiye' de Kültürel Rotalar 89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNANÇ TURİZMİ ROTASI OLUŞTURULMASI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı 99
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 100
3.3. Araştırma Verilerinin Toplanması 100
3.4. Araştırma Verilerinin Analizi 102
3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 105
3.6. Araştırmanın Bulguları 106
3.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri 106
3.6.2. Katılımcı Profilinin Değerlendirilmesi 109
3.6.3.Araştırmanın Ana Temalarının Belirlenmesi 110
3.6.4. Temaların Yorumlanması 112

TARTIŞMA 152
SONUÇ VE ÖNERİLER 155
KAYNAKÇA 159
EKLER 185

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'deki UNESCO Eserleri 9
Tablo 2: Türkiye'deki UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Eserleri 12
Tablo 3: Dünya'da En Çok Turist Çeken Kutsal Alanlar ve Ziyaretçi Sayıları..... 40
Tablo 4: Dünya'daki En Önemli İnanç Merkezleri..... 42
Tablo 5: Türkiye'nin İnanç Merkezleri..... 47
Tablo 6: Türkiye'de Hristiyanların Kutsal Kabul Ettiği İnanç Merkezleri..... 56
Tablo 7: Türkiye'deki En Gözde İnanç Merkezleri 58
Tablo 8: Türkiye' de 2016-2020 Yılları Arası İnanç Turizmi Verileri 59
Tablo 9: 1902 Yılında Edirne Vilâyetine Bağlı Sancakların Nüfusu..... 62
Tablo 10: Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları 66
Tablo 11: Trakya Bölgesi'ndeki İnanç Merkezleri 67
Tablo 12: Dünya'daki Kültürel Rotalar 82
Tablo 13: Türkiye'deki Kültürel Rotalar 93
Tablo 14: Araştırma Katılımcılarına Ait Bilgiler..... 106
Tablo 15: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Ait Bulguları 109
Tablo 16: Katılımcıların Eğitim Durumu Değişkenine Ait Bulguları..... 109
Tablo 17: Katılımcıların Meslek Değişkenine Ait Bulguları..... 109
Tablo 18: Katılımcıların Deneyim Değişkenine Ait Bulguları 110
Tablo 19: Temaları Oluşturan Soruların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları 111
Tablo 20: Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rota Önerisi 132

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: UNESCO Köle Rotası 85
Şekil 2: Mozart Yolu 86
Şekil 3: Çikolata Yolu 87
Şekil 4: Viking Rotası 88
Şekil 5: Danube (Tuna) Yolu 89
Şekil 6: Türkiye Kültür Rotaları Derneği Kültürel Rotaları 90
Şekil 7: Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Kavramsal Eylem Planı 91
Şekil 8: Avrupa Konseyi'nin Kültür Yolları Programı Rotaları 91
Şekil 9: ÇEKÜL Vakfı Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları Programı 92
Şekil 10: Sultanlar Yolu 96
Şekil 11: Aziz Paul Yolu 97
Şekil 12: Via Egnatia Yolu 98
Şekil 13: Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rotası 135

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ATLAS : Association for Tourism and Leisure Education and Research

BM : Birleşmiş Milletler

ÇEKÜL : Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

COE : Council of Europe (Avrupa Konseyi)

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü

DMK : Dünya Miras Komitesi

ICCROM : International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Koruma Çalışmaları Merkezi ve Kültür Varlıklarının Restorasyonu)

ICOMOS : International Council On Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)

MÖ : Millattan Önce

MS : Milattan Sonra

OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

SVE-H : Edirne Vilayet Salnamesi

TURSAB : Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

TUSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UNCED : United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Çevre Konferansı)

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UWTO : The United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)

vd. : ve diğerleri

WHC : The World Heritage Committee (Dünya Miras Komitesi)

WRTA : The World Religious Travel Association

WTO : World Tourism Organization (Dünya Turizm Örgütü)

GİRİŞ

Tarihsel süreçte insanoğlunun askeri, savaş, ticari, göç veya dini sebeplerle yer değişikliğine gittiği görülmektedir. Toplumlar yaşadıkları bölgelerde ya da belirli sebeplerle yaptıkları bu yolculuklarda kendilerine ait izler bırakmışlardır. Yüzyıllar sonrasında karşımıza çıkan doğal, tarihsel ya da kültürel somut veya somut olmayan bu varlıkları; o gününün insanının kendi inanç değerleri, bilgileri, sanatlarıyla harmanlayarak oluşturdukları bilinmektedir. 1972 yılında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi"nin imzalanmasıyla dönemin, kültürün ve yaşamın bilgilerini günümüze taşıyan bu değerler; uluslararası alanda ele alınmaya ve kültürel miras çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır.

Yolculukların sebepleri arasında bulunan inanç, insanoğlunun tarihte yer değişimindeki en önemli ve en eski motivasyon kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İnsanlar inancı gereği kutsal gördükleri bölgeleri belli zamanlarda ziyaret etme isteği duymuş, ibadet etmek, dini görevlerini gerçekleştirmek, tapınmak için mabetler, tapınaklar inşa etmişlerdir. Bu hareketliliğin turizm ile olan ilişkisi 1970' li yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Bireylerin ekonomik gelir elde ettikleri, ihtiyaçlarını giderdikleri yerleşim alanlarından inançları gereği ayrılmaları, inanç açısından bir değeri olan bu destinasyonları görmek için yapmış oldukları turizm amaçlı ziyaretler literatürde *"inanç turizmi"* olarak yer bulmuştur (Çelik, 2008: 23).

Kültürel miras, destinasyondaki turizmin yapı taşlarından olan ve rekabet gücünü artıran unsurların başında gelmektedir. Bu nedenle kültürel miras değerlerinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiği belirtilmektedir. Anlaşıldığı üzere kültürel mirasın sürdürülebilirliği insanların geçmiş ile bugün arasında bir bağlantı kurabilmesi açısından oldukça önemlidir (Du Cros, 2001: 166).

Bu bağlamda kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlayan birçok etken mevcutken özellikle son yıllarda kültürel rota kavramı üstünde de durulmaktadır. Kaybolan, unutulan kültürel mirasın keşfedilmesi, farkındalık yaratılması amacıyla kültürel rotalar ile ilgili başlayan çalışmalar 1980' lerde Avrupa'da hız kazanmış beraberinde ulusal ve uluslararası alanda kendini göstermeye başlamıştır.

Çalışma alanı olarak Trakya Bölgesi' nin Edirne-Tekirdağ- Kırklareli illeri seçilmiştir. Bu iller farklı inançlara ait kültürel miras değerleriyle, bölgesel açıdan önemli bir yerleşim yeridir. Bu çalışmada sürdürülebilir kültürel miras kapsamında "Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rotası" önerisi sunularak Trakya' nın doğal, tarihi kültürel mirasının sürdürülebilirliği, tanıtılması ve bölge turizmine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kültürel miras, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kültürel miras anlatılmıştır. Devamında inanç turizmi ve özelliklerine, inanç turizmine katılma nedenlerine, inanç turizmi merkezleri ile Trakya Bölgesi' ndeki inanç turizmi merkezlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise kültürel rotaların gelişim süreci, sınıflandırılması, planlanması anlatılarak dünyada ve Türkiye' deki kültürel rota örneklerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırmanın konusu ve amacına, araştırmanın evren ve örneklemine, araştırmanın yöntemine, veri analizine, bulgular, tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Çalışma kapsamında yapılandırılmış soruların yer aldığı uzman görüş formu, e-görüşme yöntemi kullanılarak katılımcılara iletilmiş ve katılımcıların görüşleri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS VE İNANÇ TURİZMİ

1. 1.Kültürel Miras Kavramı

"Kültürel miras" kavramını oluşturan kelimelerden biri olan "kültür" terimi tarihte toplumsal, sosyal esaslar ve bu alandaki değişimlere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan en basit tanıma göre; kültür, bir toplumu oluşturan fakat onu diğerlerinden ayıran ortak bilinçtir (Hofstede, 1980: 21). Kültür; zaman, mekân ve insan çerçevesinde etkileşim sonucu çıkan tüm özellikleri içermektedir (ICOMOS, 2013).

Kültür kavramı önceleri somut içerikli bir kavram olarak bilinmiş zaman içerisinde değişim göstererek soyut anlama kaymıştır. Kavram, bugün incelendiğinde birçok anlam ifade ettiği, ayrıca kavramın somut ve soyut olarak birden fazla unsuru barındırdığı görülmektedir. İnsanlar dünyaya geldiği ilk günden itibaren sosyal bir varlık olarak yaşadığı grup, toplum, bölge ya da ülkede bazı alışkanlıklar, düşünceler, davranışlar edinmektedir. İşte bu kazanımların kültürün birer getirisi olduğu bilinmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında kültür; kavrayışsal, ruhani ve estetik gelişime yönelik genel bir süreci anlatan kültür, toplulukların hayat tarzını anlatan kültür ve herhangi bir fikrin sanatsal olarak ortaya çıkarılmasıyla oluşan kültür olarak üç grupta incelenmiştir (Williams, 1976: 110).

Geçmişten günümüze gelen ve geleceğe doğru giden, insanlara kendilerini yaşadığı topluma ait hissettiren, diğer toplumlardan ve bireylerden onları ayıran, kendilerine has meydana getirdikleri olgular vardır. Bu nedenle gelenek görenekler, bazı oturmuş davranışlar, düşünce kalıpları kültür olarak adlandırılabilmektedir. Bir başka ifade ile kültür; toplumları ayakta tutan, birikimle oluşan bir kavramdır. Yükselen (2003: 96) kültürü; toplumların farkını yaratan, onlara ait olan, gelişme gösteren, sahip olduğu yaşam biçimi, örf adetleri, değer yargılarını oluşturan ve geçmişten geleceğe aktarılan bir sistem olarak görmektedir.

Kültür, toplumların kimliğini oluşturan bir olgudur. Bu nedenle her toplumun; giyimi kuşamıyla, yemek alışkanlıklarıyla, yaşam biçimleriyle, ahlaki değerleriyle, önceki nesillerden aldığı, üzerine bir şeyler katıp değişim göstererek sonraki nesile ulaştırdığı maddi manevi tüm etkiler toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu unsurlar kültürü oluştururken aynı zamanda topluma kimlik kazandıran, birliği, dayanışmayı, toplumun düzenini sağlayan değerlerin tümüdür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016). Görüldüğü gibi kültür aslında birikim sonucu ortaya çıkmaktadır.

Aytaç (2002: 156) bu düşünceleri destekleyen görüşüyle; atalardan alınan, öğrenilen, aktarılan bazı özelliklerin, yaşanılan çağa göre şekillenerek her defasında daha farklılaşmış, toplumun kendine özgü bir kültürün oluştuğunu söyler. Ayrıca topluma göre farklılık gösteren kültür, zamana ve şartlara göre aynı kalmadan harmanlanarak, süreklilik göstererek var olmaya devam eder. Bu da kültürden yoksun bir toplumun düşünülemeyeceğini göstermektedir.

Farklı pek çok tanımı olmasına rağmen kültürün ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Köse vd. , 2001: 222-223);

- Kültür her toplum için ayırt edici bir özelliğe sahiptir.
- Kültür toplumun maddi manevi tüm değerlerini bir bütün olarak kapsar ve aktarır.
- Kültür paylaşabilen bir olgudur.
- Kültür toplumda ortak bilinci oluşturur.
- Kültür sonradan öğrenilebilir.
- Kültürün sosyal yapıyla benzer yönleri bulunur.
- Kültür dinamik bir yapıdadır ve yavaş olsa da değişir.
- Kültür sosyalleşmede oldukça etkilidir.

Özelliklerinden de anlaşılacağı gibi kültür; toplumdaki bireylerin paylaşabildiği, aktarabildiği, değişebilen, öğrenilen, kişilerin kendi bilgilerini de

katarak değer yargılarını, düşüncelerini, davranışlarını şekillendiren kalıplardır. Omar vd. (2013: 84) ise kültürün aktarılırken onu oluşturan etkenler sayesinde yenilendiğini ve yeni kültür kavramını ortaya çıkardığını söyler. Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak kültür özelliklerine göre çeşitlendirilmiştir (Köse vd., 2001: 222-223);

Genel Kültür ve Alt Kültür: Genel kültür, her bölgede ve her toplumda var olan, toplumda kabul görmüş, her noktada kendini gösteren kültürdür. Özellikle toplumun inanç, yargı, düşünce sistemlerinde fazlasıyla hâkimdir.

Maddi Kültür ve Manevi Kültür: Maddi kültür; insanın emek vererek, bir şeyi işleyerek, şekillendirerek, el becerisini kullanarak ortaya çıkardığı estetik değeri olan kültürdür. Bu şekilde yapılan eşyalar, objeler, araç gereçler, sanatsal ve mimari yapılar toplumun kültür birikimiyle meydana geldiğinden maddi kültür kabul edilir. Toplumda var olan inanç, dil, hukuk, din, ahlak anlayışı, gelenek ve görenekler ise manevi kültür olarak tanımlanır.

Karşı Kültür: Toplumlarda alışılagelmiş yaşamları biçimlendiren sosyoekonomik bir genel kültür vardır. Bu kültüre karşı çıkan, onun belirlediği normlara uymak istemeyen kişilerin oluşturduğu kültürdür.

"Miras" ise; önceki nesillerden kalan, maddi manevi varlıklardır (http://www.tdk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 12.10.2020). Miras, geçmişi ve şuanı içinde barındırır. Miras; tarihi yapıları, sanat eserlerini, görsel ve estetik olarak beğenilen pek çok şeyi kapsamaktadır (Yıldız, 2011: 3). Geçmişte var olan ve var olmaya devam eden, kendiliğinden oluşan dağlar, nehirler, ormanlar, doğal oluşumlar ya da insanların meydana getirdiği köyler, kentler, örf adetler, folklor, tarihi eserler, el sanatları, mimari değerlerin her biri miras niteliğindedir (Timothy ve Boyd, 2003: 3).

Geçmişteki değerleri bugüne ulaştırmada önemli bir kültürel araç olan miras; tarih yapıları, sit alanlarını, tarihten günümüze gelebilmiş bilgileri, doğal

değerleri ve kültürel gelenekleri kapsamaktadır (Karapınar ve Barakazı, 2017: 5-18). Diğer bir ifadeyle miras; insan, kültür ve doğanın etkileşimiyle oluşan tüm değerler olarak ifade edilir. Ayrıca miras; barındırdığı sanatsal, antropolojik, tarihsel ve dil gibi birçok özellik bakımından korunması gereken önemli varlıkları ve değerleri de temsil etmektedir.

Miras teriminin ilk kez uluslararası düzeyde kabul görmesi; 1964 yılında tarihi varlıkların korunması ve restore edilmesini kapsayan Venedik Tüzüğü' nde belirtilmesiyle olmuştur. Tüzükte *"tarihi anıt"* kavramı; mimari yapıların yanı sıra tarihte bir uygarlığın yaşamına şahitlik eden bölgeleri de içermektedir. Bununla beraber kavram, kültürel mirasın soyut eserler açısından da ele alınmasına öncülük etmiştir (ICOMOS, 1964).

6 Kasım 1972 tarihinde UNESCO tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde (Convention Concerning the Protection of the Cultural and Natural Heritage) kültürel miras ile doğal miras kavramları aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (UNESCO, 1972) ;

Kültürel Miras:

Anıtlar: Mimari eserler, heykeller, resimler, arkeolojik eserler, yazıtlar, mağaralar, kitabeler.

Yapılar: Bilimsel, sanatsal, tarihsel olarak önemi bulunan manzaralar, mimari yapılar.

Sitler: Kendiliğinden oluşan ya da insan emeği ile meydana getirilmiş tarihsel, insan bilimi ve görsel açısından önemi bulunan yerler.

Doğal Miras:

Jeolojik ve fizyolojik oluşumlardan meydana gelen, değeri bulunan doğal yapılar, nesli tükenebilme riski bulunan bitki ve hayvan türlerini ifade etmektedir.

Zamanla kültürel mirasın kapsamı gelişme göstermiş, sadece anıt eserler değil, beraberinde insana ait kültürel değerler de kültürel miras alanına girmiştir. Bu bağlamda, kültürel miras tarihte yaşamış olan topluluğa ait maddi manevi tüm değerlerdir (EUROMED, 2010). ICCROM'a (2005) göre bunlar, insanlığa emanet edilen tarihi, sembolik, sanatsal değerlerin tümüdür. En geniş tanımıyla ise; zaman ve mekân çerçevesinde oluşan, tüm dünyaya mâl olan, insanların bakış açılarının, değer yargılarının, inanışlarının, gelenek ve göreneklerinin sonucunda oluşan somut ya da somut olmayan tüm varlıklardır (Negiz, 2017: 164).

Kültürel mirası oluşturan kaynaklardan edinilen bilgiler, geleceğe ışık tutar nitelikte olduğundan kültürel miras geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi de görmektedir. Bu nedenle insanlar, milletler için kültürel miras oldukça önemlidir. İnsanların geçmiş tarihte yaşanmışlıkları ile bugünün toplumunu ortak bir noktada buluşturması bağları kuvvetlendiren önemli bir olgudur (Kiper, 2004: 14). Nesillere gelecek yaratabilmesi, varlığını kuşaklararası sürdürebilmesi ve toplumların ayakta durabilmesi için kültürel mirasın korunması oldukça büyük bir öneme sahiptir (Ahunbay, 1999: 116). Bu amaç doğrultusunda UNESCO' nun sürdürdüğü çalışmalar neticesinde; 1972 yılında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bunu 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ve 2005 yılında ise "Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması Sözleşmesi" izlemiştir (Özgönül, 2012: 28-41).

1.1.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras; insanların sosyal yaşamda ihtiyaçlarını gideren, dini, ekonomik ve kültürel yapılardır. Daha kapsamlı açıklanacak olursa; somut kültürel miras; korunması önemli olan, gelecek nesiller için değeri bulunan, insanların emeği

ile oluşturulmuş, duyularla algılanabilen kültürel varlıklardır. Arkeolojik sit alanları, tarihi yapılar, mimari binalar, kültürel objeler somut kültürel miras değerleri içerisinde yer almaktadır (Yeşilbursa, 2013: 405-420).

Günümüzde toplumların sahip olduğu kültürlerin, tarihi yapıların, gelenek ve göreneklerin meydana gelmesinde daha önce yaşamış olan toplumların izleri vardır. Diğer bir ifadeyle somut kültürel miras; tarihten günümüze kadar gelebilmiş, o çağlarda yaşayan insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılayan eşyaları, sanatsal değeri bulunan varlıkları, taşınabilen ya da taşınmayan eski yerleşim alanlarındaki mimari yapıları ve yapı kalıntılarını, kamusal alanları ve doğal oluşumları kapsamaktadır (Özdoğan, 2014: 47-48).

Somut kültürel miras; "Taşınır Kültürel Miras" ve "Taşınmaz Kültürel Miras" olarak ikiye ayrılmaktadır;

Taşınır Kültürel Miras: Taşınır kültürel miras, zaman ve mekâna göre yer değişikliği yapılabilen, insan emeğiyle meydana getirilen varlıklardır. Taşınabilir, korunma gereksinimi bulunan, sanat eserleri sayılan ve miras kabul edilen değerleri kapsamaktadır. Halı, kilim gibi dokumalar, camdan, deriden, metaldan yapılmış eşya ve aletler, seramik kaplar, resim, heykel, sikke, mobilya, el işleri ve el yazması kitaplar gibi değerli doküman ve sanat eserleri taşınır kültürel miras kabul edilmektedir (Okuyucu, 2011: 21). Müze, galeri gibi alanlarda sergilenebilirler. Böylece insanların ortak bir toplum kültürüne sahip olmalarında, gelenek ve göreneklerin yaşatılmasında, manevi hissiyatı arttırmada etkili olduklarını söylemek mümkündür. Fakat bu kültürel varlıklar zarara oldukça açıktır, çalınabilirler, yurtdışına kaçırılabilirler ve satılabilirler.

Taşınmaz Kültürel Miras: Toplumlar yaşadıkları bölgelerde sosyal, dini ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kendi kültürü, sanatı ve estetiğiyle mimarı yapılar inşa etmişler, kendileri için yaşam alanları oluşturmuşlardır. Taşınmaz kültürel mirasta zaman ve özgünlük iki ana

hususdur. Bu varlıklar oluşturulurken tarih öncesi devirlere ait toplumlar kendilerine ait bilim, kültür, inanç ve sanatı kullanarak her biri kendi farkını ortaya koymaya çalışmıştır (Koç, 2008: 116).

2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda akropoller, ören yerleri, nekropoller, tümülüsler, höyükler, kışlalar, tabyalar, kervansaraylar, kale, burç, hisar, medrese, türbe, kümbet, surlar, köprüler, hamamlar, camiler, kapalı çarşılar, şifahaneler, sinagoglar, kilise ve bazilikalar, tarihi öneme sahip evler, yalılar, köşkler, sunaklar, tapınaklar, köprüler, su kemerleri, saraylar, mescitler, şifahane ve imarathaneler, çeşmeler, arasta, kapalı çarşı ve bedestenler, mezar taşları, sanduka ve siteller, peri bacaları, duvarlardaki kabartmalar, fresk ve mozaikler taşınmaz kültürel miras olarak kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 1983: 18113).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi' ne göre Dünya Mirası Komitesi' nin (DMK) oluşturduğu Dünya Mirası Listesi' nde 1154 yer "Dünya Miras Alanı" olarak yer almaktadır. Bu eserlerden 897' si kültürel, 218' i doğal ve 39' u kültürel ya da doğal kabul edilmiş miraslardır. Türkiye'nin bu listede 19 miras alanı bulunmaktadır (UNESCO, 1972). Bu miras alanlarının bulundukları şehir ve UNESCO' ya dâhil edildikleri yıllar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'deki UNESCO Eserleri

Miras Adı	Şehir	Yıl
Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası	Sivas	1985
İstanbul'un Tarihi Alanları	İstanbul	1985
Göreme Millî Parkı ve Kapadokya	Nevşehir	1985
Hattuşaş	Çorum	1986
Nemrut Dağı	Adıyaman	1987
Hierapolis- Pamukkale	Denizli	1988
Xanthos- Letoon	Antalya-Muğla	1988
Safranbolu Şehri	Karabük	1994
Truva Arkeolojik Alanı	Çanakkale	1998
Selimiye Cami ve Külliyesi	Edirne	2011

Çatalhöyük Neolitik Alanı	Konya	2012
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	2014
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	2014
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	Diyarbakır	2015
Efes	İzmir	2015
Ani Arkeolojik Alanı	Kars	2016
Aphrodisias	Aydın	2017
Göbekli Tepe	Şanlıurfa	2018
Arslantepe Höyüğü	Malatya	2021

Kaynak: https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122, Erişim Tarihi: 20.10.2020.

1.1.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras kavramına yönelik çalışmalar; gelenek, görenek, folklor gibi değerlerin korunma konusunda yetersizliğin anlaşılması üzerine 2003 yılında UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalanarak hız kazanmıştır (Alivizatou, 2008: 44-54) .

Somut olmayan kültürel miras; toplumların manevi değerlerini temsil eder. Bir topluluğa ait olarak ortaya çıkan, nesilden nesile aktarılan, aidiyetlik duygusu oluşturan, içinde bulundukları halkın, doğanın kültürüyle etkileşimde bulunup gelişen, sözlü gelenekler, diller, müzik, dans, festivaller, geleneksel ilaçlar, mutfak sanatlarıdır (UNESCO, 2003). Çünkü bu mirasların oluşmasında toplumun ortak tarihi, olayları, yaşanılan bölge özellikleri ve kültürü etkili olmaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın aktarılması ve gelişmesinde kullanılan anlatım yöntemi; sanatsal gösteriler, topluma ait ritüeller, doğayla bağlantılı olan ve uygulanan herşey oldukça önem taşımaktadır (UNESCO, 2003). Somut olmayan

kültürel miras kapsamına giren geleneksel davranışlar, topluma ait törensel gösteriler, yöresel lezzetler gibi değerlerin zamana karşı koyması daha zordur ve zaman içerisinde yok olma riski bulunmaktadır (Öter ve Ünal, 2011: 26–37).

UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihli Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde somut olmayan kültürel miras aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (UNESCO, 2019);

- *Sözlü gelenek ve anlatımlar:* Ağızdan ağıza aktarılan, bazen kendiliğinden gelişen hikâyeler, destanlar, masallar, efsaneler, şarkılar ve dualardan oluşur.

- *Gösteri sanatları:* Müzik, dans, tiyatro, pantomim, kukla gösterisi bu kategoride yer alır. Ayrıca bu aktiviteler gerçekleştirilirken kullanılan gösterinin parçası olan eşyalar da dâhil edilmiştir.

- *Toplumsal uygulamalar, festivaller, törenler, ritüeller:* Toplumdaki düğün adetleri, doğum ve cenaze törenleri, yerel oyun ve spor faaliyetleri, geleneksel mutfak uygulamaları, mevsimlere göre gerçekleştirdikleri farklı ritüellerdir.

- *Doğayla bağlantılı olan değerler:* Yöresel yemekler, halkın şifa bulduğu yöntemler, halk tarafından geliştirilmiş takvimler.

- *El sanatları:* Geleneksel el sanatlarını ve bu sanatları icra etme yöntemi ve bilgilerini korumayı gerektirir. Çünkü el sanatları; giysi, takı, festival ve görsel sanatlarda kullanılan kostümler ve süsler, saklama kapları, dekoratif eşya, müzik aletleri, mutfak gereçleri, oyuncak yapımı gibi alanlarda kültürü taşıyan aracı olarak karşımıza çıkar.

UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne Türkiye, 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" ile katılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016). Sözleşmeye göre; üye devletler kendi sınırları içerisindeki somut olmayan kültürel miras değerleri ile ilgili bir envanter oluşturarak bunu güncel tutmak zorundadırlar.

Türkiye 19 mirası ile UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde 178 ülke içinde ilk beş ülke arasında bulunmaktadır. Yıllarına göre Türkiye' de bulunun UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miraslar ve listeye kabul edildikleri yıllar Tablo 2' de belirtilmiştir.

Tablo 2: Türkiye'deki UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Eserleri

MİRAS ADI	MİRAS YILI
Meddahlık Geleneği	2008
Mevlevi Sema Törenleri	2008
Âşıklık Geleneği	2009
Karagöz	2009
Nevruz	2009
Geleneksel Sohbet Toplantıları	2010
Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah	2010
Kırkpınar Yağlı Güreş Festival	2010
Geleneksel Tören Keşkeği	2011
Mesir Macunu Festivali	2012
Türk Kahvesi ve Geleneği	2013
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014
İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği	2016
Geleneksel Çini Sanatı	2016
Bahar Bayramı Hıdrellez	2017
Dede Korkut-Korkut Ata Mirası	2018

Geleneksel Türk Okçuluğu	2019
Minyatür Sanatı	2020
Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu	2020

Kaynak: https://unesco.org.tr/Pages/126/123/, Erişim Tarihi: 23.10.2021.

1.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm

1.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı

Dünya; günden güne gelişmekte olan teknoloji, büyüyen endüstrileşme, artan nüfus sonucunda insanların bilinçsizce tüketimine maruz kalmaktadır. Doğa insanoğlunun ihtiyaçları karşısında başvurduğu ilk kaynak olmuştur. İnsanlar, gereksinimleri doğrultusunda arayışa girmiş, sanayileşme ve küreselleşmenin etkisiyle hızlı tüketim odaklı bir yaşam sürmeye başlamıştır. Bu hızlı ilerleyişin ilk zararı çevreye olmuştur. Gelişmelerin devamı doğal kaynakların yok olabileceği endişesiyle uluslararası anlamda kaygı yaratmıştır. Bu da beraberinde sürdürülebilirlik kavramını özellikle son yıllarda daha çok gündeme getirmiştir.

İncelendiğinde *"sürdürülebilirlik"* kavramı Latince kökenli olup, *"subtenir"*, "*tutmak*" ya da *"aşağıdan destek"* anlamına gelmektedir (Özmehmet, 2012: 2). Sürdürülebilirlik kavramı, insanın doğa üzerindeki etkilerinden dolayı ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun ilk etkileşimi doğa ile olduğundan ilk zararı da yine doğaya vermiştir. İlk zamanlar her ne kadar kavram doğal kaynaklar için uygulanan bir sistem olsa da müdahalelerin artmasıyla daha geniş bir alana yayılmış ve beraberinde ekonomik, kültürel, sosyal kaynakların da bilinçli kullanılması gerektiği konusunda söz sahibi olmuştur. Bununla beraber sürdürülebilirlik, kendisine birçok sektörde yer bulan ve farklı tanımları yapılan bir kavramdır.

Cebeci ve Çakılcıoğlu (2002: 317-320) sürdürülebilirliği, sistem için hayati önem taşıyan kaynakların aşırı tüketime gitmeden mevcut sistemin, toplumun,

ekosistemin işleyişini aksatmadan, zarar vermeden kullanabilmektir, şeklinde tanımlar. Toka (2008: 122) ise sürdürülebilirlik için bugünkü ihtiyaçların karşılanması gelecek kuşakların bu kaynaklara ulaşmasına engel olmayacak bir yöntemle sağlanması gerektiğini savunur.

Nüfustaki artış, teknoloji ve ekonomideki gelişmeler kaynakların bilinçsizce ve aşırı tüketimini tetiklemiştir. Bu tutum kaynakların geleceğine dair tedirginliği artırmıştır. Çünkü sürdürülebilirlik bir devamlılıktır. Devamlılığı sağlamak esas olduğundan sürdürülebilirlik; tüketim ve üretim dengesini sağlayacak sınırları belirleyerek, kaynaklara aşırı yüklenmeden kullanabilmeyi gerektirmektedir. Buradan kaynakların korunması ve gelecek nesiller için sürdürülebilirliğin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunu destekleyen görüş ise; sürdürülebilirliğin, ihtiyacı karşılayan kaynakların, gelişme göstererek devamlılığını koruyan bir tüketim yöntemi olduğu yönündedir (Karaarslan ve Örs, 2007: 425).

Doğa insanoğlu için her zaman temel bir kaynak niteliğindedir. Bu nedenle ondan istediği ölçüde fayda sağlayabilmek adına doğayı kendi yaşamına göre şekillendirmiştir. Özellikle sanayileşmeyle birlikte öncelikli hedef gelişme, büyüme ve kâr elde etmek olmuş ve çevre göz ardı edilmiştir. Oysa yaşanan teknolojik gelişmeler, nüfustaki artış, yaşam kalitesinin yükselmesi ve tüketim toplumu olmanın sonucu; daha fazla atık, daha fazla hava, su, çevre kirliliği olarak geri dönmüştür. Bu kontrolsüzlük tüketilen kaynakların bir sınırı olduğunu ve tükenebileceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaçlar sonucunda bilinçsizce yapılan aşırı tüketimin, çevre kaynakları ile dengede olması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Kınacı vd. (2011: 79) ise tüm bunların aslında çevre ile olan ilişkinin bozulmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

1960' larda yaşanan çevresel krizler verilen tahribatın anlaşılmasına, 1970' lerle beraber ise küresel tepkiler sürdürülebilirlik kavramının uluslararası boyuta taşınmasına neden olmuştur. Sürdürülebilirlik ile ilgili ilk ciddi yaklaşımlar 1972 yılında gelişmişlik düzeyi, sosyoekonomik yapısı farklı 113 ülkenin katılımıyla İsveç' in Stockholm kentinde "Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansı"

yapılmış ve sürdürülebilirlik üzerine yapılmış ilk küresel konferans olarak kabul edilmiştir. Görüşmeler sonucunda doğal çevrenin zarar görmeye başladığı kararına varılmıştır. Çevrenin korunabilmesi için gerekli önlemler alınmadığı takdirde amaçlanan gelişme ve büyümenin gerçekleşemeyeceği belirtilmiş ve 5 Haziran "Dünya Çevre Günü" ilan edilmiştir (Çavuş ve Tanrısevdi, 2000: 149-159). Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (*The International Union for the Conservation of Nature*) 1980 yılında sürdürülebilirliğe odaklanan bir koruma stratejisi belirlemiştir (Dodds, 2007: 2).

1987 yılında ise Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Bruntland önderliğinde "Ortak Geleceğimiz " adlı raporu hazırlamıştır. Raporda "Sürdürülebilir Kalkınma" tanımlanmış ve rapor, kavramın birçok kişiye ulaşmasına imkân vermiştir. Ayrıca raporda; gelişme ve kalkınma kavramları, ekonomik büyüme ve çevresel koruma kavramlarıyla birlikte ele alınmıştır. Sürdürülebilir gelişme, bugünkü ve gelecek nesiller arasında eşitliği gözeten bir ekonomik büyüme olarak tanımlanmıştır (Garrod ve Fyall, 1998: 200). Sürdürülebilir kalkınmada yaşanan ekonomik gelişmelerin; toplumun refah seviyesinin artması, eğitim kalitesinin yükselmesi, teknolojinin gelişmesi gibi siyasal ve sosyal değişimlerle paralel ilerlediği belirtilmiştir (Büyükdeniz, 2014: 17). Küreselleşmenin, sürdürülebilirlik kavramının öne çıkmasında önemli sebeplerden biri olduğu görülmüştür (Akış, 1999: 36-47). Rapor; iş, gıda, enerji, su ve sağlığa uygunluk konusunda temel gereksinimleri karşılamak, kontrollü nüfus artışı sağlamak, kaynakları korumak ve arttırmak, teknolojiyi yönetmek, büyümeyi planlamak, çevre ve ekonomiyi birleştirmek üzerinde durmuştur. Buradan yola çıkıldığında sürdürülebilir kalkınmanın uzun vadeli bir refah için finansal ve doğal kaynakların yönetildiği bir kalkınma stratejisi olduğu söylenebilmektedir. Bozlağan' a (2005: 1019) göre rapor, kalkınma hedefleri ve çevrenin korunmasını ortak bir noktada buluşturmayı hedeflemektedir.

1992 yılında ise Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Çevre Konferansı (UNCED) Brezilya'nın başkenti Rio de Janerio'da gerçekleştirilmiştir. Gündemi çevre olan konferans, tüm ülkeler için önemli konulara değinmiş ve bu konularda

onları çözüm üretmeye sevk etmiştir. Çünkü sürdürülebilir kalkınma, ihtiyaç duyulan kaynakların akıllıca kullanılmasını ve yenilenebilir hale getirilmesini sağlayan bir sistemdir (Ciegis, Ramanauskiene ve Martinkus, 2009: 28-37). Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma kavramı; gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kadar yeterli kaynağın geleceğe aktarılabilmesini savunur (Akıncı ve Elinç, 2010: 27-43). Konferansta sürdürülebilir kalkınma fikrini hayata geçirmek amacıyla *"Gündem 21"*, *"Rio Bildirgesi*", *"Orman İlkeleri", "İklim Değişikliği Sözleşmesi"* ve *"Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi"* gibi önemli belgeler ortaya çıkmıştır. Ayrıca belgelerin tümünde sürdürülebilir kalkınmadan da bahsedilmiştir (Terzi, 2017: 9).

Gündem 21, sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası boyutta prensip kazanmasında oldukça etkili olurken, görüşmelerde sürdürülebilir kalkınmanın etkide bulunacağı sosyal, ekonomik, kaynakların korunması için uygulanacak yöntemler ve paydaşların görevleri belirtilmiştir. Özellikle su kaynaklarının korunması, tarımın desteklenmesi, enerjiyi iyi bir şekilde kullanmak gibi maddeleri içeren 120 konu tespit edilmiş, içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı 182 ülke tarafından imzalanmıştır (Scharpf, 1999: 17). Yoksulluk, sosyal eşitlik, nüfus artışı, doğal çevre üzerinde duran ve bu konulardaki kötüleşmenin önüne geçecek tedbir ve politik uygulamaları gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

2002 yılında gerçekleştirilen BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ya da Johannesburg olarak bilinen zirvede, sürdürülebilir kalkınma odak nokta olmuş, kapsamı daha da genişletilmiştir. Dünya Dayanışma Forumu' nun kurulması, kaynak kullanımının eşit ve dengeli dağılımının sağlanması, açlık sınırındaki nüfus artışının önüne geçilmesi istenmiş, sektörün etkisinin artırılması hedeflenmiştir. Toplumun, kamu, sivil toplum ve özel sektör gibi her kesiminden katılımcının aktif rol alması ve sorumluluklarını yerine getirerek, 2005 yılı itibariyle ilerisi için önerilerini uygulamaya konması gerektiği belirtilmiştir (Bozloğan, 2005: 1025).

2002 yılında BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi) Rio+10 olarak da bilinen zirve sürdürülebilir kalkınmanın dünyada önemli bir yere sahip olması için planlanan faaliyetlerin tümünü içermektedir. Görüşmeler

sonunda üretim ve tüketimde devamlılığın sağlanması, gelişmemiş ülkelerin desteklenmesi, kalkınma modelinin kaynaklara göre şekillendirilip yönetilmesi, öne çıkan devletlerin uluslararası düzeyde görevleri belirtilmiştir (Duran, 2018: 8). Buradaki amaç toplumda aktif olan ve her kesimden insanın sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamaktır.

2012 yılında BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı yani Rio+20 gerçekleşmiştir. Konferans görüşmeleri sonucunda üye ülkelerin imzaladığı dünyaya tanıtılan ‘‘İstediğimiz Gelecek’’ (*The Future We Want*) isimli belge yayımlamıştır (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012). Konferansın amacı özellikle sürdürülebilir kalkınmayı küresel boyutta devam ettirebilmek için görüşmelerin yapılmasıdır. Bu amaçla raporda; “*Sürdürülebilir Tarım, Sürdürülebilir İstihdam, Sürdürülebilir Ekonomi, Sürdürülebilir Biyolojik Çeşitlilik, Sürdürülebilir Kentler ve Sürdürülebilir Doğal Kaynaklar”* gibi başlıklar yer almaktadır (BM İstediğimiz Gelecek Raporu, 2012).

2015 yılında BM tarafından düzenlenen ‘’Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’’ ile 2030 yılı için hedefler belirlenmiştir. Sürdürülebilirliği kalkınmanın merkezi yaparak yaşanan ekonomik, çevresel ve toplumsal kaygıların yeryüzündeki tüm insanların ortak sorunu olduğuna vurgu yapmıştır. “Gündem 2030” olarak da bilinen zirve, insanların gereksinimlerini, iklimleri, çevreyi, hak ve özgürlükleri benimseyen bir fikirle ülkelerin kalkınma adına verecekleri kararları ve uygulayacakları politikaların belirlenmesini öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi için sosyoekonomik ve çevresel yönleri de ilgilendiren politikaların birlikte uygulanması gerektiğine dikkat çekmiştir (OECD, 2001; Özyol, 2013: 136).

1.2.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramı

İlk kez İngilizler tarafından kullanılmaya başlanan turizm kavramının kökeni Latince’ de dönme- hareket etme anlamına gelen *“tournus”* sözcüğüne

dayanır. Türkçeye de Fransızcadan geçen touner ve tour kelimeleri bugün hala Fransızca'da *"dönmek"* anlamında kullanılmaktadır (Dinçer, 1993: 5). İlkler arasında yer alan 1905 yılında Guyer Feuler' in yaptığı turizm tanımı ise; iş gücünün, ticaret ve sanayinin artması, ulaşımın kolaylaşması, insanların dinlenme gereksinimlerinin artması, doğal, tarihi ve kültürel değerleri deneyimleme ihtiyaçlarının doğması, refah seviyesinin yükselmesi, küreselleşen bir dünya ile sosyalleşmek için daha farklı iletişim kanallarına yönelmelerine sebep olan faaliyetlerdir (Çoruh, 1970: 70).

Yıllar içerisinde yaşanan değişimle beraber turizmin tanımı giderek gelişmiş ve BM Dünya Turizm Örgütü' ne (UWTO) göre turizm; insanların bulundukları şehir veya ülkeden iş, profesyonel ya da kişisel sebeplerle çıkmasına neden olan kültürel ve ekonomik bir olgudur (UNWTO, 2014). Değişen yaşam koşullarıyla birlikte sanayileşme, doğaya bırakılan zararlı atıklar, kırsaldan kentlere yaşanan göçler çevreyi hızla tahrip etmeye başlamıştır. Diğer bir taraftan ekonomik, sosyal, teknolojik gelişmelerle birlikte turizm dünyadaki en önemli sektörler arasına girmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yatırımları teşvik etmesi, iş imkânı sağlaması, döviz getirisi sebebiyle ülke ekonomilerine çok ciddi katkıda bulunmaktadır. Sahip olunan tarihi, kültürel ve doğal güzellikler turizm açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle turizm, bölgesel gelişme ve kalkınmada çevre ve doğal kaynaklarla sıkı bir ilişki içindedir. Bu kaynaklar yok olduğunda turizmde de ciddi sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Bu ilişkiyi korumak ve devamlılığını sağlamak, etkileşimin kalitesini artırmak ve kalkınmayı sağlama hedefi, sürdürülebilir turizm kavramını ortaya çıkarmıştır (Beyhan ve Ünügür, 2005: 80).

Dünyadaki hızlı değişimler gelişmiş ülkeleri güçlendirirken, ülkeler arasındaki rekabeti artırmış, gelişen turizmle beraber doğal kaynaklar zarar görmeye başlamış, toplumsal ve kültürel bozulmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu zararların önüne geçebilmek ve gelişmeyi sağlamak için yeni yöntemler aranmış ve bu da sürdürülebilir turizm kavramına yönelmeyi zorunlu kılmıştır (Özbey, 2002: 40). Sürdürülebilirlik kavramının en iyi uyarlanabildiği sektörlerden biri de turizmdir. Sürdürülebilir turizm dendiğinde ise önce doğanın korunması fikri akıllara

gelmektedir. Fakat turizm kapsamı geniş bir sektördür ve onu oluşturan sosyal, kültürel miras, yerel mimari, doğa gibi diğer değerlerin de korunmasına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda karşımıza sürdürülebilir turizm kavramıyla ilgili farklı tanımlar çıkmaktadır.

Sürdürülebilir turizmin, turizm faaliyetleri uygun olmayan şartlarda gerçekleştiğinde yöre halkının, doğal, tarihi ve kültürel kaynakların gireceği zarara bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü sürdürülebilir turizm, bölge halkını etkileyecek herhangi bir zararı en aza indirerek, halkın refahını yüksek tutmayı amaçlayan ve yerel halkın kültürel yapısını koruyan bir sistemdir (Demir ve Çevirgen, 2006: 99). Dünyadaki ekonomik gelişmelerin devamı beklenirken, doğal çevre ve kültürel yapının zarara uğramaması istenir. Bunun nedeni ise sürdürülebilir turizmin temelinde doğal çevrenin, toplumsal kültürün birlikte düşünülmesi ve korunmak istenmesinin yer almasıdır (Kahraman ve Türkay, 2006: 58-59).

Baş (1996: 342) sürdürülebilir turizmi; insanın etkileşim içinde olduğu ya da olmadığı çevreye zarar vermeden, ekolojik hayatın ve biyolojik çeşitliliğin devamlılığını sağlarken yöre halkının, turistlerin ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını eşit bir şekilde karşılayabileceği bir sistem olarak görmektedir. Dengeli, adil, zararsız turizm anlayışı turizmin getirdiği olumsuzlukların önlenebilmesi için şart olmuştur. Bu da ancak sürdürülebilir turizm ile gerçekleşebilir (Bery ve Ladkin, 1997: 434).

Sürdürülebilir turizmin ortaya çıkmasındaki diğer bir nedenin ise gelecek kaygısı olduğu görülmektedir. Düşünceler, tedbirler alınmadığı takdirde turizm kaynaklarının zarar göreceği yönündedir. Yaşanan olumsuzluklar turizm sektörünü ciddi bir tehlikeye sokacaktır (Erdoğan ve Barış, 2007: 613).

Turizm sektörü hizmetin olduğu yerde gerçekleşmesinden dolayı, turistik bölgelerde talebe bağlı yoğunluk havanın, suyun, çevrenin, doğal kaynakların ve kültürel yapının zarar görmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda destinasyonun geleceği tehlikeye girebilmektedir. Sürdürülebilir turizmdeki amaç, bu kaynaklardan uzun vadede yararlanabilmektir (Kızılırmak, 2011: 3). Bunlarla

beraber ekolojik sürecin zarar görmemesi, biyolojik çeşitliliğin devamının sağlanması, kültürel dokunun korunması ile turistlerin, yerel halkın ve gelecek nesillerin bu kaynaklardan faydalanmasına imkân sunabilmektir (Eser, 2011: 28).

Turizm, turistler ile sektörde hizmet sunanların, çevre ile ev sahibi toplumun arasında etkileşimin olduğu bir sektördür. Bunun olumlu olması ve korunması ise destinasyon, turistler ve bölge halkı arasında iyi ilişkiler kurarak kaynakları bilinçli şekilde kullanmaktan geçmektedir (Garrod ve Fyall, 1998: 201). Buradan sürdürülebilir turizmin, turizmin bağlı olduğu çevreye, sosyal yapı ve ev sahibi halka zarar vermeyen bir düşünce olduğu anlaşılmaktadır.

Mycintyre (1993: 11) ise sürdürülebilir turizmin uygulanabilirliğinin işbirliği gerektiren bir husus olduğunu, bu nedenle her kesimden katılım gerektirdiğini belirtmektedir. Başarılı olması için kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar gibi diğer paydaşlar da katkı sağlamalıdır. Sürdürülebilir turizm; turizmi ve yardımcı sektörleri desteklerken sağlanacak faydanın dengeli şekilde dağılmasını ister. Eğer bu durum gerçekleşirse, istihdam yaratılabilir, sektör ekonomiye daha fazla katkı sağlayabilir, farklı kültüre sahip toplumlar arası iletişim kuvvetlenebilir, gerekli kurumlar tarihi alanlar için bütçe oluşturulmasına teşvik edilebilir, yeşil alanların daha dikkatli kullanımı sonucu çevre de korunabilir.

Turizm gelişmelerinin ortaya çıkardığı açlık, nüfus artışı, çevre sorunları gibi olumsuzlukların belirlenerek önüne geçilmesi ve kaynakların devamlılığının sağlanabilmesi için çözüm arayışında sürdürülebilir kalkınmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Duran, 2009: 234). Bramwell ve Lane (1993: 1-5) sürdürülebilir kalkınmanın, önceleri çevre ve ekonomiyi ele alırken, daha sonraki yıllarda turizmin çevre, toplum ve kültür üzerindeki etkilerini de incelediğini söylemektedir. Çünkü kalkınmanın gerçekleşmesi sadece ekonomiye bağlı bir süreç değildir. Kalkınma; eğitimden, gelir seviyesine, kültürel değerlerden, çevrenin iyileştirilmesine kadar birçok etkeni de barındırmaktadır.

1960’ lı yıllarda başlayan kitle turizmi, sürdürülebilir turizm kavramının oluşmasındaki en önemli nedenlerdendir. Bunu izleyen yıllarda ise daha çok turizmin ülke ekonomilerine etkileri, turizmin sosyal etkileri dikkat çeken konular olmuştur. “Yeşil Turizm*”* kavramının tanınmasıyla ilgi çevreye yönelmiştir. 1992’ de ise Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı gerçekleşmiş burada da “Gündem 21” ortaya çıkmış ve sürdürülebilir kalkınmanın dünyaya tanıtılmasında önemli rol oynamıştır (Berry ve Ladkin, 1997: 434).

Piner ve Paradis’ a (2004: 87) göre taleplerin karşılanması daha fazla kazanç elde etme isteği beraberinde hızlı tüketimi getirmiş ve kaynakların geleceğini riske sokmuştur. Nüfusun artması, yaşam şartlarının iyileşmesi, ekonomik gelişme ile mümkünken diğer yandan çevreyi korumak, kültürel kaynakların uğrayacağı tahribatı engellemek için ortak bir yöntem üzerinde durmayı gerektirmiştir. Tüm bu unsurlar turizmle bağlantılıdır ve bu kaynakların zarara uğraması turizmi de tehlikeye sokmaktadır (Duran, 2009: 44).

Sürdürülebilir turizm, yenilenemeyen kaynakların korunmasını, yerel halkın refahını yükseltmeyi, ziyaretçilerin tatminini, kültürel mirasın korunmasını ve gelecek nesillere aktarabilmeyi hedeflemektedir (Gelecek Turizmde, 2020). Aşağıda sürdürebilir turizmin toplumlara, destinasyonlara ve ülkelere olumlu etkiler sağlayabileceği 12 hedefi belirtilmiştir (TÜSİAD, 2012);

Ekonomik Süreklilik: Turizmde hizmet veren işletmelerin ve destinasyonların uzun ömürlü olması için rekabet gücünü desteklemek ve gelişmelerine imkân sunmak.

Yerel Refah: Ev sahibi toplumun refahını arttırmak için turistleri ziyaret edilen bölgede harcama yapmaya teşvik etmek.

İstihdam Kalitesi: Turizm sektöründe ayrımcılık yapmadan, iş ve ücret kalitesini arttırarak istihdam yaratmak.

Sosyal Eşitlik: Turizmden elde edilen gelir ve sosyal faydanın özellikle gelir seviyesi düşük olanlara öncelik verilerek adil bir şekilde dağılımını sağlamak.

Ziyaretçi Memnuniyeti: Ziyaretçiler arasında ayrımcılık gözetmeksizin memnuniyetlerini yüksek tutmak.

Yerel Kontrol: Kamu, özel sektör, yerel yönetimler gibi paydaşlarla işbirliği yapmak.

Toplumsal Refah: Ev sahibi halkın sosyal yapısını koruyacak şekilde toplumsal yaşam kalitesini iyileştirmek.

Kültürel Zenginlik: Yerel halkın kültürüne, gelenek göreneklerine, kültürel mirasına sahip çıkmak.

Fiziki Bütünlük: Çevreyi korumak, doğal görüntünün bozulmasını engellemek.

Biyolojik Çeşitlilik: Doğanın, bitki örtüsünün, yaban hayatının karşılaşacağı zararın önüne geçmek.

Kaynak Verimliliği: Yenilenemeyen kaynakların kullanımını sınırlandırmak.

Çevresel Saflık: İşletmelerin ve ziyaretçilerin oluşturacağı hava, su, toprak, atık kirliliğinin tehlikeli boyuta geçmesine engel olmak.

1.3. Sürdürülebilir Kültürel Miras

Kültürel miras; binlerce yıllık tarihe, yaşanmışlıklara, olaylara tanıklık eden varlıklar ve değerlerdir. Bu nedenle her toplum kendi kültürel mirasını yaşadığı deneyimler, olayları anlama ve yorumlama şekliyle oluşturmaktadır. Ayrıca kültürel çeşitlilik, kültürel miras ve bu mirası oluşturanlardan birisi olan kültür çeşitliliği toplumlar arasındaki uyumu sağlamaktadır (UNESCO, 2014). Tarihi ve kültürel varlıklar yani kültürel miras, bireylerin oluşturduğu kültürel toplulukların varlığını simgelemektedir. Albayrak (2011: 50) kendi kültürel kimliğine sahip çıkan toplumların, farklı toplumlara ait kültürler içinde kendine yer edinebildiklerini, kültürüne sahip çıkabileceklerini, böylece kendi kültürüne karşı farkındalık yaratıp, geçmiş ile gelecek arasında ilişki kurup, kültür birikimi sağlayarak toplumsal kimlik oluşturabileceklerini vurgulamaktadır.

McGehee vd. (1996: 45–57) yaptıkları araştırmada aktiviteler, dinlenme ve uygun fiyatların yanı sıra, turistlerin tatil ve seyahat tercihleri üzerinde olumlu etkileri bulunan miras, kültür ve doğal varlıklar da bulunduğunu, destinasyonu daha çekici hale getirerek tercih sebebi oluşturduğunu ortaya koymuştur. Kültürel miras, günümüzdeki turizm anlayışını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Özellikle bireylerin farklı coğrafyalara, kendi ya da diğer medeniyetlerin kültürüne ait varlıkları ziyaret etme merakı turizm faaliyetlerini oldukça tetiklemiş ve beraberinde inanç turizmi, kültür turizmi, doğa turizmi, kırsal turizm, agro-turizm, gastronomi turizmi gibi farklı turizm çeşitlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kültürel miras bilincinin oluşturulmasıyla kültürel miras değerleri turistleri cezbeden çekici unsur haline gelmiştir. Kültürel mirası ziyaret etmek, deneyimler yaşamak ve deneyimi unutulmaz kılan ürünleri edinmek turistlerin seyahat motivasyonunu oluşturmaktadır. Böylece turistler kendilerinde merak uyandıran kültürel miras değerlerini görerek deneyimlerini gerçekleştirmiş olacaklardır (Meydan ve Baykan, 2007: 30-49). Ayrıca kültürel miras sayesinde ziyaretçiler bu deneyim sırasında farklı kültürlere, yaşam tarzlarına ve inançlara sahip kişilerle vakit

geçireceklerdir. Bu da hem turistlerin hem de yerel halkın farklı kültürleri tanımalarını ve kültürel değerleri benimsemelerini sağlayacaktır.

Shankar ve Swamy (2013: 698) ziyaretçilerin seyahatleri sırasında taleplerine karşılık vermek için yiyecek-içecek işletmeleri, konaklama tesisleri, ulaşım şirketleri ve hediyelik eşya satışı gibi yatırımların artırılarak bölgede istihdam yaratılacağını belirtmektedir. Kültürel mirasın bulunduğu bölgeler turizmde de gelişme göstererek iş sahalarını artırmakta ve kırsaldan kentlere göçü de engellemektedir. Böylece kültürel miras yerel halk için önemli ekonomik ve sosyal fırsatlar sunmaktadır.

Turizm faaliyetlerinin fazla olduğu bölgelerde, turizmin yarattığı olumsuzlukları da düşünmek gerekir. Eğer olumsuzlukların giderilmesi için tedbir alınmazsa destinasyondaki kaynaklar ve turistler bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu nedenle bölgedeki kültürel, doğal, tarihi mirasın bu olumsuzluklardan en az şekilde zarar görmelerini sağlamak ve sürdürülebilirliklerini korumak, turizm faaliyetlerinin de devamını getirmek benimsenmesi gereken düşüncedir (Çelikkanat, 2015: 30).

Günümüzde yaşanan teknolojik, ekonomik gelişmeler, sanayileşme hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme, toplumlarda yaşanan değişimler kültürel miras üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaya başlamıştır. Turizmde oluşan aşırı talep fiziksel ve tarihi çevreyi de olumsuz etkilemektedir. Beraberinde destinasyonu çekici hale getiren ve turistik ürün değeri olan kültürel varlıkların sadece birer ticari ürün haline gelmesine ve doğallığının bozulmasına neden olabilmektedir. Turizm ayrıca turizme açılmamış, geleneksel kültürün hala değişime uğramadan yaşanıp sürdürüldüğü bölgelerde, ev sahibi toplumun sosyokültürel yapılarını bozabilmektedir. Bunların sonucunda bölgeyi cazip hale getiren unsurlar orijinalliğini yitirmekte özellikle kültür zarara uğramaktadır.

Troel vd. (2005: 68) turizm ve kültürel miras arasında sıkı bir ilişkinin olduğu ve birbirini etkilediklerini belirtmektedir. Birbirini besleyen bu iki kavramın

gelişimi; turizm talebinin sürekliliğinin sağlanması ve kültürel mirasın sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Bu sürdürülebilirlik insanlığın ortak mirası sayılan kültürel mirasın yok olma durumuna karşı gerekli önlemlerin alınmasıyla, özellikle koruma çalışmaları kapsamında kültürel miras ve alanlarının önemi açısından tüm paydaşlarda bilinç oluşturulmasıyla, gelecek nesillere aktarım için geliştirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Kültürel mirasın sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında korunmasına yönelik çalışmalar 1970' lerden sonra dünya gündemine oturmuştur. Gelişmiş ülkeler turizmin, kültürel miras ve doğa üzerinde bıraktığı zararlı etkileri önleyebilmek için yüksek bütçeler ayırmış, kapsamlı birçok proje hazırlamışlardır. Yaşadıkları ortak sorunları çözüme kavuşturmak, kültürel mirasla ilgili standartları belirlemek amacıyla uluslararası alanda yasalar, tüzükler belirlemişler ve bazı sözleşmeler imzalamışlardır. Bunlardan ilki Dünya Turizm Örgütü (WTO), Kültürel Turizm Etiği İlkeleri' ni belirleyebilmek için oluşturulmuş, kamu sektörü, işçi örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörde yer alan diğer paydaşlara da sunulmuştur (https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism, Erişim Tarihi: 25.11.2020). Bu ilkelerde turizmin toplumun tüm bireyleri için eşit olması gerektiği ve turizmin devamlılığını sağlamak için fiziksel ve kültürel değerlerin özgünlüklerini bozmayacak şekilde onlardan faydalanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kontrollü, taşıma kapasitesini aşmayan, doğru proje ve yatırımlar sağlandığı takdirde turizmin olumsuz etkilerini azaltırken olumlu etkilerini artırmak mümkündür. Öncelikle kültürel, doğal ve tarihsel değerlerin sürdürülebilirliği için kültürel mirasın korunarak bugünkü yaşamımıza adapte edilmesi gerekir. Zarar görmüş ya da işlevselliğini kaybetmiş kültürel miras ve alanlarının analizi yapılarak özgün haline dönebilmesi koruma, iyileştirme ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmalıdır. Sürdürülebilirlik doğal ve kültürel mirasın korunarak geleceğe taşınmasını kolaylaştırır ve turizmin meydana getireceği olası zararlardan korunmasını sağlamaktadır (Drost, 1996: 179).

Kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlayan bir diğer unsur ise keşfedilmeyi bekleyen doğal, tarihsel ve kültürel değerleri kapsayacak rotalar belirlemektir. Buradaki asıl amaç tarihi yapıları, yolları ve unutulan değerleri tekrar hayata kazandırmaktır. Bağ, zeytin gibi yiyecek, içecek açısından önemli gastronomi rotaları, tarihi zenginliği olan ticaret yolları, dini yapıları barındıran inanç rotaları, doğa sporları için uygun bu tarz rotalar kültürel miras öğelerinin korunmasında oldukça etkilidir. Ayrıca kültürel rotalar sayesinde sahip olunan kültürel miras değerleri birbirine bu yollarla bağlanarak spor, eğlence, gezi gibi aktivitelerle keşfedilir olabilmektedir (Durusoy, 2003: 16).

Kültürel mirasların tümü; belirlenen ilke ve kararlara göre doğru bir planlama, strateji ve yöntemlerle tekrar zenginleştirilip korunarak canlandırılabilir. Ev sahibi toplumun turizmden en iyi faydayı sağlaması mümkün kılınabilir. Kültürel mirasa karşı daha hassas ve bilinçli olunarak sürdürülebilirliği sağlanırken turizmin de bundan faydalanması sağlanabilir. Böylelikle iki kavram birbirine, topluma, insanlığa ve gelecek nesillere katkıda bulunarak gelişebilir. Çünkü seyahat deneyimini yaratmak, destinasyonları cazip ve sürdürülebilir kılmak, yeni çekici unsurlar yaratmak yerine var olan doğal, tarihsel ve kültürel mirasın geliştirilip, turizmde en iyi şekilde değerlendirilmesiyle de gerçekleştirilebilir. (Hargrove, 2002: 11).

1.4. İnanç Turizmi

1.4.1. İnanç Turizmi ve Özellikleri

İnanç; insanoğlunun bir şeye bağlanma, sığınma ve bir şeyi kabul etme ihtiyacından doğan bir kavramdır. İnsanların içinde yaşadığı topluma ve bireysel yaşamına uyum göstermesini sağlayan bir etken olarak görülmüştür. Günlük dilde farklı durumları ifade etmek için kullanıldığından ve etkileşim içinde olduğu birçok unsur bulunduğundan inanç kavramını tek bir tanım içinde ele alabilmek mümkün değildir.

İnanç; insanın bilme, duyma, irade ve davranışlarının tümüyle ilgili olan geniş bir kavramdır (Mehmedoğlu, 2013: 47). Türk Dil Kurumu (2021) tarafından yapılan tanımda ise inanç, içerisinde güven, bağlanma gibi duyguları barındıran *"tanrı, din, görüş ya da herhangi bir inanılan şey"* olarak ifade edilmektedir. Campbell (1957: 248) tarafından inanç; insanın akıl ile algılayabileceğinden daha üstün gördüğü, doğaüstü güç ve varlıklara karşı beslediği ruhsal, duygusal tutumlar olarak belirtilmiştir.

İnanç, insanın bağlanma, güvenme, sığınma gibi psikolojik nedenlerden kaynaklanan bir durum iken ayrıca inancın dini bir yönü olduğu da görülmektedir. İnanma isteği beraberinde bir dine ait olma isteğini de getirmiş, insanların yaşamlarına yön veren bir hâl almıştır. Argyle (1964: 33-339) dini inancı; doğrudan bir ihtiyacı karşılamak, sıkıntıyı gidermek, çatışmaları çözmek, Tanrının anne, baba olarak görülmesi, "ben" kimliğini sağlaması, dinin anlattıklarını anlama ihtiyacına yönelik mantıklı bir açıklama getirmesi ve yaşanan dini deneyimlerin bireye verdiği haz olarak yedi psikolojik nedene bağlamıştır.

James (1982: 21) için din; kişilerin kendi başınayken duyguları ve eylemleriyle kutsal gördüğü şey ile kurduğu ilişkidir. Çünkü inanç, kişilerin inandığı şey ile arasındaki ilişkisinde oluşturduğu yol, yaşam tarzıdır (Kayıklık, 2009: 7). Yenipınar (2002: 73) ise bu düşünceyi; inancın kurallarla bütünleşerek meydana getirmiş olduğu din olgusunun, insanların kimliğine, toplum hayatına yön verdiği ve önemli ölçüde etkilediğini belirterek desteklemektedir. Poria vd ., (2003: 341-343) din ve inanışı, tüm sosyoloji ve ilahiyat çalışmalarına göre; bireylerin en temel ihtiyaçlarından biri olduğunu belirtmektedir.

Durkheim (2005: 55-68) için dinde kutsallık anlayışı hâkimdir. Bu nedenle Tanrı'ya bağlı olan her şey kutsal iken bunların dışında kalan hiçbir şey kutsal değildir. Ayrıca din sosyal hayatın temelidir ve hiçbir din ona inananlardan ayrı düşünülemez. Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere dini inanç; kişinin varlığına, kudretine inandığı, teslim olduğu, güvendiği tüm kâinata sahip olduğunu kabul ettiği

herhangi bir varlığa manevi olarak bağlanmak şeklinde ifade edilmektedir (Hökelekli, 1985: 157; Yeşilyurt, 2001: 3; Certel, 2003: 85).

Eski dini yapılar göz önünde bulundurulduğunda tarih boyunca insanların inandıkları ruhani varlıklara tapmak, inancının gerektirdiği vecibeleri yerine getirmek, adak adamak, dua etmek amacıyla kutsal saydıkları yerlere yolculuklar yaptığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra bu ziyaretler günahları bağışlatmak, ruhu arındırmak, dileklerin kabulü, hastalıkları iyileştirmek gibi amaçlarla da gerçekleştirilmiştir (Timothy ve Boyl, 2003: 47-53). Din liderlerine verilen önem sebebiyle onların yaşadıkları, bulundukları yerler inananlarca kutsal görülmüş, bazı coğrafi bölgeleri, şehirleri, mekânları, ibadethane ve tapınakları ziyaret etmek dinin bir parçası olarak gerekli tutulmuştur. Özellikle peygamberler, din büyükleri gibi kişilerin mezarları, türbeleri, yaşadıkları yerler cezp edici olmuştur (Kaynak ve Sezgin, 2008: 349).

Gül ve Sezerel (2019: 887) dini inançların gereklerini yerine getirme düşüncesiyle yapılan yolculukların inanç temelli olduğunu ve bunun ilk turizm hareketleri arasında bulunduğunu söylemektedir. Bu bağlamda turistik seyahatlerin ilklerinin kutsal yerlere yapılan dini seyahatler olduğu kabul edilmektedir (Şen vd. , 2015: 94). Bunlardan ilki ise 30.000 yıl önce Avustralyalı yerlilerin dini rütellerini, törenlerini ve etkinliklerini gerçekleştirmek için yaptıkları yer değişikliğidir (Blackwell, 2007: 39). Tarihte Eski Mısır'da tapınak ziyaretlerinin yapıldığı, insanların kutsallaştırdıkları doğa varlıklarının olduğu da bilinmektedir. Gökdeniz (1996: 101-103) için, dini amaçla kullanılan bu mekânlar, yüzyıllar sonra aynı inancı paylaşanların kutsal gördükleri ilgi ve ibadet alanları olmuştur.

Zamanla tek tanrılı inançların doğması ve özellikle Hz. İsa'nın ölümünün ardından O'nun öğretilerini yaymak amacıyla havarilerin yolculuklara çıkması, Hristiyanlıkta misyonerlik çalışmalarını artırmıştır. Bizans döneminde Hristiyanlık güç kazanmış, kiliseler inşa edilirken Hristiyanlık inancına ait törenler yapılmaya başlanmıştır. Müslümanlığın Arap dünyasında yayılmasıyla birlikte inananlar, hac ibadetlerini gerçekleştirmek için Mekke, Medine, Karbela gibi yerleri ziyaret etmeye

başlamışlardır. Ayrıca Budizm, Hinduizm' e göre de kutsal kabul edilen yerler insanların yolculuklarının önemli sebebi haline gelmiştir (Oğuz, 1999: 23-24).

İnancın, insanların seyahat etme motivasyonlarında etkili bir güç olduğu ve inanç turizminin doğuşuna zemin hazırladığı görülmektedir. Sanayi devrimiyle beraber insanların yaşam şartları da değişiklik göstermeye başlarken, turizmin kapsamı genişlemiş, inanç turizmi de sadece dinsel boyutta kalmamış, kültürel ve tatil unsurlarını kapsamaya başlamıştır.

Genel bir ifadeyle; "inanç turizmi" insanların ikamet ettikleri, ekonomik kazançlarını sağladıkları ve gereksinimlerini giderdikleri yerlerden geçici bir süre ayrılarak, dini inançları gereği görevlerini gerçekleştirmek ve kutsal kabul edilen ya da inanç açısından değeri olan yerleri ziyaret etmek amacıyla gerçekleştirdikleri turistik seyahatler olarak tanımlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Turizm faaliyetlerinin bir dine ait kutsal yerlerin ziyaretini, ibadeti, tapınmayı ve belli ritüelleri yerine getirmeyi gerektirmesi inanç turizmi kapsamında değerlendirilmiştir (Stefko vd. , 2015: 424).

Usta (2005: 5) seyahate çıkış noktasını, inançları ve inançlarının gereği görevlerini yerine getirebilmek ve yine inançları açısından önemli kabul ettikleri bu destinasyonlarda en az bir gece konaklama gerektiren faaliyetlerin hepsinin inanç turizmini oluşturduğunu belirtmektedir. Küçük (2009: 7) ise; kutsal yerleri ziyaret etmek, burada dini törenlere katılmak veya törenlerin izleyicisi olmak, "hac etme" şeklindeki dini görevlerini yerine getirmek için ziyaretlerin veya faaliyetlerin de inanç turizmini meydana getirdiğini belirtir. Çünkü turizm ve inancın iç içe olduğu, turist ve hacıların kutsal mekânlarda etkileşimde bulunarak bazı tecrübeleri beraber yaşadıkları görülmektedir. Önceleri tamamen iyi hissetmek, dua etmek, ibadet etmek, tapınmak, şifa bulmak amacıyla yapılan bu seyahatler boş zamanın olması, ekonomik gelirin artması, ulaşımın kolaylaşması gibi değişimlerle beraber farklılıklar göstererek devam etmiştir. İnanç turizmi zamanla büyük kitlelere ulaşan ve turizmi önemli yerlere taşıyan seyahatleri ve konaklamaları da beraberinde getirmiştir.

İnanç merkezinin çekiciliğini artıran sebeplerin başında kişilerin mensubu oldukları inanca ya da farklı bir inanca ait olan kutsal mekânlara duydukları merak ve ilgili gelmektedir. Bu nedenle inanç turizmine katılanların ziyaret edilen kutsal mekânın ait olduğu inançtan olması ve dini görevleri yerine getirmesi gerekmez. Çontu (2006: 16) yerli ve yabancı turistlerin kutsal mekânı ziyaret etmelerini turizmin faaliyeti içerisinde değerlendirir. Bu açıdan bakıldığında ise kutsal görülen yerlere yönelik gerçekleştirilen her türlü turizm hareketi inanç turizmi kapsamına girmektedir (Kozak vd. , 2012: 23).

İnsanlar, inançları için kutsal kabul ettikleri mekânları dini gerekleri yerine getirmek için yaptıkları ziyaretler sırasında turizmin farklı boyutlarından da yararlanmaları inanç turizmini önemli bir noktaya getirmiştir. Günümüzde inanç turizminin dini bir mekânı ziyaretin yanı sıra kültür, merak, eğlenme, yeni yerler görme isteği ile de gerçekleştiğini göstermektedir (Santos, 2002: 41-50). Buna göre inanç turizmi dinsel görev amaçlı olabileceği gibi sadece kutsal mekânları ziyaret etme amaçlı da gerçekleşebilmektedir.

Olsen (2006: 104-118) inanç turizminin alanına giren dini ve kutsal değeri olan destinasyonların kültür turizmine dâhil edilerek paket tur şeklinde satıldığını savunan bir görüş belirtmektedir. Bunun sonucunda dini seyahatlerin diğer turizm çeşitleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. İnanç merkezleri manevi öneminin yanısıra mimari, sanatsal ve tarihi öneminden dolayı ziyaret edilebilmektedir (Digance, 2000: 143-149). Timoty ve Olsen (2006: 271-278) destinasyonlarda bulunan kültürel miras ve kutsal mekânların inanç turizmiyle bağlantılı olduğunu fakat inanç turizminin farkının ibadet amacıyla diğerlerinden ayrıldığını savunmaktadır. Bu görüşe katılmayanlar ise inanç turizmini kültür turizminin bir alt kolu olarak görmektedir.

İnanç turizmine katılanlar ile kültürel ya da başka amaçla yapılan seyahatlerin ayrımının yapılamaması sebebiyle 2003 yılında ATLAS (Association for Tourism and Leisure Education and Research) tarafından Portekiz' de toplantılar yapılmış ve verilen ortak karar neticesinde tapınak, türbe, katedral ve mabetler hem

de hac seyahatlerinin gerçekleştirildiği alanlar *"dini alan"* olarak kabul edilmiştir (Raj ve Morpeth, 2007: 8). Böylece inanç turizmi; inanç kaynaklı ya da inanç kaynaklı olmayan nedenlerle kutsal alanların ziyaretini ve hizmetleri kapsar hale gelmiştir (Vukonic, 1996: 21).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) inancı, insanları seyahate iten en önemli beşinci motivasyon olarak belirlemiştir (Stefko vd. , 2015: 424). İnanç festivalleri ve inanç etkinlikleri katılımcıları aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir;

- Hacılar (ziyaret noktası kendileri için kutsaldır)
- İnanç turistleri
- Seküler (din dışı) turistler
- Ziyaret edilen kutsal yerin kendileri için inançsal anlamı olmayan hacılar

Yukarıda belirtilenlere göre insanların, inandıkları veya merak duydukları farklı inançlara ait kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etme arzusu dini seyahat eden turistleri bu destinasyonlara yönlendiren önemli bir sebeptir (Tandoğan ve Avcı, 2012: 20). Ziyaretçilerin dini çekiciliği olan bu alanlara seyahat etmiş olması inanç turizmi olarak kabul edilmektedir.

Turizm insanların boş vakitlerini değerlendirdiği, gezmek, keşfetmek amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetleri, satın aldıkları hizmetleri içermektedir. Fakat turistler bunların yanı sıra inanç turizminde, dini gerekleri yerine getirmekte, dini törenlere katılmakta, hac etmekte ve inanç çekim merkezlerini ziyaret etmektedir. Toplum açısından değerlendirildiğinde kutsal mekânlar insanları dini yönden ortak bir noktada buluşturan, yaşamlarını şekillendiren, anlamlı kılan yerlerdir. Bu yerler, inanç farklılıklarına rağmen manevi açıdan önemlidir ve ziyarette bulunanların manevi dünya ile maddi dünya arasında bağlantı kurmasını sağlayan bir aracıdır. Bu yüzden bazı yerlerin kutsallığının sebepleri şu şekilde belirtilmektedir (Erbaş, 2002: 98-99);

- Kutsal kabul edilen yerlerin tanrı tarafından gösterilmesi
- Tanrının o yerde kudreti ile hazır bulunuşu
- Tanrının o yerde görülmesi
- Tanrının o yerde gücünü hissettirmesi
- Bir yerin insanlarca kutsal sayılması

Shackley ise din esaslı çekim merkezlerini şöyle sınıflandırmaktadır (Başer ve Başçı 2012: 426);

- Doğadaki alanlar (kutsal göller, dağlar, adalar, bahçeler)
- Dini sebeplerden dolayı meydana getirilmiş yapılar
- Dinle bağlantısı olan yapılar
- Dini açıdan yaşanmış önemli olaylar
- Din ya da dini inanç gereği yaşananların geçtiği alanlar

İnanç turizmi dinler arası, kültürlerarası alışveriş, tanıtım, bu değerlerin korunması için de önemli bir potansiyel güç olarak görülmektedir. İnanç turizmine katılanlar, farklı din ve inanç merkezlerine de seyahat edebilmekte ve bilgi sahibi olmaktadır. Beraberinde, orada yaşanan inanç ve kültür değerlerini anlamak, manevi yönden rahatlamak, kutsal mekânların manevi havasını deneyimlemek için ziyarette bulunabilmektedir (Shackley, 2001: 71-200). Ayrıca farklı dinlere ait kiliseler, cami, sinagog, tapınak gibi yerler inançları gereği çok sayıda turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerde manevi değerlerin dışında rekreasyon, eğitim ve kültür amacıyla da seyahatler gerçekleşmektedir (Hughes vd. , 2013: 210). Bu durumda inanç turizminin tarihe, mimariye ve sanata ilgi duyan kişileri de kendisine çektiği görülmektedir (Stefko vd. , 2015: 424).

Alecu (2010: 59-65) inanç turizmini uygulanışına, inanış türlerine, gerçekleştiği zamana ve katılımcı sayısına göre farklı kategorilere ayırmaktadır;

Mekâna göre inanç turizmi:

- **Yerel İnanç Turizmi:** Kişilerin kendi ülkesi sınırlarında bulunan dini bir yeri ziyaret etmesidir.
- **Uluslararası İnanç Turizmi:** Kişilerin kendi ülkeleri dışındaki dini bir mekânı ziyaret etmesidir.

Dini inanışlara göre inanç turizmi:

- Hristiyanlık (Ortodoks, Katolik ve Protestan mezhepleri)
- Hinduizm
- İslamiyet
- Musevilik
- Şintoizm

Gerçekleştiği döneme göre inanç turizmi;

- **Mevsimsel İnanç Turizmi:** Belli günleri, dini olayları kapsar. Dini bayramlar, festivaller bu gruptadır.
- **Haftalık İnanç Turizmi:** Din çerçevesinde belirlenmiş önem arz eden kutsal kabul edilen günlerdir. Müslümanlar için Cuma gününün, Hristiyanlar için Pazar gününün, Museviler için ise Cumartesi günün kutsal kabul edilmesi.
- **Plansız İnanç Turizmi:** Kişilerin seyahat isteğine, maddi durumuna ve boş zamanlarına göre gerçekleşir.

Turist katılımına göre inanç turizmi:

- Planlanmış ya da kitlesel inanç turizmi,
- Kalabalık olmayan gruplar halinde gerçekleştirilen inanç turizmi,
- Bireysel inanç turizmi.

World Religious Travel Association (WRTA) başkanı Kevin J. Wright ise inanç turizmine farklı bir yorum getirerek, 21. yüzyılda alışılagelmiş bir inanç turizminin dışına çıkarak aşağıdaki unsurları da kapsayacağını belirtmiştir (Wright, 2008: 33);

- Hac yolculuğu
- Misyonerlik seyahatleri
- Gemi yolculukları
- Boş zaman seyahatleri
- Konferanslar / Kongreler
- Destinasyonlar / Çekicilikler
- İnzivaya çekilme / Misafir evleri
- Hristiyan kampları
- Macera / Aktivite seyahatleri
- Gönüllü seyahatler
- Gençlerin tercih ettiği seyahatler
- Ailelerin katıldığı seyahatler

Her inancın kendine has bazı kuralları, gerektirdiği ayrıcalıklar bulunmaktadır. Bu nedenle inanç turizminin uygulanması inançlara göre farklılık göstermektedir (Albayrak, 2013: 236-237);

- Dini yerlerin bulundukları yerde ziyaret edilmeleri gerektiğinden dolayı inanç turizmi talep yaratıcı bir özelliğe sahiptir. İnanç turizmi maneviyatı kuvvetlendirecek faaliyetleri içeren bir turizm türü olduğundan ruhsal olarak da iyi gelir.
- İnanç turizminin gerçekleşmesi dini çekim merkezlerinin bulunmasını zorunlu kılar. Bu da destinasyonun rekabet gücünü arttıran bir turizm çeşididir.
- Gerçekleştiği bölgede farklı dinlere mensup kişilerin bir araya gelmesini ve kültürel alışverişin olmasını sağlar.

- İnanç turizmine çeken sebepler, dini kaynakların zenginliği, psikoloji, dini gün ve bayramlarla dini faaliyetlerin yayılmasını sağlar.
- Manevi tatminliği artırması sebebiyle inanç turizmi daha çok 3. yaş turizmiyle bağlantılıdır.

Manevi sebeplerle yapılan inanç turizmi gerçekleştirildiği destinasyona ve ülkeye ekonomik katkı sağlayan bir turizm çeşididir. Kaya (1998: 4) inanç turizmini katılanların hareket alanlarına göre sınıflandırmakta, bunu da "Aktif İnanç Turizmi" ve "Pasif İnanç Turizmi" şeklinde iki başlık altında toplamaktadır.

Aktif İnanç Turizmi

İnsanların dini inançları gereği yaşadıkları ülkeden ayrılarak, başka ülkelere dini görevlerini yerini getirmek amacıyla seyahat edip, bu esnada turizmin sunduğu hizmetlerden faydalanması ziyaret edilen ülke tarafından "Aktif İnanç Turizmi" kabul edilmektedir.

Aktif inanç turizminin gerçekleşmesi için dini alanların turistlerin kendi ülkelerinin sınırları dışında olması gerekir. Hristiyanlar için bulundukları ülkeden Antakya St. Pierre kilisesini ziyaretleri Türkiye açısından aktif inanç turizmi olarak kabul edilir. Aynı şekilde Müslümanların dini inançları gereği hac amacıyla Mekke ve Medine'ye yaptıkları seyahatler değerlendirildiğinde Suudi Arabistan açısından bu, aktif inanç turizmi olarak değerlendirilmektedir. Görüldüğü gibi aktif inanç turizminde önemli görülen nokta, ziyaret edilen ülkeyi inanç açısından çekici kılan ve ziyaretçi çeken kutsal görülen yerlerin bulunmasıdır.

Eğer ülkeler bunu değerlendirebilirse turizm hareketliliği başlar, döviz girdisi sağlanarak ülke ekonomisine de katkı sağlanabilmektedir (Akat, 2000: 25). Ayrıca Gil ve Curiel (2008: 421) inanç amaçlı yapılan tüm turizm hareketlerinin yerel ekonomiyi güçlendirdiğini, sürdürülebilir kalkınmayı desteklediğini belirtmektedir.

Pasif İnanç Turizmi

Bir ülkedeki insanların dini vecibelerini gerçekleştirmek için başka bir ülkede bulunan kutsal mekânları ziyaret etmeleri ve inanç turizmi faaliyetlerinden yararlanmaları kendi ülkeleri tarafından "Pasif İnanç Turizmi" olarak tanımlanmaktadır.

Pasif inanç turizminde kutsal kabul edilen yerlere sahip olmak şart değildir. Demircan (2014: 61) çalışmasında önemli olanın bu yerleri görmek, inancın gereklerini yerine getirmek için bu kutsal mekânların bulundukları ülkelere seyahat edilmesi olduğunu belirtir. Bu seyahatler gerçekleşirken kişiler ulaşım, yeme-içme, konaklama vb. işletmelerin hizmetlerinden faydalanırlar ve gittikleri ülkeye döviz bırakırlar. Fakat bu durum turist gönderen ülkede ekonomik açık oluşturmaktadır (Akat, 2000: 26).

Bugün Anadolu topraklarına bakıldığında geçmişten günümüze farklı kültürlere, inançlara ve medeniyetlere ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye başta Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dini olmak üzere farklı inanca sahip insanlar için önemli bir destinasyondur. Hristiyanların Türkiye'ye gelerek; İzmir Meryem Ana Evi'ni, Tarsus'taki Aziz Paul Evi'ni, Maçka'daki Sümela Manastırı'nı, Yahudilerin İstanbul'daki Neva Shalom ve Ahrida Sinagoglarını ziyaretleri kendi ülkeleri açısından pasif turizm olarak değerlendirilmektedir.

1.4.2. İnanç Turizmine Katılma Nedenleri

İnsanları seyahat etmeye iten sebeplerden biri de inançtır. Çünkü inanç, insanların maneviyatlarını daha çok gerçekleştirmelerine imkân veren; zihinsel, ruhsal açıdan da doyuma ulaşmasını sağlayan, onları bu amaçlar için kutsal yerlere seyahat için güdeleyen önemli bir unsurdur. İnanç turizmini gerçekleştirme sebepleri şu şekilde belirtilmiştir (Aksoy, 2002: 417);

Psikolojik Sebepler: Araştırmalar insanları turizme yönelten birçok farklı nedenler olduğunu göstermektedir. Bir arayış, merak duygusu, eğlence, tatil, kültür, din, tarihi yerleri ziyaret etme isteği gibi nedenler bunlardan bazılarıdır. Kişileri turizm alanlarından herhangi birine yönlendiren ilgi, karakter, yakın çevrenin tavsiyeleri, ait olunan milletin kültürel boyutu da inanç turizmine katılımda psikolojik sebeplere dâhil edilmektedir (Bideci, 2014: 4).

Dini Arz Kaynaklarının Zenginliği: Mabetler, kutsal alanlar, ibadethaneler inananlar için her zaman kutsal kabul edilmiş ve ziyaretçiler için cezp edici olmuştur. Geçmişten günümüze insanlar kendi inançlarına ya da farklı inançlara ait bu yerleri gezip görmek, o inancı, kültürü tanımak istemişler, dini ayinlerini gerçekleştirmek amacıyla ziyaret etmişlerdir. Bugün dahi İstanbul, Roma ve Kudüs gibi destinasyonlar inanç konusunda önemini koruyan değerli şehirlerdir. Ayrıca zaman ve ulaşım kolaylığından dolayı farklı dinlerde önemli yer tutan ve sayısızca turist çeken kutsal yerler de ziyaret edilmektedir. Vatikan'daki St. Pietro Kilisesi, Fransa'daki Notre Dame Katedrali, Efes'teki Meryem Ana Evi bu yerler arasında bulunmaktadır.

Dini Gün ve Bayramlar: Dinlerde toplu ibadet etmek ve inananları bir araya getirmek için bazı özel günler belirlenmiştir. Müslümanların dini bayramı olan Ramazan ve Kurban bayramları, Yahudilerde Cumartesi gününün kutsal gün olması bu özel günler arasında yer alır. Yine Demre' deki Aziz Nikolas Kilisesi' nin Rus Ortodoks Kilisesi açısından önemli olması Hristiyanların özellikle tatil olan Noel'i burada geçirmeleri önemlidir (TÜRSAB, 2006).

Dini Yayma Çalışmaları: Tüm dinlerin ortak amacı hakikati öğretmek ve dini yaymak olmuştur. Bu nedenle peygamberler, havariler, din adamları buna ulaşabilmek için uzun yolculuklara çıkmışlar, insanları dinlere davet etmişlerdir.

Bunların yanı sıra inanç turizmine katılma sebepleri arasında aşağıdaki nedenler de yer almaktadır (Stausberg, 2011: 14);

- Eğitim
- İncil toplantıları, papa ziyaretleri gibi önemli olaylar, fuar ve sergiler
- Şenlikler ve festivaller, organizasyonlar
- Şifa ve diğer faydaları sağlamak
- Dini bir ortamdaki tatil
- Misyonerlik yolculukları
- Hac yolculukları
- Ritüeller
- Dini içerikli eşyalar satın almak
- İnzivaya çekilme
- Kendini tanımak, manevi huzuru bulmak
- Seminerler, konferanslar, toplantılar ve kongreler
- Yetkisi bulunan dini otoriteleri ziyaret etmek, danışmak ve günah çıkarmak

1.4.3. İnanç Turizmi Merkezleri

1.4.3.1. Dünya'da İnanç Turizmi Merkezleri

İnsanlığın var olduğu günden bu yana kutsal yerlere ilgi duyulması, ziyaret edilmesi süregelen bir durumdur. İnsanlar, bu ziyaretleri manevi yolculuklarını tamamlamak, ibadet etmek, kutsal kabul ettikleri kitaplarını okumak, dini törenlerine katılmak için yaparlar. Şüphesiz ki tüm din mensupları bu mekânları kutsal bir mekân olarak algılamış, dünyevi hayat ile manevi dünyayı birbirine bağlayan inandıkları yaratıcı ile buluştukları yer olarak görmüşlerdir. Küçük (2013: 101-128) ise bu mekânların inananlar için "*mukaddes yerler*" olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bu nedenle en eski dinlerden başlayarak bugüne kadar bu mukaddes yerlerin ziyareti kabul görmüş ve bu ziyaretler yılın belli günlerinde gerçekleştirilmiştir. Zamanla milli gelirin artması, insanların boş vaktinin bulunması

ve ulaşım gibi alanlardaki değişen şartlarla inanç turizmi giderek daha çok kişinin tercih ettiği turizmin bir alanı haline gelmiştir.

Dünyada başlıca dinlere mensup kişilerden 2,3 milyarı Hıristiyan, 1,8 milyarı Müslüman, 1,1 milyarı Hindu, 500 milyonu Budist ve 10 milyonu Yahudi, 400 milyonu geleneksel dinlere inananlar, bunların dışında 1,2 milyar kişinin ateist (tanrı tanımaz, herhangi bir varlığa inanmayan) olduğu bilinmektedir (Pew Research Center, The Global Religious Landscape, 2015).

Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre dünyada ülke sınırlarını aşarak seyahat eden kişi sayısı 2018 yılında 1,32 milyona ulaşmıştır (UNWTO World Tourism Barometer, 2018). Bu örgütün seyahat nedenlerini gösteren verilerine göre, 2017 yılında turizm faaliyetlerine katılanların %53'ünün boş zamanları değerlendirme, rekreasyon ve tatil amaçlı, %27'sinin inanç ve sağlık turizmi ile tanıdık ziyareti amaçlı, %13'ünün iş-ticaret amaçlı ve %7'sinin de belirlenemeyen nedenlerle seyahat ettiği anlaşılmaktadır (UNWTO, Tourism Higlihts, 2017: 5). Dünya'da 19 ana dinin altında 270 büyük din grubu ve çok sayıda küçük din gruplarının bulunduğu bilinmektedir. Dinlere ve inananların sahip olduğu rakamlara bakıldığında inanç çekim noktalarının ne kadar fazla olduğu tahmin edilebilmektedir (Avcı, 2011: 30).

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde; pazarın bu kadar büyümesinin nedeni seyahat eden kişilerin motivasyonunun din olması ve dini sorumlulukları yerine getirmek amacıyla katılım göstermeleridir. Bu nedenle ekonomik dalgalanmalardan çok fazla etkilenmeden seyahatlerini her daim gerçekleştirebilirler. Bu da beraberinde inanç turizminden alınan payın büyümesine ve süreklilik göstermesine imkân vermektedir (Tarlow, 2010: 33).

Turan (2012: 36) kültürel kimliği ve inancı ne olursa olsun insanoğlunun inanç gibi manevi ihtiyaçlarını karşılama arzusunun inanç turizmini farklı boyutlara taşıdığını ve bu amaçla yapılan seyahatleri kitlesel büyük bir turizm faaliyetine

dönüştürdüğünü öne sürmektedir. İşte bu nedenle dünyada inanç turizmi hareketleri bazı destinasyonlarda daha yoğun yaşanmaktadır. Tablo 3'te dünyada en çok turist çeken kutsal alanlar ve yıllık ortalama ziyaretçi sayıları verilmiştir.

Tablo 3: Dünya'da En Çok Turist Çeken Kutsal Alanlar ve Ziyaretçi Sayıları

Sıra No	Kutsal Alanın Adı	Bulunduğu Şehir / Ülke	Yıllık Ortalama Ziyaretçi Sayısı
1	Meiji Tapınağı (Şinto tapınağı) ve Sensoji Tapınağı	Tokyo, Japonya	30 Milyon + 30 Milyon
2	Kasti Vishwanath Tapınağı	Varanasi, Hindistan	21,9 Milyon
3	Our Lady of Guadalupe Bazilikası (1999 yılında en çok ziyaret edilen Katolik Mabeti)	Meksika	20 Milyon
4	Tirupati Tirumala Devasthanams Tapınağı	AndhraPradesh, Hindistan	18.25 Milyon
5	Notre Dame Katedrali	Paris, Fransa	13.65 Milyon
6	Sacré Coeur Bazilikası Paris,	Fransa	10.5 Milyon
7	Naritasan Shinshoji Tapınağı	Chiba, Japonya	10 Milyon
8	Tsurugaoka Hachimangu Tapınağı	Kanagawa, Japony	10 Milyon
9	Kiyomizu-dera ve Kinkaku-ji Tapınakları	Kyoto, Japonya	10 + 6 Milyon
10	Ise Jingu Tapınağı	Ise, Japonya	8,5 Milyon
11	St. Peter's Bazilikası	Vatikan	7 Milyon
12	Dazaifu Tenmangu Tapınağı	Dazaifu, Japony	6.6 Milyon
13	Köln Katedrali	Cologne, Almanya	6 Milyon

14	Sanctuary of Our Lady of Lourdes	Lourdes, Fransa	6 Milyon
15	Pare Pio Tapınağı	San Giovanni Rotondo, İtalya	6 Milyon
16	St. Mark Bazilikası	Venedik, İtalya	5.6 Milyon
17	St. Francis of Assisi Bazilikası	Perugia, İtalya	5.5 Milyon
18	St. Patrick Katedrali	New York, USA	5.5 Milyon
19	Western Wall (Batı Duvarı - Ağlama Duvarı)	İsrail	5 Milyon
20	Sultanahmet Camii (Blue Mosque)	İstanbul, Türkiye	5 Milyon
21	Ginkaku-ji (Silver Pavilion Tapınağı)	Kyoto, Japonya	5 Milyon
22	Musashi Ichinomiya Hikawa Tapınağı	Saitama, Japonya	5 Milyon
23	Lotus Tapınağı	Yeni Delhi, Hindistan	4.5 Milyon
24	Sistine Şapeli	Vatikan	4 Milyon
25	Kutsal Mezar Kilisesi	İsrail	4 Milyon
26	Ikutsushima Tapınağı	Miyajima Adası, Japonya	3.4 Milyon
27	Po Lin Manastırı ve Tian Tan Buda Heykeli	Hong Kong	3.2 milyon
28	Aya Sofya (Hagia Sofia)	İstanbul, Türkiye	2,95 milyon
29	Al-Haram Cami	Mekke, Suudi Arabistan	2,9 milyon
30	Sagrada Familia Bazilikası	Barselona, İspanya	2,3 milyon

Kaynak: http://www.travelandleisure.com/slideshows/worlds-most-visited-sacred- sites, Erişim Tarihi: 22.01.2021.

Dini seyahatlerin başında Budizm, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık inançların da kabul ettiği hac ibadeti gelmektedir (Collins, 2010: 440). Özellikle farklı inançlara ait yapıları ve kutsal alanları barındıran bu destinasyonların

Tablo 3’ ten de anlaşıldığı gibi inanç açısından önemi ve inanç turizmi açısından büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Bunların yanı sıra dünyada üç Semavi din için önemli görülmüş, inananlarca kutsal kabul edilmiş yerler bulunmaktadır. Tablo 4’te bu inanç merkezlerine yer verilmektedir.

Tablo 4: Dünya’daki En Önemli İnanç Merkezleri

Ülke -Şehir	Kutsal Mekân	İnanç
Suudi Arabistan	**Mekke** Mescid- i Haram (Kâbe) Hz. Muhammed’ in doğduğu ev Cennetü’ l Mualla Kabristanı Hira Dağı Sevr Dağı ve Mağarası Mescid-i Cin Arafat Müzdelife Mina **Medine** Mescid-i Nebevi Ravza-i Mutahhara Cennet-ül Baki Kuba Mescidi Uhud Dğı Kıbleteyn Mescidi Yedi Mescidler	İslamiyet
İtalya- Vatikan	Aziz Petrus Bazilikası Aziz Petrus Meydanı Sistina Şapeli Vatikan Müzeleri Rafael Odaları	Hristiyanlık
Portekiz -Lizbon	Fatima Kutsal Alanı Yeniden Doğuş Bazilikası Holy Trinity Bazilikası	Hristiyanlık
Kudüs	Mescidi-Aksa Kubbet-üs Sahra Ağlama Duvarı	İslamiyet İslamiyet- Musevilik Musevilik

	Tapınak Tepesi Kutsal Kabir Kilisesi Maria Mgdelana Kilisesi Zeytin Dağı	Musevilik Hristiyanlık Hristiyanlık Müslümanlık- Hristiyanlık- Musevilik

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dünyadaki Müslümanlar kutsal kabul edilen Mekke, Medine gibi şehirlere yaptıkları yolculuklarda İslam dininin şartlarından biri olan hac ibadetini gerçekleştirmektedir. Bu mukkaddes yerler ayrıca Hz. Muhammed ve Hz. İbrahim' in yaşadığı dinsel olayların gerçekleştiği kutsal topraklardır (Delaney, 1990: 516). İnsanlığın ilk evi Kâbe' nin burada yapıldığı belirtilir (Güllük, 2016: 198). İslam peygamberinin Mekke'den Medine'ye yaptığı göç Hicret olarak adlandırılmış ve bu şehri de kutsal kılmıştır. Hac (Kurban Bayramı Arifesi) ihrama girerek, Arafat diye bilinen ve kutsal kabul edilen bölgede vakfe yaparak ve daha sonrasında Kâbe'yi tavaf edilmesiyle gerçekleşmektedir (Harman, 1996: 382; Bayyiğit, 1998: 27; Sarıkçıoğlu, 2002, 74-75; Yiğit-Keleş, 2009: 121).

Yahudiler, Müslümanlar ve Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen Kudüs, Orta Doğu'nun Kenan Bölgesi'nde yer alan çok eski bir şehirdir. Kudüs'e yapılan seyahatler Mayasız Ekmek, Haftalar ve Haymeler Bayramları'nda yılda üç kez erkekler Süleyman Mabedi' nin "Ağlama Duvarı" olarak bilinen batı duvarının önünde hac ibadetinin gereğini yerine getirirler. Yahudiler için en özel ve yaratılışın başladığı topraklar olarak kabul görmektedir (Stolov, 2009: 51). Hristiyanlar için ise İsa Mesih burada doğmuş ve yaşamıştır. Ayrıca Hristiyanlıkta kutlanan birçok bayramın Kudüs ile ilgili olduğu belirtilmektedir (Wohlrab, 2009: 83).

Diğer önemli ziyaret yerleri ise Hz. İbrahim'in Kenan'da belirli vakit geçirdiği ya da konakladığı Şekem, Beytel, Hobron, Berşeba, Rahel Mezarlığı ve Atababalar Mağarası ve dini açıdan önemli kişilere ait mezarların bulunduğu alanlardır (Collins-Kreiner, 2006: 73; Küçük, 2013: 112). Bunların yanı sıra, "Kutsal

Yerler", Filistin'de İsa'nın hatırasına bağlı yerler ve tapınaklar (Beytüllahm mağarası, Nasıra, Tabor dağı, Meclis, Golgotha, Kutsal kabir, Kudüs'te İsa'nın mezarı ve Calvarium tepesine kurulan anıtlar topluluğu), Uruç mağarası, Bakire Meryem'in mezarı bulunmaktadır (Zengin, 2010: 46). Yine tarihte yaşadıkları olaylardan dolayı Hz. Davut' un mezarının yer aldığı Sion Dağı, Zeytin Dağı, İlyas mağaraları gibi kutsal mekânlar Yahudiler için önem arz etmektedir.

Hristiyanlığın Katolik mezhebinin dini yönetim merkezi Vatikan, İtalya'nın Roma şehrinde yer almaktadır. Katoliklerin ruhani merkezi Vatikan, İsa'nın 12 havarisinden biri olan Katolik mezhebinin ilk Papası olarak kabul edilen San Pietro' nun görev yaptığı yerdir ve Vatikan, mezarının üzerine kurulmuştur (Işık, 2001: 24-25). İnanç açısından önemli yerler arasında Aziz Petrus Bazilikası, Aziz Petrus Meydanı, Vatikan Müzeleri, Sistine Şapeli ve Rafael Odaları bulunmaktadır. Vatikan özellikle hacı adayları tarafından Noel ve Paskalya gibi dini bayramlarda ya da kutsal yılın ilanı, Papa'nın cenazesi veya seçimi gibi özel günlerde ziyaret edilmektedir (https://www.rome.net/st-peters-basilica, Erişim Tarihi: 25.01.2021) .

Fatima, Katoliklerin hac merkezlerindendir ve Portekiz Lizbon'da yer alır. Burası Meryem Ana'ya adanmış dünyanın en önemli kompleksine sahiptir, https://essencial-portugal.com/en/visit-lisbon-region/visit-fatima-portugal/, Erişim, 25.01.2021). Özellikle Mayıs ve Ekim' de hac günlerinde, dünyanın dört bir yanından binlerce hacı gelmektedir. Ziyretçilerin sayısı 4-5 milyonu bulmaktadır (Çifçi, 2014: 21).

1.4.3.2. Türkiye'de İnanç Turizmi Merkezleri

Kadim Anadolu toprakları inanç değerleri açısından oldukça mühimdir. Türkiye, üç tarafı denizlerle kaplı, Asya ile Avrupa kıtaları arasında önemli yollar üzerinde bulunan bir ülkedir. Stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca birçok medeniyete ve uygarlığa kucak açmış, farklı kültür ve inançlara ev sahipliği yapmıştır.

12.000 yıl boyunca Anadolu' da yaşamış tüm toplumlar kültürlerinden, dini inançlarından, yaşam biçimlerinden bu topraklara izler bırakmıştır. Bu da Anadolu'da sayısız tarihi, kültürel değerlerin ve inanç açısından önemli kabul edilen eserlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Anadolu'nun inanç tohumları, insanların inançları gereği inşa ettikleri tapınaklarını ziyaret etmeleriyle Mezopotamya ve Anadolu'da atılmıştır. Tarihi MÖ 7000 yıllarına giden Harran'da, Ay tanrısı Sin mabedine rastlanmıştır (Ekinci, 2008: 5). Anadolu topraklarının ilk "ana tanrıçası" MÖ 6500-5500 Çatalhöyük' de insanoğlu tarafından benimsenmiş, Friglerde ve Lidya'da "Kybele", Hititlerde "Arinna", Efes'te "Artemis" olarak bilinmiştir (Türkkan, 1976: 45). MÖ 1650-1200'de çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Hitit imparatorluğunun tapınak kalıntıları hala görülmektedir. MÖ 12. ve 7. yüzyılda Anadolu'nun önemli bir güç unsuru haline gelen Frigler, Çatalhöyük Ana tanrıçasını geliştirmiştir (Değirmencioğlu ve Ahipaşaoğlu, 2008: 176).

Helenistik dönemle beraber özellikle Ege kıyılarında Yunan tanrılarına adanan antik şehirler ve birçok kutsal alan inşa edilmiştir. O dönemi yansıtan Aydın' da bulunan Didim Apollon Tapınağı, İzmir Efes Artemisyonu döneme ait önemli eserler barındıran ören yerleridir (Wycherley, 1993: 79-83).

Kibele' den başlayarak Anadolu'da kabul gören İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi üç semavi dine kadar ev sahipliği yaptığı inançların izleri olan ve turizm açısından oldukça önemli kabul edilen eserler bugün hala ayakta durmaktadır (Duru, 2006: 208). Semavi dinlerin ilki kabul edilen Musevilik tarihi Hz. İbrahim ile bu coğrafyada başlamış, O ve soyundan gelenler Şanlıurfa'da yaşamıştır.

Ardından Hristiyanlığın; Kudüs'te doğmasından sonra ilk Anadolu' da yayılmaya başlamıştır. Hristiyanların kutsal gördükleri azizler bu dini tanıtmak ve yaymak amacıyla Anadolu üzerinden farklı yerlere seyahat etmişlerdir. Antakya' da

inşa edilen, St. Pierre kilisesi dünyanın ilk kilisesidir. Hristiyanlık tarihinin en önemli kişilerinden Aziz Pavlus Tarsus' ta dünyaya gelmiştir.

Türklerin Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya gelmesi 9. yüzyılda kabul ettikleri Müslümanlığın Türk-İslam kültürü adı altında Anadolu'da yayılmasını sağlamış, özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde camiler, külliyeler, mescitler, medreseler ve türbeler inşa edilmiştir.

Kültür ve inanç beşiği olan Türkiye' nin İnanç Turizmi'ne katkı sağlayabilmek adına çalışmalar 1965 yılında Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü' nün (DİE) faaliyetleri ile başlamış, bunu 1983 yılında ise "Hane Halkı Eğilim Anketi" ile seyahat edenlerin sayısını belirlemeye yönelik bir anket takip etmiştir (Aksoy, 1998: 12; Şaman, 2009: 19).

1993 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan çalışmalarda ilk olarak İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik' e ait ve günümüze kadar gelebilen eserleri ve ibadet yerleri belirlenmiştir. Bunun sonucunda Türkiye' de 316 adet kutsal mekânın varlığı tespit edilmiştir. Bunların 167' si Müslümanlığa, 129' u Hristiyanlığa ve 20 tanesi Museviliğe aittir (Başer ve Başçı, 2012: 432). Bu envanterde (Serçek, 2011: 47);

- Dini olarak kabul gören ve ziyaretçi çeken,
- Taşıdığı mimari özellikleri sebebiyle değerli bir örnek olan,
- Ulaşım kolaylığı bulunan ve seyahat acentelerinin tur programlarında bulunan destinasyonlar belirlenmiştir.

İnanç Turizmi temalı turlarla alanında uzman kişilere, basına, yerli ve yabancı birçok firmaya tanıtımlar gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında Denizli ve Pamukkale' de "2000' e Doğru İnanç Turizmi" adı ile sempozyumlar düzenlenmiştir. 2002' de ise Diyanet İşleri Başkanlığı önderliğinde I. İnanç Turizmi Günleri, 2004' te ise İzmir' de II. İnanç Turizmi Günleri düzenlenmiş ve bu konular ele alınmıştır.

Türkiye 2023 Turizm Stratejisinde 7 tane Turizm Koridoru önerilmiş ve bunlardan biri Mersin, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin, Diyarbakır, Siirt' i de içine alan "İnanç Turizmi Koridoru" dur. Amaç bu rotada çevre düzenlemesi, aydınlatma, ulaşım alanlarda iyileştirmeler yaparak ziyaretçi sayılarını attırmaktır (https://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf, Erişim Tarihi: 02.02.2021).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından inanç turizmi kapsamında illerde yer alan önemli eserler belirlenen eserler Tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin İnanç Merkezleri

ŞEHİR	İSLAMİYET	HIRİSTİYANLIK	MUSEVİLİK
ADANA	Ulu Cami Yağ Cami Hasan Ağa Cami Hoşkadem Cami (Kozan) Kurtkulağı Cami(Ceyhan) Misis Türbesi	Bebekli Kilise	
ADIYAMAN	Ulu Cami Çarşı Cami Eskisaray Cami Kab Cami Yenipınar Cami Sahabe Safvan Bin Muattal Türbesi	St. Petrus ve St. Pavlus Kilisesi	
AĞRI	İshakpaşa Sarayı Cami (Doğubayazıt) Toprakkale Cami Hamur Kümbeti Ağrı Dağı	Karagöz Kilisesi	
AKSARAY	Ulu Cami Eğri Minare Taptuk Emre Köyü ve Türbesi Yunus Emre Türbesi Kaya Cami Selime Sultan Türbesi Kilise Cami	Aziz Anargiros Kilisesi Sivişli Kilisesi Selime Katedrali Kale Manastırı Kilisesi Yüksek Kilise Kızıl Kilise Ağaçaltı Kilisesi	

		Pürenli Seki Kilisesi Kokar Kilise Eğritaş Kilisesi Sümbüllü Kilisesi Yılanlı Kilisesi Saint Georges Kilisesi Bahattin Samanlığı Kilisesi Direkli Kilise Ala Kilisesi Karagedik Kilisesi	
AMASYA	Gökmedrese Cami Sultan II. Beyazit Külliyesi Burmalı Minare Cami		
ANKARA	Hacı Bayram Cami ve Türbesi Karacabey Cami Alâeddin Cami Arslanhane Cami	St. Thereza Kilisesi	Samanpazarı Sinagogu
ARTVİN	Çarşı Cami Çayağzı Cami Demirkent Cami Erenköy Cami Kamalpaşa Kilise-Cami Muratlı Cami Orta Hopa Cami Oruçlu Köyü Cami İskenderpaşa Cami ve Türbeleri Zeytinlik Cami Şavşat Kocabey Cami	Hamamlı Kilise Barhal Kilisesi İşhan Kilisesi Cevizli Kilise Köprülü Kilise Tekkale Manastırı Pırnallı Kilisesi Bağcılar Manastırı Kaçkal Manastırı	
BİTLİS	Ulu Cami Ahlât Kümbetleri Ulu Kümbet Hüseyin Timur Kümbeti Bugatay Aka Kümbeti Hasan Padişah Kümbeti Erzen Hatun Kümbeti Emir Bayındır Kümbeti Kesiş Kümbeti	Garmrap Surp Nşan Kilisesi Döküktaş Kilisesi	
BURSA	Ulu Cami Emir Sultan Cami ve Türbesi Muradiye Külliyesi Orhan Cami ve Külliyesi Hüdavendigar Cami ve Külliyesi	Fransız Kilisesi Aziz Tryphonos Kilisesi Kumyaka Kilisesi Bursa Protestan Kilisesi Ayasofya Kilisesi (İznik)	Geruş Sinagogu Mayor Sinagogu Etz Ahayım Sinagogu

	Yıldırım Bayezıt Külliyesi Yeşil Külliye Hacı Özbek Cami (İznik) İznik Yeşil Cami Çandarlı Kara Halil İbrahim Paşa Türbesi (İznik)	Koimesis Kilisesi (İznik)	
DENİZLİ	Arasta Cami Un Pazarı Cami Hacıbaki Cami Çarşı Cami İlbadı Mezarlığı ve Cami Çarşı Cami Eski Cami Kocaköy Cami	Goncalı (Laodikya) Kilisesi St. Philippe Martyrion Kilisesi (Hierapolis) Sütunlu Kilise Büyük Kilise	
DİYARBAKIR	Ulu Cami Behrampaşa Cami Şeyh Matar Cami Safa Cami Nebi Cami Nasuh Paşa Cami Ragıbiye Cami Melik Ahmet Cami Hz. Ömer Cami Hz. Süleyman Cami İskenderpaşa Cami Kurt İsmail Paşa Cami Hüsrev Paşa Cami Hoca Ahmet Cami Hadım Ali Paşa Cami Fatih Paşa Cami	Meryem Ana Kilisesi Mar Petyum Kilisesi Surp Sarkis Kilisesi Surp Giragos Ortodoks Kilisesi St. George Kilisesi Protestan Kilisesi Ermeni Katolik Kilisesi Latin Kilisesi	Yahudi Havrası
EDİRNE	Selimiye Cami II. Bayezit Cami ve Külliyesi Üç Şerefeli Cami Muradiye Cami Eski Cami Yıldırım Cami Fatih Cami	Sweti George Kilisesi Elene-Konstantin Kilisesi İtalyan Katolik Kilisesi	Yahudi Havrası
GAZİANTEP	Şeyh Fethullah Cami ve Külliyesi Ökkeşiye Hazretleri Türbesi Yuşa Peygamber Türbesi Pir Sefa Hazretleri Türbesi	Rumkale Kendirli Kilisesi	Gaziantep Sinagogu

GÜMÜŞHANE	Sultan Süleyman Han Cami	Santa Kiliseler Grubu (Dumanlı-Merkez)	
HATAY	Ulu Cami Habib-ün Neccar Cami Kanuni Sultan Süleyman Cami Sokullu Mehmet Paşa Külliyesİ	St. Pierre Kilisesi St. Simon Manastırı Barleam Manastırı Aziz Hanna Kilisesi Aziz Cora Kilisesi Markirkos Ortodoks Kilisesi Karasun Manuk Kilisesi	
ISPARTA	Kutlu Bey (Ulu) Cami Kavaklı (Peygamber) Cami Firdevs Paşa (Mimar Sinan) Cami İplikçi (Hacı Abdi) Cami Devlethan Cami Çeşnigir Paşa Cami Dalboyunoğlu Cami Sinan Bey Cami Afşar Cami	Aya Payana Kilisesi Aya Yorgi Kilisesi Aya Stetfanos Kilisesi St. Paul Kilisesi (Yalvaç)	
İSTANBUL	Sultan Ahmet Cami Eyüp Sultan Cami Eyüp Sultan Türbesi Bayezıt Cami Fatih Cami Mimar Sinan Türbesi Sultan Selim Cami Haseki Cami Şehzade Cami Sokullu Mehmet Paşa Cami Dolmabahçe Cami Zeyrek Cami(Pantakrator Kilisesi) Küçük Ayasofya Cami Eski İmaret Cami	Ayasofya Maria Muhliotissa Kilisesi Saint Hagin Fireng Kilisesi Haga Euphemin Martyrionu Aya İrini Kilisesi Aya Triada Kilisesi Kanlı Kilisesi St. Benoit Kilisesi St. Esprit Kilisesi St. Pierre Kilisesi St. Paul Kilisesi	Neve Şalom Sinagogu İtalyan Sinagogu Aşkenazi Sinagogu Zülfaris Sinagogu Ahrida Sinagogu Yanbol Sinagogu Etz Ahayim Sinagogu Hemdat İsrael Sinagogu Bet Avraam Sinagogu Bakırköy Sinagogu Yeniköy Sinagogu Karaim Sinagogu
İZMİR	İssa Bey Cami (Selçuk) Hatuniye Cami Hisar Cami Birgi Türbe (Ödemiş)	Efes (Meryem Ana) Kilisesi St. Jean Aziz Yahya Kilisesi İzmir Kilisesi Bergama Kilisesi	Karataş Beth Sinagogu Senora Sinagogu
KARAMAN	Aktekke Cami Yunus Emre Cami Yunus Emre Türbesi Mader-i Mevlana Cami Araboğlu Cami Taşkale Cami	Değle Kiliseleri Binbir Kilise Kızıl Kilise Çeşmeli Kilise İnöğlesi Kaya Mastır	

KARS	Ani Harabeleri (Menucehr Cami) Abul Muammeral Cami Kümbet Cami	Keçel Kilisesi Şirli Kilise Abughamrent Gregor Kilisesi Güvercinli Kilise Meryem Ana Katedrali Arak Eltos Kilisesi Havariler Kilisesi	
KASTAMONU	Nasrullah Kadı Külliyesi Şeyh Şa'bân-ı Veli (Şucaüddîn, Hz. Pîr) Külliyesi		
KAYSERİ	Ulu Cami Hunat Cami ve Külliyesi Lale Cami Gülük Cami Döner Kümbet Mahperi Hatun Türbesi Çifte Kümbet	Karabaş Kilisesi (Yeşilhisar) Azize Barbara Kilisesi Soğanlı Vadisi Kiliseleri Kubbeli Kilise (Yeşilhisar)	
KIRKLARELİ	Hızırbey Külliyesi Cedit Ali Paşa Cami (Babaeski) Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (Lüleburgaz) Gazi Süleyman Paşa Cami (Küçük Ayasofya Kilisesi)	Ayanikola Ayazma ve Manastırı (Kıyıköy) Mağara Manastırı (Vize)	Kırklareli Sinagogu
KIRŞEHİR	Cacabey (Medresesi) Cami Ahi Evran Cami ve Türbesi Lala Cami (Lale Cami Melik Gazi Türbesi	Derefakılı Kiliseleri (Akçakent)	
KONYA	Mevlana Türbesi ve Dergâhı Alaaddin Cami Aziziye Cami İnce Minare Sahip Ata Türbesi Lala Mustafa Paşa Külliyesi Nasreddin Hoca Türbesi (Akşehir) Eşrefoğlu Cami (Beyşehir)	Sille Siyata Manastırı Ak Manastır Haghia Eleni Kilisesi Lystra (Meram)	

MALATYA	Namazgâh Cami (Battalgazi) Ulu Cami (Arapkir)		
MANİSA	Ulu Cami ve Külliyesi Muradiye Cami ve Külliyesi Sultan Cami ve Külliyesi İvaz Paşa Cami Hatuniye Külliyesi	Philadelphia Kilisesi (Alaşehir) Sardis Kilisesi (Salihli) Akhisar Kilisesi San Kilisesi	Sardis Sinagogu
MARDİN	Ulu Cami Latifiye Cami Melik Mahmut Cami Abdurrahman Cami (Midyat) Cevat Paşa Cami (Midyat) Sıtti Radviyye Cami ve Medresesi Zinciriye Medresesi Kasımiye Medresesi	Deyr-ul Zaferan Manastırı Mort Şmuni Kilisesi Mar İzozil Manastırı (Midyat) Deyr-ul Umur Manastırı (Midyat) Meryem Ana Kilisesi (Midyat-Anıtlı Köyü) Mor Barsavmo Kilisesi (Midyat) Mor Aksanoya Kilisesi (Midyat) Hah Harabeleri (Midyat) Mor Sarbel Kilisesi (Midyat) Mor Abraham Manastırı (Midyat) Mor Estafanos Kilisesi (Midyat) Mor Kuryakos Kilisesi (Midyat) Maryakup Manastırı (Nusaybin) Mor Circus Süryani Kadim Kilisesi (Ömerli)	
MERSİN	Makam-ı Şerif Cami ve Danyal Peygamber Kabri Eshab-ı Keyf Mağarası (Tarsus) Ulu Cami Müftü Cami Hazreti Mikdat Cami Kümbetler (Lalaağa) Nure Sofi Türbesi Cami-i Nur (Tarsus) Mencek Baba Türbesi (Tarsus) Bilal-i Habeş Mescidi (Tarsus)	St. Paul Kilisesi (Tarsus) St. Paul Kuyusu (Tarsus) Alahan Manastırı (Mut) Aya Tekla (Meryemlik) Meryem Ana Kilisesi (Silifke) Arap Ortodoks Kilisesi Dağpazarı Kilisesi Kızıl Kilise (Anamur	

MUĞLA	Ulu Cami Kurşunlu Cami Şahidi Cami Saburhane Cami Kurbanzade Cami Sekibaşı Cami	Aşağı Kilise (Fethiye) Yukarı Kilise (Fethiye) Gemiler Adası Kilisesi (Fethiye)	
NEVŞEHİR	Kurşunlu Cami Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı ve Külliyesi	Tokalı Kilise Elmalı Kilise St. Basil Kilisesi (Göreme) Rahipler ve Rahibeler Manastırı (Göreme) Çavuşin Kilisesi (Göreme) Karanlık Kilise (Göreme) Yılanlı Kilise (Göreme) Azize Catherine Şapeli (Göreme) Çarıklı Kilise (Göreme) Barbara Şapeli (Göreme) Saklı Kilise (Göreme) Kılıçlar Kilisesi (Göreme) Meryem Ana Kilisesi (Göreme) Aziz Eustathios Kilisesi (Göreme) Tağar Kilisesi (Ürgüp) Aziz Jean Kilisesi (Gülşehir)	
NİĞDE	Aladdin Cami Hüdavend Hatun Türbesi Gündoğdu Türbesi Sungur Bey Cami ve Türbesi	Gümüşler Manastırı	
ORDU	Atik İbrahim Paşa Cami		
OSMANİYE	Ala Cami (Kadirli) Ağcabey Cami		
SİİRT	Veysel Karani Türbesi (Baykan) İbrahim Hakkı Türbesi (Aydınlar)		

SİVAS	Ulu Cami Gök Medrese Kale Cami Çifte Minareli Medrese Divriği Ulu Cami ve Darüşşifa (Divriği) Kale Cami (Divriği)		
ŞANLIURFA	Ulu Cami Hz. İbrahim Peygamberin Doğduğu Mağara ve Mevlid-i Halil Cami Balıklı Göl Hz. Eyyüp Peygamber ve Makamı Halil-ür Rahman Cami Rizvaniye Cami Şuayb Şehri (Harran) Hz. Elyasa ve Rahime Hatun Türbeleri	Der Yakup Kilisesi Deyr-i Mesih Kilisesi	
TOKAT	Meydan Cami		
TRABZON	Büyük İmaret Cami Fatih Cami Çarşı Cami İskender Paşa Cami	Ayasofya Kilisesi St. Anna Kilisesi Santa Maria Kilisesi Vazelon Manastırı (Maçka)	
VAN	Ulu Cami Kaya Çelebi Cami Hüsrev Paşa Cami	Akdamar Kilisesi Çarpanak Kilisesi	
ZONGULDAK	Cehennemağzı Mağaraları (Karadeniz Ereğlisi)		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Semavi dinlerin en sonuncusu olan İslamiyet, 7.yüzyılda Arabistan topraklarında doğmuş ve Hz. Muhammed tarafından insanlara aktarılmıştır (Kibaroğlu ve Kibaroğlu, 1999: 207). Kutsal kitabı Kur'an- ı Kerim olup, yaratıcısı Allah'tır. 9. yüzyılda İslamiyet' i kabul eden Türklerin Anadolu'ya girişiyle bugün bu coğrafyayı eşsiz kılan gözde eserler yapılmıştır. Ayrıca İslam tarihinde önemli olan kişilerin mezar ve türbeleri tarih boyunca önemli ziyaret yerleri olmuştur.

Özellikle Konya, İstanbul, Bursa ve Edirne gibi iller İslam devletlerine başkentlik yaptığından dolayı yoğun ziyaretçi çekmektedir (Turan, 2012: 71-72). Özellikle ülkemizde en çok ziyaret edilen kutsal sayılan yerler şunlardır (Sezgin, 2001: 20) ;

- Nuh peygamberin tufanda gemisinin karaya oturduğu Ağrı Dağı.
- Peygamler şehir olarak bilinen ve Hz. İbrahim peygamberin yaşadığı Şanlıurfa.
- Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır seferinden sonra İstanbul'a getirdiği kutsal emanetlerin sergilendiği Topkapı Sarayı.
- İstanbul' un Eyüp semtinde bulunan Ebu Eyüp Ensari-Hazret Eyüp türbesi.
- Tasavvufun en önemli ismi Mevlana Hazretlerinin Konya'daki türbesi.

Ortadoğu kökenli, tek tanrılı din olan Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil, Peygamberi Hz. İsa' dır. 2 milyardan fazla inanan kişiyle dünyadaki en yaygın dindir (Berktay ve Atasoy, 2007: 18-44). Hristiyanlığın yayılması ve gelişmesindeki en kritik dönemler Anadolu topraklarında yaşandığından burada birçok tapınak, şapel ve kilise inşa edilmiştir. Bu nedenle Türkiye, Hristiyanlık tarihi açısından açık hava müzesi olarak kabul edilmektedir (Zaman, 2005: 2) .

Hristiyanlığın mimarı sayılan Pavlus, Tarsus' ta dünyaya gelmiştir. "Pavlus' un Birinci Yolculuğu" olarak adlandırılan seyahati Antakya' dan başlamıştır. Buradan Samandağ'a (Seleukeia Pieria) ve Kıbrıs'a geçerek Antalya' ya ulaşmış, oradan Yalvaç'a gitmiştir. Konya, Hatunsaray Kasabası ve Derbe' ye (Aşıran Köyü)

üzerinden aynı yolu takip ederek Antalya' ya geri dönmüş oradan Samandağ'a ve Antakya'ya gelmiştir. "Pavlus'un İkinci Seyahati" ise Kudüs' ten Antakya' ya, buradan Tarsus, Derbe, Hatunsaray Kasabası, Konya, Yalvaç, Çanakkale ve Makedonya gibi yerleri ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Ardından Efes'e dönmüş, Rodos Adası'na ve Suriye' ye geçerek seyahatini Kudüs' te bitirmiştir. "Pavlus' un Üçüncü Yolculuğu", Hatay' da başlamış, Tarsus, Derbe (Aşıran Köyü), Hatunsaray Kasabası, Konya, Yalvaç ve Efes'i (Selçuk) ziyaret etmiş; Efes'ten de Çanakkale'ye, Ege Adalarına giderek yolculuğunu Rodos Adası'nda sonlandırmıştır. Bu yolculuk sonrası önce Anadolu'ya gelmiş oradan Kalkan'a (Patara) geçmiş, Kudüs'e giderek yolculuğunu bitirmiştir. Pavlus, Kudüs'te yargılanmasının ardından Tarsus'a gelerek, Demre (Myra), Datça (Cnidus), Girit, Malta adalarını ziyaret etmiştir. Ardından Roma'ya gitmiş ve burada da idam edilmiştir. Anlaşıldığı üzere Pavlus' un yolculukları Anadolu'da gerçekleşmiş ve bu toprakları Hristiyanlar için son derece kutsal hale getirmiştir (Küçük, 2010: 349-352).

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2012) tarafından Türkiye' de yer alan ve Hristiyanlar tarafından kutsal görülen 9 merkez Tablo 6' da gösterilmiştir.

Tablo 6: Türkiye'de Hristiyanların Kutsal Kabul Ettiği İnanç Merkezleri

Şehir	İnanç Merkezi
Hatay-Merkez	St. Pierre Anıt Müzesi
Mersin-Tarsus	St. Paul Anıt Müzesi
İzmir- Selçuk	Meryem Ana Evi
Antalya-Demre	St. Nicola Kilisesi
Bursa-İznik	Ayasofya Cami
Manisa-Sard	Sard Sinagogu
Manisa-Alaşehir:	Alaşehir Kilisesi
Manisa-Akhisar	Akhisar Kilisesi
Isparta-Yalvaç	Pisidia Antik Kenti
Nevşehir-Derinkuyu	Ortodoks Kilisesi

Kaynak: https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html, Erişim Tarihi: 04.02.2021.

Bunlarla birlikte Van' daki Akdamar kiliseleri, İstanbul'daki Ayasofya Cami, Trabzon'daki Sümela Manastırı ve Süryaniler için Mardin Deyrulzafaran Manastırı Hristiyanlar için oldukça popüler inanç çekim merkezleridir.

Türkiye Yahudiler için oldukça önemli ve kutsal kabul edilmektedir. Çünkü kutsal kitapları Tanah'ta /Tevrat'ta Hz. İbrahim soyundan gelenlere; Nil'den Fırat'a kadar olan toprakların ve "gözün gördüğü her yer" in verileceği belirtilmiştir (Küçük, 2010: 775). Türkiye'de yaşayan Yahudi Türklerin sayısına baktığımızda 26.000 'i bulmaktadır. İstanbul' da 22.000, İzmir' de 2.000 Yahuidi yaşadığı bilinmektedir. Diğer Yahudi nüfusu ise Ankara, Adana, Antakya, Bursa, Çanakkale, Edirne, Gaziantep, Kırklareli gibi şehirlerde yaşamaktadır (Adam ve Katar, 2005: 158). Başta Ankara' daki Samanpazarı Sinagogu, Bursa'daki Geruş Sinagogu ve Mayor Sinagogu, Edirne'deki Yahudi Havrası, İstanbul ' daki Neve Şalom Sinagogu, İtalyan Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu, Ahrida Sinagogu, Zülfaris Sinagogu, Yanbol Sinagogu, Haydarpaşa HemdatİsraelSinagogu Etz-Ahayim Sinagogu Manisa' daki Sardis Sinagogu olmak üzere çoğunluğu ibadete açık 47 sinagog bulunmaktadır (https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html, Erişim, 05.02.2021). Ayrıca Hatay' da 500 yıllık havrada bulunan el yazması Tevrat, Museviler için önemli olan ziyaret noktalarından biridir.

Türkiye' de; Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi üç semavi dine inananların ve bu dine ait kutsal kabul edilen mekânlar, ayrıca farklı inanç sistemleri içinde tarihte önemli görülmüş ve bugüne gelebilmiş kutsiyeti olan yerler bulunmaktadır. Bu zenginliği ile dikkat çekerken, Kültür ve Turizm Bakanlığı "İnançların Anayurdu Türkiye" tanıtım broşürüyle, Türkiye' nin 18 inanç gözdesini belirlemiştir. Bu mekânlar bulundukları şehirler ile Tablo 7' de gösterilmektedir.

Tablo 7: Türkiye'de En Gözde İnanç Turizmi Merkezleri

İnanç Merkezi	Bulunduğu Şehir
Hz. Nuh'un Gemisinin Sığınağı	Ağrı Dağı
Nuh Peygamber'in Şehri	Iğdır
Göbeklitepe (Dünyanın ilk tapınağı)	Şanlıurfa
Peygamberler Diyarı	Şanlıurfa
Aziz Petrus Kilisesi (Tarihteki ilk Kilise)	Hatay
Aziz Paul'un Doğum Yeri	Tarsus-Mersin
Demre Patara (Noel Baba'nın yaşadığı yer)	Antalya
7 Kiliseler	Selçuk, İzmir, Bergama, Akhisar, Salihli, Alaşehir ve Goncalar
Efes (Hristiyanlığın dünyaya yayıldığı yer)	İzmir
İlk Hristiyan İzleri	Kapadokya
Habib-i Neccar Cami (Anaolu'nun en eski camisi)	Hatay
Deyrulzafaran Manastırı (Süryanilerin kutsal tapınağı)	Mardin
Sümela Manastırı	Trabzon
Akdamar Kilisesi	Van
Mevlana Türbesi ve Müzesi	Konya
Hacı Bayram-ı Veli Cami	Ankara
Hacı Bektaş-ı Veli Cami	Nevşehir
Kutsal Emanetlerin Muhafızı	İstanbul

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019 aktaran https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/inanclarin-anayurdu-turkiye-gobeklitepeden-agri-dagina-en-iyiler,oZyh78ZqWUyFxdQb13HLOQ, Erişim Tarihi: 07.02.2021.

Aşağıdaki Tablo 8' de Türkiye'ye inanç sebebiyle gelen toplam ziyaretçilerin sayıları verilmiştir. TUİK verilerine göre veriler bazı yıllar değişim göstermektedir. Özelikle 2020 yılında Türkiye' ye dini amaçla gelen ziyaretçi

sayılarının ve toplam gelen turist sayısının düştüğü görülmektedir. Bunun en önemli sebebi turizmin de çok fazla olumsuz etkilendiği Covid-19 salgın hastalığıdır.

Tablo 8: Türkiye' de 2016-2020 Yılları Arası İnanç Turizmi Verileri

Yıl	Toplam Ziyareti sayısı	Dini Amaçla Gelen Ziyaretçi Sayısı
2015	41 617 530	75 908
2016	31 365 330	47 329
2017	38 620 346	27 005
2018	45 628 673	29 072
2019	51 860 042	80 643
2020 I. ve III. çeyrek	5 639 413 5 604 155	2 680 4 984

Kaynak: TUİK, 2021, (https://www.tuik.gov.tr/, Erişim Tarihi: 15.04.2021.

1.4.4. Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Merkezleri

Trakya Bölgesi; Türkiye'nin kuzey batısında yer almaktadır. 25.000 kilometrekarelik yüzölçümüyle Türkiye'nin %3' ünü oluşturmaktadır. Bölge, doğu, kuzey ve güneyden denizle çevrilidir. Bulgaristan ve Yunanistan'a sınır komşusudur. Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Marmara Denizi, Trakya'yı Anadolu topraklarından ayırmaktadır. Trakya Bölgesi' nin bir bölümü Türkiye' de yer alırken, bir bölümü ise Yunanistan sınırları içerisindedir. Bölge, Türkiye' nin Avrupa' da bulunan toprak parçasıdır. Türkiye sınırlarında olan bölümü ise Marmara Bölgesi sınırları içerisinde bulunur. Trakya bölgesi; Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli illerini, İstanbul'un Avrupa kıtasını, Çanakkale'nin de Gelibolu Yarımadası'nı içine almaktadır (Erzen, 1994: 1). Ege, Balkanlar, Anadolu ve Karadeniz kültür bölgelerinin kesişme noktasında bulunmaktadır.

Bölgede Rodop Dağları, Yıldız Dağları ve bölgenin kuzey sınırını oluşturan Balkan Dağları bulunmaktadır. Batı Trakya'daki dar kıyı ovalarının yanısıra, bölgede Kuzey Trakya Ovası (Yukarı Trakya Ovası) ve Doğu Trakya'nın büyük bölümünü oluşturan düzlükler en geniş açık alanları oluşturur. Trakya'nın başlıca akarsuları, Meriç Nehri ve kollarıdır. Bunlar; Meriç nehri, Tunca nehri ve Arda nehridir (Asan ve Yarcı: 1993: 26).

Trakya Bölgesi tarih boyunca stratejik öneminin avantajlarını birçok medeniyete, kültüre, inanca ev sahipliği yaparak yaşamıştır. Doğu Trakya, tarih öncesi çağlarda Avrupa' ya açılan yolda en merkezi noktalardan biri sayılmaktadır. Bölge insanlık tarihi boyunca doğu ile batı arasında göç eden birçok kavmin güzergâhında yer almıştır. Trakya Bölgesi' nde birbirinden farklı toplumlara, kültüre, inanca ve tarihi dönemlere ait değerlerin bir bölümü yok olmuştur. Fakat çeşitli kaynaklardan günümüze ulaşmış bilgiler; bölgenin stratejik, tarihi ve kültürel açıdan ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Trakya toprakları dışında kalmış olmasına rağmen bugün Trakya Bölgesi'nde Paleolitik döneme kadar uzanan veriler Yarımburgaz Mağarası ve Hoca Çeşme Höyüğü'nden ele geçmektedir (Özdoğan, 2000: 310).

Trakya Bölgesi' nde iz bırakan toplumlardan biri, Orta Asya' dan bu topraklara göç eden Traklardır. Bu nedenle farklı sınırları bulunan Trak ülkesine ve halkına Thrake denmiştir (Erzen, 1994: 9). Traklar önceleri hayvan, kaya, ağaç gibi doğal varlıklara inanarak ibadet etmişler ve ruhun sonsuzluğuna inanmışlardır. Bazı Trak kabileleri ruhun insan vücudundan ayrılmadan önce hayvan vücutlarından geçtikleri düşüncesini benimsemişlerdir. Ruh muhtelif vücutlardan geçtikten sonra maddeden ayrılarak ilahların yanında ziyafetlere katılır ve burada huzurlu bir hayata geçmektedir. Bu da Orpeus' a atfedilen dinin temelini oluşturmaktadır (Mansel, 1938: 13-15). Bununla beraber Deloptes, Manimazos, Darzalos yerel ilahlarıdır. Zaman içerisinde özellikle sahil bölgelerindeki Yunan kolonileriyle etkileşimleri, onların Yunan inancından etkilenmelerine neden olmuştur. Buna rağmen kendi

ilahlarını, dini adetlerini son zamana kadar korumuşlardır. Kendi tanrılarıyla Yunan tanrılarını bütünleştirmişlerdir. Trakya' da Dionysos adına ayinler düzenlenmiştir. Tapınılan bir diğer tanrı ise Apollon olmuştur. Apollon'un kız kardeşi Artemis vahşi hayvanların, avcılığın ilahisi Bendisin yerine geçmiştir. Traklar doğal varlıkları yücelterek ilahlaştırmışlar; güneşe, akarsuya tapmışlardır. Bu durum Tatarpazarcık' da bulunan Nemf mabedinden de anlaşılabilmektedir. Hades, Demeter ve Persefone gibi toprak ve yer altı tanrılarına da tapmışlardır. Traklar' da ölüler üç gün seyre bırakılır ardından kurbanlar kesilir ve ziyafeti sonrası ya yakılır ya da toprağa verilirdi. Mezarın üzerine yığma tepe (tümülüs) yaparlardı. Ayrıca insan kurban etmek âdeti de hâkimdi. Heredot' a göre vefat eden erkeğin en sevilmiş karısı belirlenir, akrabalar tarafından öldürülür ve kocasının yanına defnedilirdi (Mansel, 1938: 13-14).

Mansel (1938: 16) Türkiye Trakya'sına bakıldığında özellikle höyüklerin Edirne-Kırklareli- Pınarhisar-Vize-Saray istikametinde, Istırancalar, Ergene vadisi, Edirne-Uzunköprü-Keşan-Malkara istikametinde bulunduğunu söylemektedir. Özellikle en önemli yerlerin Süloğlu Küküler Köyü civarında ve Vize şehrinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Bölgede bulunan sunaklar, kutsal alanlar ve diğer bulgular Trak kültürünü yansıtan önemli değerlerdir.

Edirne ili, Trakya Bölgesi'nin doğu ucunda, Bulgaristan ve Yunanistan sınırında yer almaktadır. 2020 verilerine göre toplam nüfusu 407.763'tür (TUİK, 2020). Keşan, İpsala, Lalapaşa, Süloğlu, Meriç, Enez, Havsa, Uzunköprü ilçelerinden oluşmaktadır. Şehir tarihte Uscudama, Goneis, Orestia ve Orestias gibi isimlerle anılmıştır. Trakya'nın Roma hâkimiyetine alınmasıyla beraber, MS 123 – 124 yıllarında Hadrianus tarafından bir kent kurularak buraya Hadiranapolis adı verilmiştir (Mansel, 1938: 22-23). Zorlu geçen Bizans Dönemi'nin ardından 1361 yılında I. Murat tarafından Osmanlı tarafından fethedilmiştir. 1365 yılında başkent ilan edilerek, kültürel, ekonomik ve mimari anlamda gelişme göstermiştir.

Edirne' ye bakıldığında Lalapaşa ve Hamzabeyli' de tümülüslerin en erken örnekleri olarak görülen dolmenler bulunmaktadır. Dolmenler halk tarafından

kapaklıkaya olarak da bilinmektedir. Menhir ya da dikilitaş olarak isimlendirilen taşların da dini inanışla bağlantılı olduğu belirtilmektedir (National Geograpyhic, 2011: 70-90). Bununla beraber Ainos' taki Çataltepe tümülüsü mevcuttur. Ayrıca Ainos Antik Kenti' nde yapılan kazılarda 12. yüzyıla ait olan bugün Fatih Cami olarak bilinen Ayasofya Kilisesi Bizans döneminin önemli detaylarını sunmaktadır (Başaran, 2011: 32- 40; Başaran 2010: 17).

Türkiye'nin Trakya Bölgesi içerisindeki sınırları Lozan Barış Anlaşması ile belirlenmiştir. Geçmişe bakıldığında Osmanlı Dönemi'ndeki Edirne Vilayeti; Edirne merkezine bağlı, Kırkkilise, Gümülcüne, Gelibolu Dedeağaç ve Tekfurdağ'ı kazasından oluşan oldukça önemi bir vilayetti. Osmanlı Devleti' nin kozmopolit yapıda olmasından dolayı Edirne Vilayet' inde yoğunlukla farklı inançlara mensup kişiler yaşamaktaydı. 1319 Edirne Vilâyet Salnamesi' ndeki bilgilere göre aşağıdaki Tablo 9' da vilayet içerisindeki sancaklarda yaşayan farklı inançlara ait nüfusun demografik durumu verilmiştir.

Tablo 9: **1902 Yılında Edirne Vilâyetine Bağlı Sancakların Nüfusu**

	EDİRNE	**KIRKİLİSE**	GÜMÜLCİNE	GELİBOLU	DEDEĞAÇ	**TEKFURDAĞI**	TOPLAM
İslam	**138.141**	**51.497**	205.228	30.868	40.262	**54.360**	520.356
Rum	**85.258**	**55.989**	15.050	61.859	22.765	**41.653**	282.574
Ermeni	**4.021**	**104**	362	1.228	486	**11.252**	17.453
Bulgar	**36.684**	**37.145**	21.609	1.807	15.296	**3.998**	116.539
Katolik	**741**	**141**	-	-	40	**603**	1.525
Yahudi	**10.075**	**1.053**	765	1.876	77	**1.707**	15.507
Protestan	**70**	**-**	-	-	-	**131**	201
Latin	**4**	**-**	-	-	-	**-**	4
Yabancı	**-**	**191**	230	60	-	**-**	481
Toplam	**274.993**	**146.120**	243.244	97.698	78.926	**113.704**	954.640

Kaynak: Edirne Vilayet Salnamesi, 1319: 234, 237, 240, 243, 345, 347.

Demografik zenginlik neticesinde dini vecibelerini yerine getirmek isteyen nüfusun ibadethaneleri de vilayette farklı inanç merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Edirne merkez ilçede yaklaşık 157 cami, 26 kilise, 13 havra olduğu belirtilmiştir (SVE-H, 1319: 224).

Şehirde bugün ibadete açık Sveti Georgi ve Sveti Konstantin-Elena Bulgar kiliseleri bulunmaktadır. Diğer kilise 1852 yılında inşa edilmiş olan İtalyan Katolik Kilisesidir (https://edirne.web.tr/italyan-katolik-kilisesi/, Erişim Tarihi: 19.03.2021). Ayrıca Uzunköprü (Edirne) ilçesinde 1875 yılında Vaftizci Yahya adına yapılan Rum Ortodoks kilisesi de mevcuttur.

II. Bayezid Dönemi'nde ise hristiyanların İberik, Akdeniz ve İtalya adalarından kovduğu Musevilere Osmanlı kucak açmıştır (Emecen, 1998: 65). Tarih boyunca Trakya Bölgesi'ne Yahudilerin göç ettiği bilinmektedir. Bunlar arasında Macar Yahudileri, Avrupa ülkelerindeki Aşkenaz kökenli Yahudiler ve 1492 'de İspanya'dan gelen Yahudiler ile Korinthos ve Patras Yahudileri bulunmaktaydı. Özellikle İspanyol ve daha sonra Edirne'ye gelen Portekiz Yahudilerinin; İspanyol, Portekiz, İtalyan, Macar, Yunan, Aşkenaz ve Geruş cemaatleri adı altında 13 sinagog kurduğu bilinmektedir. 1905 yangınında sinagogların tahrip olmalarından dolayı 1907' de yerine Büyük Sinagog inşa edilmiştir. Sinagog bugün ibadete açık durumdadır. Yaşanan göçler sebebiyle Edirne'de iki Yahudi yaşadığı bilinmektedir (Güleryüz, 2018: 23).

Bugün 10.000' i aşkın yerel bölgede çeşitli kültür ve geçmişe sahip milyonlarca Bahaî yaşamaktadır. Bahaîlere göre bir Tanrı Elçisi olan Bahaullah, ilk defa buradan Avrupa kıtasına ayak basmıştır. Bu nedenle Bahaîler için kent oldukça önemlidir (Türkiye Bahaî Toplumu Dış İlişkiler Temsilciliği Bahaî Dini, 2016: 23).

Trakya Bölgesi'nin bir diğer önemli ili olan Kırklareli, 6555 kilometre kare yüzölçümüne sahiptir. 2020 yılı itibari ile 361.737 nüfusa sahiptir (TUİK, 2020). Şehrin; Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivanköy, Pınarhisar ve Vize olmak üzere yedi ilçesi bulunmaktadır. Tarihi MÖ 6000'li yıllara dayanan, Balkanlar

ile Anadolu arasında doğal bir geçiş üzerinde yer alan kent, tarihi süreçte Traklar, Persler, Makedonlar ve Roma, Bizans ve Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir. Tarihte Saranta Ekklesies, Kırk Kilise olarak anılmıştır. 20. yüzyıl itibariyle ismi Kırklareli olarak kabul edilmiştir (Akın, 1997: 11)

Yapılan araştırmalar kent ve çevresinin Traklar için önemli olduğunu göstermektedir. Kırklareli sınırlarında belirlenen 92 tümülüs korumaya alınmıştır (Kırklareli İl Yıllığı, 2000: 107). Dolmenler Kofçaz, Dereköy, Kadı Köy, Kula, Geçitağzı, Kapaklı ve Düzorman civarında görülmektedir. Tespit edilen menhirler ise Erikler, Değirmencik, Ahmetçe Köyleri ile Lüleburgaz'da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Hacıfakılı köyü civarında Kurtdere veya Kurudere mevkiinde kayaya oyma kült mekânı tespit edilmiştir. Deliktaş alanında Trak kült odası ve altara benzeyen yapı ve kayaya oyulmuş mezar odası bulunmuştur (Beksaç, 2007: 71-82). Bunlarla beraber kaya anıtları ve Trakların kutsal kimliği açısından Vize'de oldukça önemlidir. Özellikle tümülüsler, krallara ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Sayar, 2005: 41).

Vize Asmakaya Mevkii'nde, mağaraların şekillendirilmesi ile oluşan Vize mağara Manastırları görülmektedir. Bugün manastırın bir kısmı hayvan ağılı olarak kullanılmaktadır. Kıyıköy kasabası Pabuçdere yolu üzerinde ise kaya manastır örneklerinden Aya Nikola Manastırı yer almaktadır.

Osmanlı kayıtlarında ise Kırklareli merkez, Lüleburgaz, Vize ve Babaeski' ye ait bigiler yer alırken kaza genelinde yaklaşık 51 cami ve mescit, 44 kilise ve manastır bulunmaktadır. Hızır Bey Cami (Cami-i Kebir) ile Lüleburgaz kazasında Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırmış olduğu yapılar bugün hala önemini korumaktadır. İlçede Zindan Baba, Kara Baba, Sancaktar Baba, Bektaş Çelebi (Hacı Bayram Veli takımından), Salih Baba, İdris Baba, Derman Baba gibi önemli kişilerin kabirlerinin olduğu bilinmektedir. Baba-i Atik kazası olarak kayıta geçen Babaeski ilçesinde ise Cedit Ali Paşa Cami ve Sarı Saltuk Hazretlerinin tekkesinden bahsedilmektedir (SVE-H, 1319: 290, 291, 301, 303).

Bulgar nüfusun yoğun olarak yaşadığı 19. yüzyılda Sveti Spiridion Kilisesi, Sveti Athanasius (SvetiTanaş) Kilisesi, Sveti Nicholas (Sveti Nikola) Kilisesi, Bogoritsa (Meryem Ana) Kilisesi inşa edilmiştir. Nüfusun bir bölümünü oluşturan Rumlar tarafından 19. yüzyılda yapılan kiliseler ise; Kimisis Theotokou (Meryem Ananın Vefatı Kilisesi), Hagia Pondes (Aya Panton) Kilisesi, Hagia Martires Kilisesi (Kırk Azizler), Hagia Yohannes (Ayayani Kilisesi) Kilisesi'dir. Fakat tahribat, cemaatin azlığı gibi nedenlerle adı geçen bu kiliseler günümüze kadar ulaşamamıştır. Kırklareli' deki ilk sinagog, 17. yüzyıl başlarında inşa edilen eski sinagogun ardından 19. yüzyılıın sonlarında yapılan yeni sinagog, Kırklareli Musa Sinagogu Vakfına aittir. Restorasyonu yapılan sinagogun yanı sıra şehirde bir Yahudi Mezarlığı da bulunmaktadır. Kırklareli Eski Sinagogu 1913 tarihinde kapatılmış ve daha sonra yıkılarak hemen yanına yeni sinagog inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılmaz halde olan Kırklareli (Yeni) Sinagogu ise kentte yeterli sayıda Yahudi olmaması nedeniyle bakımsız kalmıştır (Toptaş, 2012: 39).

Trakya'nın güneyinde yer alan Tekirdağ, Marmara Denizi ve Karadeniz'e kıyısı olan bir ildir. 1.081.065 nüfusu bulunmaktadır (TUİK, 2020). 6190 kilometre kare yüzölçümüne sahiptir. Merkez ilçeden dışında; Çerkezköy, Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Marmara Ereğlisi, Muratlı, Saray ve Şarköy içeleri bulunmaktadır. Şehrin en eski sakinlerinin Traklar olduğu bilinirken sonrasında bölgeye Persler, Makedonlar, Romalılar hâkim olmuştur. 1357 yılında Osmanlı egemenliğine kadar Avarların, Slavların Peçeneklerin, Arap ve Bulgarların saldırılarına maruz kalmış, Süleyman Paşa öncülüğünde Bizans'tan alınmıştır. Tarihi süreç içerisinde Bisanthe, Rodosto, Rodosçuk, Tekfurdağı isimleriyle anılan şehir, Cumhuriyetin ilanından sonra Tekirdağ olarak adlandırılmıştır (Dursunkaya, 1948: 55). Osmanlı Devleti'nin Rumeli' de fethettiği ilk önemli yerleşim yerlerinden biri olan Rodoscuk, fetihten önce sadece Rumların yaşadığı bir yerleşim yeri olmasına karşın sonrasında Türklerin, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin bir arada yaşadığı yer haline gelmiştir. Sancak genelinde; yaklaşık 73 cami ve mescit, 60 kilise, 1 havra bulunmaktadır (SVE-H, 1319: 253-360). Şehrin yakınlarındaki liman kenti Heraion Teikhos'daki buluntular yine Traklar hakkında bilgi sunmaktadır. Ortaya çıkan kültlerde kentin

adını Hera'dan aldığı, Anadolu'nun en eski tanrıça kültü Kybele' yi Helen tanrıçası Hera ile bütünleştirdikleri bulunan pişmiş topraktan yapılmış Hera/Kybele heykellerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca tapınak mimarisiyle de karşılaşılmıştır (National Geograpyhic, 2011: 70-90).

Tekirdağ merkezinde isimleri belirlenen Ermeni Surup Takavur Kilisesi, Gregoryen Ermeni Haç Kilisesi, Panaiye Rum Kilisesi, Aya Tanaş Rum Kilisesi, Latin Katolik Kilisesi, Aya Yorgi Rum Kilisesi, Ermeni Protestan Kilisesi, Gregoryen Ermeni St. Perguitch Kilisesi ve deniz kenarında Yahudi Cemaatine ait bir havra bulunmaktadır (Çevik, 1949: 80-81).

Zaman içerisinde Trakya Bölgesi'nde farklı inançlara ait halkın sayısında da değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin en önemli sebepleri arasında 19. yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında uygulanan iskân politikaları ve yaşanan göçlerdir. Trakya Bölgesi'ndeki değişimleri etkileyen bir diğer etken de 20. yüzyıl başlarında yaşanan Balkan Savaşları'dır. Lozan Anlaşması sonrası Batı Trakya'da yaşayan Türklerin haricinde Yunanistan'da yaşayan Türklerle, Türkiye'de yaşayan Rumlar yer değiştirmiştir (Sander, 2009: 94). 1934 Trakya Olayları neticesinde yaklaşık 15.000 Yahudi Türk vatandaşı doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda kalmıştır (Besalel, 1999: 66-68). Ayrıca Varlık Vergisi'nin uygulanması, İsrail Devlet' nin kurulması diğer nedenler arasındadır. Beraberinde cemaatteki azalma, tahribat ve bakımsızlık birçok kutsal mekânın yok olmasına ya da zarar görmesine neden olmuştur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı' nın belirlediği "İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları" 2020 Yıl Sonu Listesinde Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerindeki yapıların sayıları Tablo 10' da belirtilmiştir.

Tablo 10: Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları

	Edirne	**Kırklareli**	**Tekirdağ**
Anıtlar ve Abideler	10	3	9
İdari yapılar	62	57	35

Kültürel yapılar	309	81	146
Şehitlikler	10	5	3
Askeri yapılar	58	37	20
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	187	44	49
Dinsel yapılar	**179**	**67**	**63**
Mezarlıklar	201	78	58
Sivil mimari örneği	622	318	512
Kalıntılar	35	6	31
Toplam	**1673**	**696**	**926**

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020.

Günümüz Trakyası' nda ise hala ayakta kalmayı başarmış, ibadete açık olan farklı inançlara ait inanç merkezleri bulunmaktadır. Bu inanç merkezleri Tablo 11' de gösterilmektedir.

Tablo 11: Trakya Bölgesi İnanç Merkezleri

Şehir	İslamiyet	Hristiyanlık	Musevilik	Diğer
Edirne	Selimiye Cami Üç Şerefeli Cami Eski Cami Muradiye Cami II. Bayezid Cami ve Külliyesi Yıldırım Cami Dar'ül Hadis Cami Gazi Mihal Cami Hasan Sezai Hazretleri Türbesi Fatih Cami (Enez - Ayasofya Kilisesi) Has Yunus Bey Türbesi (Enez)	Sveti George Kilisesi Sveti Konstantin-Elena Kilisesi Vaftizci Yahya Kilisesi (Uzunköprü)	Yahudi Havrası	Bahailik Evi Lalapaşa Dolmenleri Menhirler

Kırklareli	Hızırbey Külliyesi ve Cami Cedit Ali Paşa Cami (Babaeski) Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (Lüleburgaz) Sarı Saltuk Türbe ve Tekkesi (Babaeski) Gazi Süleyman Paşa Cami (Vize- Küçük Ayasofya Kilisesi)	Mağara Manastırı (Vize) Ayanikola Ayazma ve Manastırı (Kıyıköy) Kaynarca kilisesi (Kaynarca) Koyunbaba Köyü Kilisesi Asma Kaya Mağara Manastırı Sveti Nikolas (Bulgar) Kilisesi (atıl durumda)	Kırklareli Sinagogu	Ambarkaya Sunak Yeri (Pınarhisar)
Tekirdağ	Rüstempaşa Külliyesi ve Cami Eski Cami Orta Cami Süleymaniye Cami (Çorlu) Fatih Cami (Çorlu) Çelebi Sultan Mehmet Cami Sohteoğlu Cami Hasan Efendi Cami Ayas Paşa Cami (Saray) Yusuf Ağa Cami Mirliva Hüseyin Paşa Cami Ayaz Paşa Cami Turhanoğlu Ömer Bey Cami Taşoğlu Cami Gazi Ömer Bey Cami Güzelköy Cami Kurtdere Cami Aziziye Cami Hacerzade İbrahim Bey Cami Yeni Cami (Sinagog)			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL ROTALAR

2.1. Kültürel Rota Kavramı

Karşımıza birçok farklı tanımla çıkan kültür; *''tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin"* anlamındadır (https://www.tdk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 20.02.2021). Tekeli (2009: 26) ise kültürü, bireylerin yaşamları sırasında toplumda oluşturdukları olgu olarak belirtmektedir.

"Rota" kavramı, *"izlenen yol"* olarak ifade edilmektedir (https://www.tdk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 20.02.2021). *"Kültür rotası"* kavramı ise; orijinalliğini koruyan, bulunduğu yörede, uluslararası alanda tarihi açısından bağlantısı olan, var olduğu güzergâhta tarihi, doğal değerler, kültürel miras bulunduran yollardır (ÇEKÜL, 2015).

Kültür rotası kavramını tanımlamaya yönelik ilk çalışmaların, UNESCO ve ICOMOS uzmanlarının bir araya geldiği "Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Kültürel Rotalar" adlı toplantıda başladığı bilinmektedir. ICOMOS tarafından 2008 yılında yayımlanan Kültür Rotaları Tüzüğü' nde kültür rotalarının daha kapsamlı bir tanımı yapılmıştır. Kültürel rota kavramı; kendine ait tarihi, doğal özellikleri bulunan, tarihi süreç içerisinde farklı ülkelerde, kıtalarda bulunan insanların sahip olduğu kültür, mal, bilgi gibi unsurların karşılıklı alışverişi neticesinde ortaya çıkan ve etkileşimi somut ve somut olmayan kültürel miraslarda hala devam eden tarihsel ve kültürel özelliklerini bütünleştiren iletişim rotası olarak tanımlamıştır (ICOMOS, 2008; Durusoy, 2016: 36).

Kültürel Rota kavramı, kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalığın oluşması neticesinde ortaya çıkan bir olgudur. Kültürel rotalar ile birçok kültür, inanç, halk etkileşime geçmiş, kültürel mirası zenginleştirerek gelişmesine fırsat vermiştir. Bu sayede kültürel rotalar, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlayan çok etkili bir aracı olmuştur. Çünkü kültürel rotalar ortak bir kültürün paylaşımına imkân sağlamaktadır. Özellikle kültürel rotalar; tarihi yerler, kırsal alanlardaki yerleşimler, geleneksel yaşam şekli, antik kentler, sivil tarihi yapılar, doğal çevre ve yaban hayat gibi unsurların biri ya da bir kaçının bulunmasıyla da oluşabilmektedir http://www.culture-routes.net/sites/default/files/EICR_29-factsheeteng-fr.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2021).

2.2. Kültürel Rota Kavramının Tarihsel Gelişimi

Yolculukların kültürel bir faaliyet olabildiğine dair fikirlerin oluşmasına yönelik adımlar Avrupa Konseyi' nin 1960 yılında "Avrupa'nın önemli kültür alanlarında ve bu alanların boş/serbest zaman medeniyetine dâhil edilmesi hakkında farkındalığı arttırmak" amaçlı çalışması, seyahatler aracılığıyla Avrupa' da bulunan tarihi ve kültürel mirasın farkına varılması düşüncesini ortaya koymuştur (CoE, 2002). Kültürel rota kavramının ortaya çıkmasına fırsat veren ilk çalışma ise Avrupa' daki en önemli kültürel alanlara dikkat çekmek amacıyla eğlence ve kültürel içerikli seyahatleri bu değerlerle birleştirmeyi öneren bir rapor, 1964 yılında "Sürekli Avrupa" (*'L' Europe Continue – Continuous Europe'*) adıyla Avrupa Konseyi tarafından sunulmuştur. Bu raporda aşağıdaki amaçlar belirtilmiştir (Berti, 2015: 14-23);

- Avrupa' ya karşı olan ilgiyi seyahatlerle harekete geçirmek,
- Avrupa' nın kültürel coğrafyasıyla bağlantılı turizm ağı kurma olanaklarını değerlendirmek,
- Avrupa' nın önemli turistik değerlerini turistler açısından daha cazip hale getirmek.

1972 yılında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme" (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) UNESCO Genel Konferansı (General Conference of UNESCO) tarafından kabul edilerek, kültürel ve doğal tüm varlıkların dünyanın ortak mirası olduğu ve korunması gerektiği belirtilmiştir (http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/somut_kulturel_miras.pdf, Erişim Tarihi: 23.02. 2021).

1984 yılında "Sürekli Avrupa" (*'L' Europe Contine – Continuous Europe')* raporundan yola çıkarak Avrupa Konseyi tüm üye devletleri "Avrupa Kültürel Rota Programı"' nın (European Cultural Routes Program) başlatılmasının teşviki için davet etmiştir. Bakanlar kurulu kararı uyarınca 1987 yılında "Avrupa Kültürel Rota Programı" (European Cultural Routes Program) kurulmuştur (https://rm.coe.int/cultural-routes-of-the-council-of-europe-booklet-for-cultural-routes/16809f05ce, Erişim Tarihi: 23.02.2021).

1987 yılında Avrupa Konseyi II. Avrupa Mimari Mirasından Sorumlu Bakanlar Konferansı' nda sunulan "Santiago Yolu" (The Way Towards Santiago de Compostela) ilk Avrupa Kültür Rotası ilan edilmiştir. 1993 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras listesine alınmıştır (UNESCO, 1993).

Santiago rotası, Fransa'da dört yerden başlayarak son gelişmesini Camino rotası ile yapan, İspanya'nın kuzeyinden Santiago'ya doğru uzanan Avrupa'daki tüm hac yollarının kesiştiği yerde sonlandırır. The Santiago de Compostela Rotası' nın oluşturulma amacı ise (The Santiago de Compostela Declaration, 1987);

- Avrupa kıtasındaki Compostela Yollarının belirleme çalışmalarına devam edilmesi,
- Avrupa Konseyi tarafından önerilen amblemi kullanarak güzergâhtaki ana noktalar için bir tabela sistemi kurulması,

- Bu güzergâhların yakınında bulunan mimari ve doğal mirasın restore edilmesi ve iyileştirilmesi için koordineli bir plan geliştirilmesi,
- Santiago de Compostela hacıları tarafından oluşturulan tarihi, edebi, müzikal ve sanatsal mirasın yeniden keşfedilmesi için kültürel etkinlik programlarını başlatılması,
- Bu güzergâhlardaki kasaba ve bölgeler arasındaki etkileşimlerin teşvik edilmesi,
- Bu değişimler çerçevesinde, bu geleneği yenilemek ve Avrupa'nın kültürel kimliğinin zamansız değerlerine tanık olmak için çağdaş sanatsal ve kültürel ifadelerin desteklenmesidir.

1988 yılında UNESCO İpek Yolu Projesi ile Diyalog Yolları (Routes of Dialogue) Programını başlatmıştır. Programın kapsamı, insanlığın geçmişten günümüze sanat, ticaret ve göç yolları gibi aracılarla kültür, düşünce, inanç, ürün alışverişinde bulunduğu bilinmektedir. UNESCO projeleriyle ortaya çıkan yeni rotalar sayesinde tüm dünyaya adalet, huzur, barış gibi kavramları getirmesi hedeflenmiştir (UNESCO, 2018).

1994 yılında ise UNESCO, Dünya Miras Komitesi'nin (Word Heritage Committee- WHC) Madrid' te Uzmanlar Toplantısı gerçekleştirmiş ve rotaların belirlenmesi, Dünya Mirası' na katılması için "Kültürel Mirasımızın Bir Parçası; "Kültürel Rotalar" (*Routes as Part of Our Cultural Heritage*) isimli bir rapor yayımlanmıştır. Raporda özellikle miras rotası kavramının insanlık için önemli olduğu, insanlar ve kültürler arasında evrensel bir bağ kuracağı belirtilirken, kültürel rota kavramının sosyal, ekonomik, doğal ve tarihsel çevre üzerinde farkındalık yaratan özelliklerine değinilmiştir. Miras rotası kavramı aşağıdaki maddelerle açıklanmıştır (UNESCO, 1994);

- Mekânın ve zamanın sürekliliğiyle, hareket dinamikleri ve değişim fikrine dayanmaktadır.
- Kültürel değerini meydana getirenlerden daha fazla öneme sahiptir.

- Ülkeler veya bölgeler arasındaki alışverişi ve birbirinden etkilenmeyi sağlar.
- Dini, ticari, kültürel vb. birçok alana hizmet eder ve oldukça kapsamlıdır.

Lüksemburg Büyük Dukalığı ve Avrupa Konseyi öncülüğünde 1997 yılında, Kültürel Rotalar Programı'nı uygulamak için Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The European Institute of Cultural Routes) kurulmuştur. Lüksemburg'da bulunan bu enstitünün, kültürel rotaları araştırmak, seminerler ve uzman eğitim programları düzenlemek, yeni rotaların sürdürülebilir olmasını ve tescillenmesini sağlamak, rotaların sosyoekonomik etkilerini araştırmak gibi görevleri bulunmaktadır (Denu, 2015: 212).

1998 yılında dünyanın çeşitli yerlerinden bir grup ICOMOS üyesinin çalışmalarıyla kurulan "ICOMOS Kültürel Rotalar Uluslararası Komitesi*"* (ICOMOS International Committee of Cultural Routes-CIIC) yoğun çalışmalarıyla Kültürel Yollar Tüzüğü (2008) ile kültürel yollar için tanım ve yöntem geliştirmiştir. Özellikle, komitenin ICOMOS' un uluslararası işbirliğinin amaçları kapsamında kültürel rotaların belirlenmesi, doğal halinin bozulmadan bakım, onarım ve korunmasının yapılması, sit alanlarının, kültürel ve tarih değerlerin önemini vurgulayarak korunmasına yönelik çalışmalar yapmak görevleri ve amaçları arasında yer almaktadır (Gravi, 2015: 212).

2001 yılında ise UNESCO ve ICOMOS işbirliği ile "Noktadan Yola Pistler Yapmak: Rotaların ve Yolculukların Mirası" (Making Tracks; From Point to Pathway: The Heritage of Routes and Journeys) ismiyle, rotaların tarihi ve kullanımlarına yönelik konuşmalar gerçekleşmiştir. Daha sonra 2002 yılında Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü tarafından "Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar" web portalı oluşturulmuştur (ÇEKÜL, 2015).

2005 yılında UNESCO, Kültürel Rotalar' ı dört yeni mirastan biri olarak kabul etmiştir. Bu miraslar arasında; "Kültürel Peyzajlar" (Cultural Landscape), "Tarihi Şehir ve Şehir Merkezleri" (Historic Towns and Town Centres), "Kanallar"

(Canals) ve "Miras Rotaları" (Heritage Routes) bulunmaktadır (UNESCO, 2005). Bununla beraber kültür rotası kavramı dikkat çekmeye ve kültürel mirasın korunması gerekliliği ülkelerin turizm politikaları arasında yer bulmaya başlamıştır. ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Rotalar Tüzüğü (The ICOMOS Charter on Cultural Routes), kültür rotalarına dair ilk tavsiye kaynak sayılmaktadır (ÇEKÜL, 2015). Ayrıca tüzükte rotalara dair tanımlar, rotaların oluşumu, çeşitlendirilmesi, yöntemler, temel ilkeler ve şartlar bulunmaktadır (ICOMOS, 2008).

UNESCO' nun girişimi ile Güneydoğu Avrupa' da yapılan "Güneydoğu Avrupa Kültürel Koridorları, Ortak Geçmiş ve Paylaşılan Miras, Gelecek Ortaklığın Anahtarı Bölgesel Forumu" 2005 yılında Bulgaristan'ın Varna şehrinde yapılmıştır. Yayımlanan Varna Bildirgesi' nde Varna UNESCO, Avrupa Konseyi ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri tarafından düzenlenen Varna Bildirisi, kültürleri ortada buluşturmak ve uluslararası karşılıklı hoşgörüyü sağlamak açısından hukuki bir metindir (https://seecorridors.eu/index.php?w_p=66&w_l=2, Erişim Tarihi: 26.02.2021).

2008 yılında, kültürel rotalara ilişkin ilk tavsiye kaynak olarak nitelendirilebilecek olan "ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi" yayımlanmıştır. Bildirgede; rotaların araştırılmasına, uygulanan yöntemlere, rotaların korunmasına ve yönetilmesine dair konulara yer verilmiştir (ÇEKÜL, 2015).

2012 yılında Avrupa Konseyi liderliğinde Fransa'da bir toplantı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıya Avrupa Konseyi' nin 24 sertifikalı kültür rotası ve yeni aday temsilcileri, UNESCO, sivil toplum kuruluşları, yerel ve bölgesel yetkililer, akademisyenler, uzmanlar ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü temsilcileri katılmıştır. "Colmar Deklarasyonu: Avrupa Kültür Rotaları 25. Yılı" bildirisi yayımlanmıştır. Bildiride; katılımın artırılmasına, kültürel alanların kültürel rotalarla birleştirilerek daha dikkat çekici hale getirilmesine, uluslararası stratejilerin belirlenmesine, sürdürülebilir kültürel miras yönetimi gibi konulara dikkat çekilmiştir (Kuruç, 2018: 35).

2013 yılında Avrupa Konseyi, “Avrupa Konseyi Kültürel Rotası” (Cultural Route of the Council of Europe) sertifikasına bir rotanın sahip olabilmesi için gerekli olan kriterlerin belirlendiği kararını yürürlüğe koymuştur. Burada da kültür yolları projesinin amaçları vurgulanmış, kavramın tanımı ile birlikte rota programının faaliyetleri ve kuralları detaylandırılmıştır. Avrupa Konseyi' ne üye devletlerin ve diğer Avrupa Birliği Devletleri’ nin yakın gelecekte “Kültürel Yollar Üzerine Genişletilmiş Kısmi Anlaşması” na üye olması hedeflenmiştir. Bir önceki kararın “Avrupa Konseyi Kültür Rotalar Programı” kültürel miras konusuna dikkat çekmesiyle farklı alanlara da katkı sağlamıştır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği’nin ortaklığında, 2017- 2020 yıllarını kapsayan,“Routes4U” adı altında, dört AB makro bölgesini kapsayan, bir bölgesel ortak program başlatılmıştır. Programın amacı, Faro Sözleşmesi gereğince, Avrupa Konseyi Kültür Yolları programı aracılığıyla, dört AB makro bölgesinde bölgesel kalkınmayı desteklemektir.

Baltık Denizi, Tuna Nehri (Danube), Adriyatik- İyon, Alp Bölgesi olmak üzere dört makro bölge, 340 milyondan fazla kişiyle 27 ülkeyi kapsamaktadır. Program; makro bölgelerde, rota güzergâhlarındaki kültürel sitlerin keşfedilmesi ve seyahatlerin organize edilmesine yönelik dijital bir platform oluşturulması; bölgesel ve yerel yöneticilere yönelik e-öğrenme parçalarının geliştirilmesi; kültürel rotaların oluşturulması için sektörler arası rehberlerin önerilmesi gibi aktiviteleri kapsamaktadır. Program kapsamında, gençlerin ve özellikle kadınların istihdamı ve girişimciliği önemsenmekte ve desteklenmektedir. Kültürel rotaların haritalanması üzerine çalışmalar yapılmış, dört makro bölgedeki rotalar üzerine yol haritaları oluşturulmuştur (Council of Europe, 2019).

Kültürel rota kavramı tarihi süreç içerisinden 1960’ lı yıllardan itibaren uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Tarihçi Kate Clow tarafından 1999 yılında planlanan ve belirlenen Lykia yolu, kültürel rotaların Türkiye’ deki ilk örneğidir (Clow, 2015: 5). Türkiye’de kültür rotalarına dair ilk örgütlenme çalışmaları ise 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın desteğiyle kurulan “Kültür Rotaları

Derneği" ile başlamıştır. Dernek, Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü ve Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network) ile işbirliği içerisindedir. Kuruluşun, Türkiye' deki kültür rotalarını tanıtmada, uluslararası rotalar seviyesine getirmede ve yeni kültür rotaları oluşturulmasında önemli rolü bulunmaktadır (Clow, 2015: 263). Günümüzde dernek tarafından tanımlanmış 17 güzergâh bulunmaktadır. 20-23 Aralık 2012 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından II. Kültürel Turizm Zirvesi ve Sergisi kapsamında "Kültürel Rotalar ve Dini Turizm" konferansı düzenlenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023 Turizm Stratejisi kapsamında; turizm değerlerinin çekiciliğini artırmak, farklı turizm çeşitlerini geliştirmek ve yatırımcılara yol göstermek amaçlanmıştır. Farklı ulaşım yöntemlerinin geliştirilmesi, butik otel ve pansiyonculuğun ilerletilmesi hedeflerden bazılarıdır. Bu strateji kapsamında *"Zeytin Koridoru, Kış Koridoru, İnanç Turizmi Koridoru, İpek Yolu Turizm Koridoru, Batı Karadeniz Kıyı Koridoru, Yayla Koridoru, Trakya Kültür Koridoru"* şeklinde belirlenmiş yedi tematik turizm koridoru oluşturulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007: 1-101).

2.3. Kültürel Rotaların Sınıflandırılması

Bugün, tarihten günümüze kadar her biri farklı özelliklere sahip ve farklı amaçlarla kullanılmış birçok rota bulunduğu bilinmektedir. Literatürde kendine yer bulan kültürel rotalar; oluşumlarına, temalarına, fiziki yapılarına, hizmet amaçlarına göre belirlenerek sınıflandırılmaktadır. Farklı ölçeklerin kullanılmasında coğrafi şartlar, sunduğu konaklama, yeme-içme gibi hizmetlerin ulaşılabilirliği, güzergâhın birbirine bağladığı yerleşim alanları gibi kriterler belirleyici olabilmektedir.

Rotaların oluşmasında; göç, savaş, ticaret, inanç, spor gibi sebepler bulunurken, kültürel ve tarihsel değerlere katkı sağlamak, farkındalık yaratmak,

turizme açmak amacıyla oluşturulan yürüyüş, bisiklet rotaları, tırmanış rotaları da bulunmaktadır.

2003 yılında Madrid'de gerçekleşen Kültürel Rotalar Uzmanlar Toplantısı'nda kültürel rotaların sınıflandırılması ise şöyledir;

-**Bölgesel Kapsamına Göre:** Yerel, ulusal, bölgesel veya kıtalararası.

-**Kültürel Kapsamına Göre:** Belirli bir kültürel bölge veya farklı kültürel alanlarda kültürel değerlerin oluşumunda veya evriminde karşılıklı etkilerde bulunan yollar.

-**İlk Amacı veya Hala Devam Eden Amacı Gereği:** Sosyal, ekonomik, ticari, idari, kültürel ve manevi. Bu özellikler aynı zamanda çok boyutlu bir bağlamda da paylaşılabilir.

-**Sürecine Göre:** Artık kullanılmayan, ancak geçmişin arkeolojik kanıtlarını sunan, doğaları gereği, sosyoekonomik, idari, manevi ve kültürel etkileşimlerle gelişmiş ve gelişmeye devam eden rotalar.

-**Tarihi Fiziksel Yapısına Göre:** Karayolu, denizyolu, karma (kara-deniz) ya da diğer yollar.

ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü'ne (2008) göre kültürel rotalar altı başlık altında toplanmıştır;

-**Bölgesel Ölçeğine Göre:** Yerel, ulusal, bölgesel, kıtalar çapında.

-**Kültürel Kapsamına Göre:** Belirli bir kültüreün bulunduğu destinasyonlar, çeşitli kültürlerin yaşandığı ve etkileşim sonucu zamanla kültürün farklılaştığı bölgeler.

-Amaç ve Fonksiyonlarına Göre: Sosyal, ekonomik, politik veya kültürel. Bu özellikler çok katmanlı bir bağlamda paylaşılabilir.

- Sürekliliklerine Göre: Günümüzde kullanıma açık olmayan fakat sosyal, ekonomik, politik ve kültürel nedenlerden dolayı gelişen rotalar.

-Strüktürel Yapılarına Göre: Doğrusal, dairesel, radyal veya ağ.

- Doğal Çevresine Göre: Kara, deniz, karma veya diğer bir fiziksel ortam.

Avrupa Konseyi Kültür Rotalarını ölçeğine göre bölgesel, doğrusal ve retiküler (archipeloagos) rotalar olmak üzere üç ana kategoriye ayırmaktadır (Berti, 2015: 14-23);

-Bölgesel Rotalar: Ortak bir temada yer alan ve temayı geliştiren alanların yakınlıklarıyla karakterize edilmiştir. Bölgesel rotalarda alanın kültür ve kimliğiyle bütünleşmiş temalar geliştirilmektedir (Zeytin Rotası, Endüstri Mirası Rotası).

-Doğrusal Rotalar: Tarihsel bir yapısı bulunan rotalardır. Seyahat için yüzyıllar boyunca kullanılan güzergâhlar günümüzde uzak bölgeler arasında ilişkiler kurmaktadır. Bu tür güzergâhlar, tarihi dönemler boyunca, bölgelerle yakın bir ilişki kurarak güzergâhı kullananlar tarafından geliştirilmiştir (Santiago de Compostela, Fenikeliler Rotası).

-Retiküler (Archipeloagos) Rotalar: Farklı ölçekler ve temayla ilişkili olan tek tek öğelerden veya toplu öğelerden oluşmaktadır. Güzergâhlar bölgesel süreklilik ile karakterize edilmekte ve *"sanal güzergâh*" olarak da adlandırılabilmektedir. Bu şekilde ağa dayalı rotaların bir kısmı simgesel olarak tanımlanabilmektedir. Bölgeleri karakterize eden önemli bir unsur olup kültürel peyzajı oluşturan sembollerin okunmasını sağlamaktadır. Retiküler model yolları farklı unsurlardan oluşabilmektedir; Avrupa Mozart Yolları'nın parçaları gibi bireysel, Avrupa Yahudi

Mirası Rotası veya Avrupa Mezarlık Güzergâhında olduğu gibi şehirlerin belirli kısımlarını içeren, Tarihi Termal Kentler ile şehri temsil eden.

ÇEKÜL Vakfı'nın Kültürel Rotaları Planlama Rehberi'ne (2015) göre ise,

Tarihin bir döneminde belirli bir amaca yönelik kullanılmış güzergâhlar;

-Ticaret Yolları, Kutsal Yollar, Göç Yolları, Askeri Güzergâhlar*:* İpek Yolu, Haçlı Yolu, Baharat Yolu.

- Tarihi Kişiliklerin Güzergâhları: Büyük İskender Yolu, Evliya Çelebi Yolu, St. Paul Yolu.

-Tarihi Rotalar: Avrupa Endüstri Mirası Rotası, Gotik Mirası Rotası.

-Tarihi ve Doğal Rotalar: Hitit Yolu, Don Kişot Rotası, Akdeniz Zeytin Rotası, Likya Yolu.

-Doğal Rotalar: Appalachian Manzara Rotası, Avrupa Bisiklet Rotaları, Yenice Ormanları Yürüyüş Parkurları.

2.4. Kültürel Rotaların Planlanması

İnsanların tarihi değerleri, kültürel mirası, doğal güzellikleri, farklı inanç ve kültürler için önem teşkil eden rotaların ziyaret edilmesi amacıyla turizme açılması sosyoekonomik açıdan oldukça önemlidir. Fakat bu rotaların keşfi, tanımlanması, oluşturulması, ziyaretçilere açılması nedeniyle oluşabilecek katkı ve olumsuzlukların belirlenmesi sürecin iyi bir şekilde planlanıp yönetilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle bir kültür rotasının oluşumu aşağıdaki belirtilen süreçler dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü, 2008);

1. Araştırma: Alanında uzman kişilerden kurulan araştırma ekipleri tarafından oluşturulacak rota ile ilgili veriler toplanmalıdır.

2. Finansman: Sürdürülecek çalışmaların devamlılığı için finans kaynağı bulunmalıdır.

3. Koruma – Değerlendirme – Muhafaza Etme: Rotaya ait kültürel mirasların detaylı envanterleri çıkarılmalı, özgünlük ve bütünselliğinin değerlendirilmesi, bu konulara yönelik stratejilerin belirlenmesi ve yasal önlemlerin alınması sağlanmalıdır.

4. Sürdürülebilir Kullanım – Turistik Aktivitelerle İlişkisi: Sahip olduğu içerik ve özeliklere göre rotanın türü belirlenmelidir. Doğallını bozmadan özüne uygun bir şekilde altyapı çalışmaları tamamlanmalı ve gelen ziyaretçilere rotanın tarihi ve önemi aktarılmalıdır. Sürdürülebilirliği sağlamak için turizmin olumsuz etkilerine karşı gerekli kontrol ve denetimler yapılmalıdır. Turizm amaçlı kültür rotasının geliştirilmesi sürecinde öncelik ev sahibi halkın ve yerel turizm işletmelerinin olmalıdır.

5. Yönetim: Koruma, bölgesel örgütlenme, sürdürülebilir kalkınma ve turizm ile ilgili politikaların birleşimini garanti eden ulusal ve uluslararası ölçekte koordinasyon sağlanmalıdır.

6.Halkın Katılımı: Kültürel Rotanın korunması, tanıtımı ve yönetimi, toplumsal farkındalığın teşvikini ve rotadaki bölge sakinlerinin katılımını sağlamalıdır.

2.5. Dünya' da Kültürel Rotalar

UNESCO Diyalog Yolları Programı ilk olarak 1988 yılında İpek Yolu kültürel rotası ile çalışmalarına başlamış ve program kapsamında 6 rota oluşturulmuştur. Çalışmaların amacı insanların tarih sahnesinde izler bıraktığı göç, sanat, ticaret izlerini, gelenek ve göreneklerini kıtalar ötesine taşımaktır (http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dialogue/routes-of-dialogue/browse/1/, Erişim Tarihi: 01.03.2021).

Avrupa Kültürlerarası Rotalar Enstitüsü 1998 yılından itibaren Avrupa Konseyi ile işbirliği yapmaktadır. Av rupa Kültür Sözleşmesi'nde imzası bulunan 50 ülkede Avrupa Konseyi Kültürel Programlarının uygulanmasını sağlamaktadır. Enstitü, Avrupa Konseyi ile işbirliği içinde olup iki kuruma ait, Avrupa'nın tarihi ve kültürel değerlerini yansıtmak amacıyla farklı temalarla hazırlanan 31 adet rota bulunmaktadır (European Institute of Cultural Routes, 2015). ICOMOS çalışmalarını üyesi olan ülkeler, UNESCO ve diğer kurumlarla ortak yürütmektedir. Sadece Avrupa değil, dünya geneline yayılmış 12 kültürel rota çalışması bulunmaktadır.

ICOMOS üyesi ülkelerin ortak çalışmaları ile yürütülen ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi' ne (CIIC) UNESCO ve diğer kurumların katılımıyla dünya genelinde toplam 12 rota oluşturulmuştur. UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu'nun bir araya gelmesiyle oluşan Güney Doğu Avrupa Kültür Koridorları çerçevesinde destinasyonlardaki turizm hareketliliğini sağlamak amacıyla 9 adet kültürel rota oluşturulmuştur.

Yukarıda bahsedilen bu rotalar kurumları ve güzergâhları ile aşağıda yer alan Tablo 12' de gösterilmiştir.

Tablo 12: Dünya'daki Kültürel Rotalar

UNESCO Diyalog Yolları Programı		
Rota Adı	**Yılı**	**Güzergâh/ Konum**
UNESCO İpek Yolları Platformu	1988	Avrupa-Asya-Afrika
Orta Asya'da Kültürlerarası Diyalog	1988	Orta Asya
Köle Rotası	1994	Afrika- Avrupa- Amerika-Karayipler-Hint Okyanusu-Orta Doğu- Asya
Afrika Demir Yolları	1995	Afrika
Endülüs Güzergâhları	1995	Uluslararası
Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü "Kültürel Rotalar Programı" EICR		
Santiago Compostela Hac Rotası	1987	İspanya- Belçika- İtalya- Portekiz- Fransa- Litvanya- Almanya -Polonya
Hansa	1991	15 Ülke
Viking Rotası	1993	22 Ülke
Francigena Rotası	1994	İngiltere-Fransa- İtalya- İsviçre
Endülüs El Legado Yolları	1997	Mısır- Lübnan- İspanya- İtalya- Fas- Tunus- Ürdün-Portekiz
Fenikeliler Rotası	2003	Fransa- İtalya- İspanya- Hırvatistan-Lübnan, Tunus- Yunanistan- Malta
Pyrenean Demir Rotası	2003	İspanya- Fransa- Andorra
Avrupa Mozart Yolu	2004	Avusturya-Fransa- Hollanda- Belçika- Almanya- Slovakya- İtalya- İsviçre
Avrupa Yahudi Mirası Rotası	2004	Türkiye dâhil 34 ülke
Aziz Martin'in Seyahat Rotası	2005	10 ülke
Avrupa Kluni Siteleri	2005	İspanya- Fransa- Polonya-Almanya- Portekiz- İsviçre- İtalya- İngiltere
Zeytin Ağacı Rotası	2005	Türkiye dâhil 18 ülke

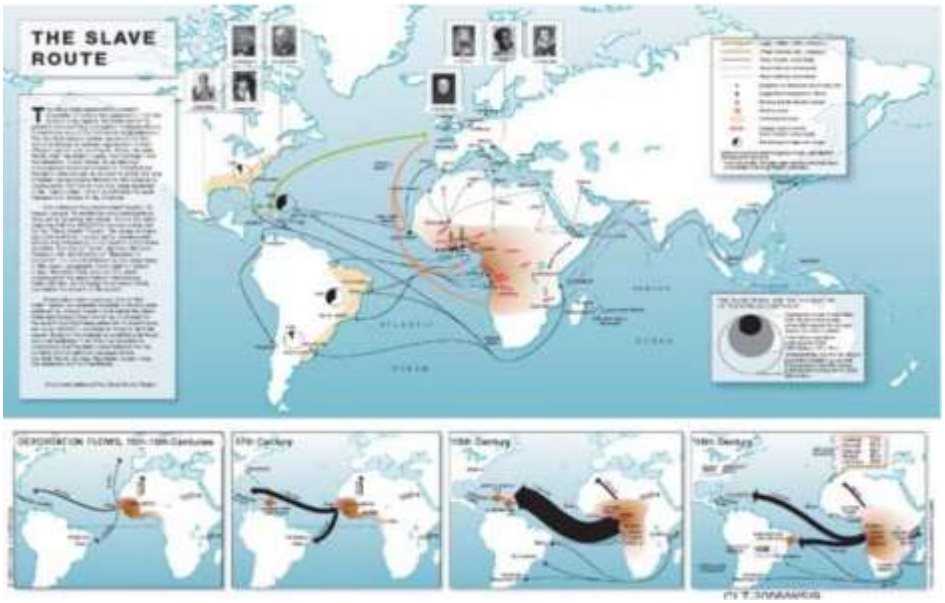
Kral Yolu (Via Regia)	2005	Belçika- Ukrayna- Litvanya- İspanya- Fransa- Polonya- Almanya
Transromanica-Avrupa Mirasının Romanesk Rotası	2007	İspanya- Fransa- Avusturya- Sırbistan- Portekiz- Romanya- İtalya- Almanya
Iter Vitis Rotası	2009	18 ülke
Sistersiyen Manastırları Rotası	2010	11 ülke
Avrupa Mezarlıklar Rotası	2010	20 ülke
Tarih Öncesi Kaya Sanatı İzleri	2010	Azerbaycan-İrlanda- Portekiz- Fransa-İtalya- İspanya- Gürcistan- Norveç
Avrupa Tarihi Termal Kasabaları Rotası	2010	Türkiye dâhil 15 ülke
Aziz Olav Yolu	2010	Danimarka- Norve-İsveç
Avrupa Seramik Rotası	2012	Fransa-İtalya-İngiltere- Hollanda
Avrupa Megalitik Kültür Rotası	2013	Danimarka-İngiltere-İspanya- Almany- Hollanda- İsveç- Portekiz
Huguenot and Waldensian Yolu	2013	Fransa-İtalya-Almanya-İsviçre
Atrium	2014	Arnavutluk- Hırvatistan- Romanya- Bulgaristan- İtalya
Yeni Sanat Akımı Ağı	2014	16 ülke
Habsburg Yolu	2014	Avusturya-Almanya-İsviçre-Fransa
Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası	2015	Bulgaristan-Romanya-Sırbistan -Hırvatistan
İmparator V. Charles Rotası	2015	10 ülke
Napolyon Destinasyonu	2015	11 ülke
Robert Louis Stevenson İzinde	2015	Belçika-İrlanda- İngiltere- Fransa
Genişletilmiş Bölgenin Müstahkem Kasabaları	2016	Belçika-Fransa- Almanya- Lüksemburg
ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi -CIIC		
Akdeniz Şarap ve Üzüm Rotaları	1999	Akdeniz Ülkeleri
Akdeniz Bölgesi Zeytin Güzergâhları	-	Türkiye dâhil 18 ülke
İpek Yolu Projesi	-	-

Kanada Chilkoot Yolu	1999	-
Maden Kültürel Rotaları	-	-
Malta Hac Yolları	-	Malta
Avustralya Yolları ve Yolculuklarında Miras	-	Ulusal
Güney Afrika'daki Kültürel Rotaların Tanımlanması	-	-
Transatlantik Köle Ticareti ile ilgili Karayip Anıtları ve Siteleri	-	-
Kuzey İspanya'daki kıtalar arası yollar	-	-
Kakao Rotası	-	-
Goa: Kültür ve Yaşam Rotaları	-	-
Güneydoğu Avrupa Kültür Koridorları		
Danube (Tuna) Yolu	2005	Tuna Nehri Boyunca: Hırvatistan-Sırbistan – Karadağ-Bulgaristan-Romanya
Diyagonal Yolu	2005	Slovenya- Uzak Doğu-Hırvatistan-Bosna Hersek-Sırbistan- Karadağ-Bulgaristan-Türkiye
Egnatia Yolu	2005	Adriyatik Kıyıları-Arnavutluk-Makedonya-Yunanistan-Türkiye
Pontika Yolu	2005	Kafkas Dağı- Romanya-Bulgaristan-Türkiye
Sofya-Ohrid Yolu	2005	Bulgaristan-Makedonya-Sırbistan-Karadağ
Adriyatik Yolu	2005	Adriyatik Denizi'nin Batı Sahilleri
Batı Trans Balkan Yolu	2005	Romanya-Yunanistan-Bulgaristan
Anadolu Yolu	2005	İstanbul- Yunan Adaları-Türkiye'nin Batı ve Güney Sahilleri
Doğu Trans-Balkan Yolu	2005	Romanya- Bulgaristan- Yunanistan

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Köle Rotası

UNESCO Diyalog Yolları Programları'ndan birisi olan Köle Rotası, köle ticaretinin ve köleliğin trajedisini, insanlığın yapmış olduğu eziyetlerin izlerini taşımaktadır. Proje rotada bulunan önemli alanların ve sitlerin belirlenmesi, korunması ve tanıtılmasıyla ilgili çalışmalarını devam ettirmektedir.

Şekil 1: UNESCO Köle Rotası

Kaynak: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/MapSlaveRoute.pdf, Erişmi Tarihi: 02.03.2021.

1994 yılında başlatılan, direniş, özgürlük, miras kavramlarını kapsayan Köle Güzergâh Projesi şu hedefleri içermektedir; (https://en.unesco.org/themes/fostering-rights-inclusion/slave-route, Erişim Tarihi: 02.03.2021);

- Afrika, Avrupa, Amerika, Karayipler, Hint Okyanusu, Ortadoğu ve Asya' da köleliğin nedenleri, kölelik sitemini ve sonuçlarını anlamak,
- Bu tarihten kaynaklanan küreselleşmeyi ve kültürel etkileşimleri vurgulamak,

- Kültürel çoğulculuk, kültürlerarası diyalog, yeni kimliklerin ve vatandaşlıkların oluşturulması üzerine düşünceyi teşvik ederek barış kültürüne katkıda bulunmak.

Avrupa Mozart Yolu

Avrupa Mozart Yolları, Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü Kültürel Rotalar örneklerinden biridir. Rota, 1762-1791 yıllarında Wolfgang Amadeus Mozart'ın Avrupa'da yolculuk yaptığı şehirleri kapsamaktadır. Mozart' ın varlığının belgelendiği 10 ülkede Mozart' ın yolculukları hakkında bilgi veren ve bugünün Avrupası' nda izlenebilir çift taraflı bir rotadır. 200 seyahat noktası ve bölgeyi içeren güzergâh, Mozart' ın biyografisini, sanatsal ve mimari öğeleri de sunmaktadır.

Şekil 2: Mozart Yolu

Kaynak: https://mozartways.com/index.php, Erişim Tarihi: 02.03.2021.

Çikolata Rotası

Çikolatanın tarihini, serüvenini korumak amacıyla oluşturulmuş bir rotadır. Çikolata Rotası Derneği ile beraber çikolatanın yapım aşamasında kullanılan

geleneksel teknikleri koruma, geliştirme amacıyla uygulanabilecek teknik ve kuralları belirleyerek sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflemektedir. Rota içerisinde kültürel, sosyal, mimari değerleri de içermektedir. Çikolata Rotası Derneği; işçi sömürüsüne engel olunması, kakaoya iyi fiyat ödenmesi, işçi kooperatiflerinin oluşturulması, çiftçiler ile çikolata üreticileri arasında işbirliğinin sağlanması, kakaonun sağlık için faydalarının tanıtılması, kakao ve çikolata pazarındaki ülkelerin tarihi ve kültürel mirasını paylaşan girişimlerin desteklenmesini amaçlamaktadır. Ayrıca kakao üreticisi ülkelerde çocuklara kaliteli eiğitim sunmak ve kadın ayrımcılığını önlemeye dair çalışmaları desteklemek gibi ilkeler benimsemiştir (http://www.thechocolateway.eu/the-chocolate-way/mission/, Erişim Tarihi: 06.03.2021).

Şekil 3: Çikolata Yolu

Kaynak: https://www.thechocolateway.eu/itinerario-culturale/, Erişim Tarihi: 06.03.2021.

Viking Rotası

1993 yılında Avrupa Konseyi tarafından rota olarak kabul edilmiştir. Viking çağına ait olan arkeolojik alanları, somut ve soyut mirasların bulunduğu 8. ve 11. yüzyıllar arasında Vikingler' in kullandığı Kuzey ve Batı Avrupa, Kuzey Atlantik, Akdeni, Rusya ve Ukrayna nehirlerinin derinliklerine kadar olan rotayı kapsar.

Viking Kültür Rotası, 2012 yılından bu yana "Destination Viking Association" tarafından yönetilmekte olup, Viking mirasını korumayı, tanıtmayı, araştırmayı, göstermeyi ve yaymayı amaçlamaktadır (https://www.followthevikings.com/map, Erişim Tarihi: 04.03.2021).

Şekil 4: **Viking Rotası**

Kaynak: https://bit.ly/3xo7PUG, Erişim Tarihi: 04.03.2021.

Danube (Tuna) Yolu

Danube (Tuna) Yolu, Güneydoğu Avrupa Kültür Koridorları'ndan biridir. Schwarzwald' dan (Almanya) ayrılan nehir, Karadeniz'e ulaşana dek Bulgaristan, Sırbistan, Romanya, Hırvatistan ve Karadağ'dan geçmektedir. Tuna Yolu boyunca kültürel ve doğal miras korunması, keşfedilmesi sağlanmıştır (https://www.seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=2&w_c=5#, Erişim Tarihi: 08.03.2021).

Şekil 5: Danube (Tuna) Yolu

Kaynak: https://bit.ly/2VogcBF, Erişim Tarihi: 08.03.2021**.**

2.6. Türkiye' de Kültürel Rotalar

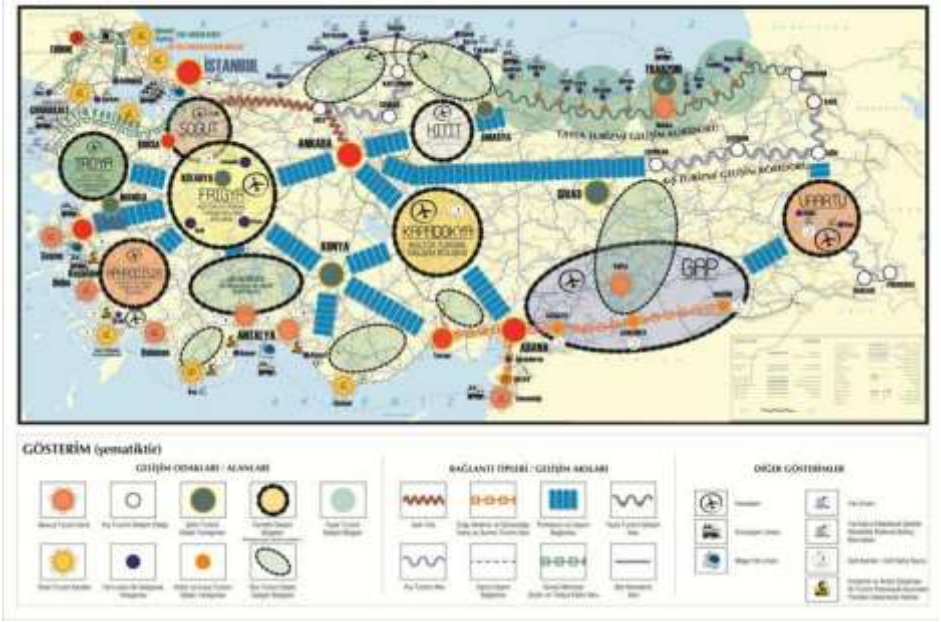
Türkiye stratejik konumu, tarihi, kültürel, doğal, inanç zenginlikleriyle birçok rotaya sahiptir. Türkiye Kültür Rotaları Derneği, 2012 yılında kültür rotalarını korumak, geliştirmek, yeni rotaları belirlemek ve tanımlamak, rotaları tarihsel, doğal ve kültürel açıdan zenginleştirerek aynı zamanda kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayabilmek amacıyla kurulmuştur. Kullanılan yolların belli temalarla birleştirilmesiyle yürüyüş ve kültür rotaları oluşturulmuştur (Eryurt ve Clow, 2016: 41). Bugüne kadar yapılan çalışmalar neticesinde 2018 yılı itibariyle derneğe bağlı 21 adet rota bulunmaktadır.

Şekil 6: Türkiye Kültür Rotaları Derneği Kültürel Rotaları

Kaynak: http://cultureroutesinturkey.com/wp- content/uploads/2015/03/KRD-map-header2.jpg, Erişim Tarihi: 12.03.2021.

2007 yılında hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) raporunun hedefleri arasında "Turizm Gelişim Koridorları" oluşturulması kararı neticesinde 7 tematik turizm koridoru belirlenmiştir. Koridorlarda belli temalar çerçevesinde turizmin gelişim planlaması yapılarak geniş alanların turizme açılacağı, alternatif turizm türleri ile alanın yakın çevresindeki kültürel ve doğal değerlerle ilişkilendirileceği ve uluslararası alanda tanıtımına önem verilmesi, yöresel değerlerin ön plana çıkarılmasına raporda yer verilmiştir (2023 Türkiye Turizm Stratejisi, 2007).

Şekil 7: Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Kavramsal Eylem Planı

Kaynak: Türkiye Turizm Stratejisi (2023), 2007

Avrupa Konseyi'nin Kültür Yolları Programı rotalarından 5 rota Türkiye'yi içermektedir.

Şekil 8: Avrupa Konseyi'nin Kültür Yolları Programı Rotaları

Kaynak: http://www.culture-routes.net/, Erişim Tarihi: 13.03.2021.

2012 yılında ÇEKÜL Vakfı öncülüğünde, Anadolu' daki geçmişten gelen doğal, kültürel ve tarihsel değerleri geleceğe taşıyabilmek, yerel yönetimlere de farklı bir bakış açısı kazandırmak amacıyla Kentsel Stratejinin gönüllü danışmanlığında "Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları" programı oluşturulmuştur (ÇEKÜL, 2015). 2012 yılında 4 bölgede Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları uygulanmıştır. 2013 yılında ise 5 bölgede çalışmalar yürütülmüştür.

Rota programı, Tarihi Kentler Birliği için Türkiye Belediyeler Birliğinin katkısıyla yürütülmektedir. ROTA programı kapsamında 6 bölgede çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Şekil 9: ÇEKÜL Vakfı Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları Programı

Kaynak: ÇEKÜL, 2015, Kültür Rotaları Planlama Rehberi.

Güneydoğu Avrupa Kültür Koridorları projesine Türkiye, Varna Bildirgesi' ni kabul ederek dâhil olmuştur. Projenin 9 kültür koridoru bulunmakta olup Türkiye 4 rotaya dâhildir.

Aşağıda bulunan Tablo 13' te Türkiye'deki Kültürel Rotalar ve Rota Güzergahları verilmiştir.

Tablo 13: Türkiye'deki Kültürel Rotalar

Türkiye Kültür Rotaları Derneği Kültürel Rotalar			
Rota Adı	**Yıl**	**Güzergâh**	**Mesafe**
Likya Yolu	1999	Fethiye- Antalya	540 km
İstiklal Yolu	2007	İnebolu-Küre-Kastamonu	105 km
Aziz Paul Yolu	2008	Perge- Isparta	500km
Hz. İbrahim Yolu	2008	Orta Doğu	107 km
Sultan Yolu	2009	İstanbul- Viyana-9 ülkeden geçer.	
Yenice Orman Yolu	2009	Yenice Ormanları	396 km
Hitit Yolu	2010	Alacahöyük- Şapinuva –Hattuşa	385 km
Küre Dağları Milli Parkı	2010	Küre Dağları	762 km
Evliya Çelebi Yolu	2011	Yalova-Bursa- Kütahya-Afyonkarahisar -Uşak	650 km
Gastronomi Yolu	2012	Kızılırmak Havzası	305 km
Karia Yolu	2013	Aydın- Muğla Antik kentleri	820 km
Frig Yolu	2013	Frig Vadisi	506 km
Kaçkarlar	2014	Kaçkar Dağları	-
Via Egnati	-	Arnavutluk- Makedonya-Yunanistan -Türkiye	-
Fethiye Yürüyüş Rotaları	-	Likya yolu içerisinde	320 km
İdyma Yolu	-	Gökova Körfezi	150 km
Sarıkamış Parkuru	-	21 farklı güzergâh	256 km
Ağrı Dağı	-	Ağrı Dağı çevresi	-
İki Deniz Arası	-	Karadeniz ve Marmara Denizi arasında kalan bölge	-
Ephesus-Mimas Yolu	-	Efes antik kenti-Karaburun(İzmir)	709 km
Hoşgörü Yolu	2017	İzmit (Nicomedia) ile İznik (Nikaia) arasındaki bölge	-
Turizm Gelişim Koridorları			
Zeytin Koridoru	-	Bursa- Çanakkale-Balıkesir	-
Kış Koridoru	-	Erzincan- Erzurum-Ağrı- Kars-Ardahan	-

İnanç Turizmi Koridoru	-	Hatay-Gaziantep-Şanlıurfa – Mardin	-
İpek Yolu Turizm Koridoru	-	Mersin-Hatay- Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin	-
Batı Karadeniz Kıyı Koridoru	-	İstanbul- Düzce- Bartın,- Kastamonu- Zonguldak- Sinop	-
Yayla Koridoru	-	Samsun-Ordu-Trabzon-Rize-Artvin	-
Trakya Kültür Koridoru	-	Edirne- Kırklareli- Tekirdağ	-
Avrupa Konseyi Kültür Yolları Programı			
Viking Rotası	1993	-	-
Fenikeliler Rotası	2003	18 Akdeniz ülkesi	-
Avrupa Yahudi Mirası Rotası	2004	-	-
Zeytin Ağacı Rotası (2005):	2005	Türkiye'den Balıkesir- İzmir - Adana	-
Avrupa Tarihi Termal Kentler Rotası	2010	AvrupaTermal Kentler- Türkiye (Bursa)	-
ÇEKÜL Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları			
Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları 2012 Yılı			
Trakya Birleştirici Güç	-	Edirne- Kırklareli-Tekirdağ	-
Altın Üçgen; Aydın-Denizli-Muğla İşbirliği Planı	-	Aydın- Denizli-Muğla	-
Göller Bölgesi Etkileşim Planı	-	Afyon-Burdur-Isparta	-
Kapadokya Stratejik Yön Planı	-	Aksaray- Nevşehir- Niğde- Kayseri-Kırşehir	-
2013 Yılı			
Trakya Ağ Eylem Planı	-	-	-
Çukurova Doğa ve Kültür Öncelikli Vizyon Plan	-	-	-
Muğla Doğa ve Kültür Öncelikli Vizyon Planı Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı	-	-	-
Van Gölü Havzası Kültür Öncelikli Vizyon Planı	-	-	-
ROTA Programı			
Antik Kilikya coğrafyası	-	-	-
Gaziantep ve çevresi			

Tokat ve ilçelerini kapsayan Kelkit Havzası	-	-	-
Niksar ve çevresi	-	-	-
Güneydoğu Avrupa Kültür Koridorları			
Diyagonal Yolu	-	Slovenya- Uzak Doğu- Türkiye	-
Egnatia Yolu	-	İstanbul (Galata,-Eyüp ve Balat)- Roma	-
Pontika Yolu	-	Kafkas Dağı- Romanya- Bulgaristan Türkiye (Kırklareli- İstanbul- Bolu- Zonguldak-Safranbolu- Kastamonu- Ordu- Samsun- Trabzon)	-
Anadolu Yolu	-	İstanbul-Yunan Adaları, Türkiye'nin Batı ve Güney Sahilleri	-

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sultanlar Yolu

Kanuni Sultan Süleyman'ın ayak izlerini takip eden uluslararası bir yoldur. Uzun menzilli doğa ve tarih yürüyüş parkuru içermektedir. Rota, I. ve II. Viyana sefer güzergâhlarını izlemektedir. Viyana'dan İstanbul'a kadar uzanmaktadır. Toplam 2100 km' lik bir rotadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın otağını kurduğu Viyana yakınındaki Simmering köyünden başlayan rota güzergâhı, Avusturya, Macaristan, Slovakya, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye' den geçmektedir İstanbul' da Süleymaniye Cami' ne ulaştıktan sonra İstanbul' da Topkapı Sarayı'nda sona ermektedir. Bu sayede Roma döneminden bu yana bulunan ve Via Militaris olarak anılan yol Osmanlı döneminde en gösterişli dönemini yaşamıştır. Sultanlar Yolu, dünyanın en önemli kültür yollarından birisidir (https://cultureroutesinturkey.com/tr/sultanlar-yolu, Erişim Tarihi: 16.03.2021).

Şekil 10: Sultanlar Yolu

Kaynak: https://ecodiurnal.com/sultans, Erişim Tarihi: 16.03.2021.

Aziz Paul Yolu

Aziz Paul Yolu, Antalya'nın 10 km doğusundaki Perge ile Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğusundaki Yalvaç arasında bulunan bir yoldur. 500 km' lik ve yürümesi 27 gün süren işaretlenmiş bir rotadır. Antalya'nın 80 km kuzey doğusundaki Köprülü Kanyon Ulusal Park'ın girişindeki Beşkonak' tan başlayan ikinci bir kolu vardır. İkinci kol, Roma antik kenti adada ilk rotayla birleşir. Rota; Roma yolları, patikalar ve orman yollarından geçer; dağ bisikletine uygundur. Likya Yolu'ndan daha yabani bir rotadır, deniz seviyesinden başlar ve 2200 metreye kadar tırmanır. Rotada ortalama 2800 metreye kadar tırmanan iki opsiyonel zirve daha bulunur (https://cultureroutesinturkey.com/tr/aziz-paul-yolu/, Erişim Tarihi: 16.03.2021).

Şekil 11: Aziz Paul Yolu

Kaynak: https://cultureroutesinturkey.com/tr/aziz-paul-yolu/, Erişim Tarihi: 16.03.2021).

Via Egnatia Yolu

Via Egnatia Yolu; yaklaşık 2000 yıl boyunca ekonomik ve sosyal amaçlarla kullanılmış olan Antik Roma yoludur. Roma'dan İstanbul'a kadar uzanan yol 475 kilometredir. Egnatia yolu, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılardan çağımıza kadar tüm zamanların yoludur. Arnavut, Slav, Bulgar, Roman, Yahudi, Pontus, Türk, Pomak, Vlach halkları, yol sayesinde yüzyıllarca kültür, dil, din, fikir ve ticaret alışverişinde bulunmuşlardır (https://www.viaegnatiafoundation.eu/, Erişim Tarihi: 16.03.2021)

Şekil 12: Via Egnatia Yolu

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Egnatia_Yolu#/media/Dosya:Via_Egnatia-en.jpg, Erişim Tarihi: 16.03.2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNANÇ TURİZMİ ROTASI OLUŞTURULMASI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Turistleri seyahate yönelten önemli nedenler arasında inanç gelirken toplumların inançları gereği kutsal gördükleri şehirler, bölgeler, inşa ettikleri mukaddes yerler destinasyonları aynı zamanda çekici kılmaktadır. Kültürel ve tarihsel önemi bulunan bu kültürel miras değerleri kültürel rotalar sayesinde turizme kazandırılmaktadır. Böylece rota güzergâhındaki kültürel mirasın sürdürülebilirliği sağlanırken, yerelin kültürü tanınıp, ev sahibi halkın ekonomisine de katkı sağlanabilmektedir.

Çalışmanın temel amacı, Trakya Bölgesi' nde çeşitli turizm faaliyetlerinde bulunan kamu yöneticileri başta olmak üzere turizm, sanat tarihi ve tarih konusunda yetkin akademisyenlerin, kültürel miras alanında çalışmalarda bulunan uzmanların, birlik ve odalarda görev alan kişilerin ayrıca şehir ve bölge planlamacılarının ve profesyonel turist rehberlerinin fikirlerinin alınarak Trakya Bölgesi' nin inanç turizmi açısından zenginliğini vurgulamak, farklı inançlara ait olan fakat arka planda kalan kültürel mirası ön plana çıkararak uluslararası anlamda sürdürebilirliğini "İnanç Turizmi Rotası" altında sağlayabilmektir.

Araştırmanın önemi; literatürde daha önce Trakya Bölgesi'nde incelenen inanç merkezleri olsa dahi çalışmada yer alan kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliği bir rota olarak araştırma konusu olmamıştır. Ayrıca çalışma; bölgenin inanç turizmi potansiyelini ortaya çıkararak, güçlü ve zayıf yönlerine değinmesi açısından önemlidir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Sürdürülebilir kültürel miras kapsamında Trakya Bölgesi' nde bir inanç turizmi rotası oluşturmayı amaçlayan bu araştırmanın çalışma evreni, Trakya Bölgesi' nde çeşitli turizm faaliyetlerinde bulunan kamu yöneticileri başta olmak üzere turizm, sanat tarihi ve tarih konusunda yetkin akademisyenleri, kültürel miras alanında çalışmalarda bulunan uzmanları, birlik ve odalarda görev alan kişileri ayrıca şehir ve bölge planlamacılarını ve profesyonel turist rehberlerini kapsamaktadır. Zaman ve maliyet açısından evrenin tamamını araştırma kapsamına dâhil etmek mümkün olmadığından araştırmanın örneklemini; evren içerisinden seçilen 34 uzman oluşturmaktadır. Kişilerin farklı mesleklerden ve konuya farklı açılardan bakabilecek kişiler olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, araştırma amacına uygun, bu amaçla önceden belirlenmiş ve tanımlanmış grup veya gruplar, örneğe dâhil edilmektedir (Kozak, 2001: 38). Amaçlı örnekleme tekniği, araştırmacının tesadüfî örnekleme yapmaya gerek duymadan oluşturmaya çalıştığı, genelleyebilme özelliği taşıyan örnekleme yöntemidir. Ayrıca araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örneklemesinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesi, evrende incelenen problemle ilgili olarak kendi içinde benzeşik farklı durumların belirlenerek araştırmanın bu durumlar üzerinde yapılmasıdır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde amaç, araştırmanın amacıyla tutarlı olarak belirlenen farklı durumlar arasındaki ortak ya da ayrılan yönlerin ve örüntülerin ortaya çıkarılması ve böylece problemin daha geniş bir çerçevede betimlenmesidir (Büyüköztürk vd. ; 2016: 90-91).

3.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden posta (elektronik posta) aracıyla gerçekleştirilen e-görüşme (elektronik-posta görüşme) tekniği kullanılmıştır. E-görüşmeler; araştırmacı ve katılımcının yüz yüze gelmeyi, mekân ve zamanı gerektirmeyen bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen iletişime dayanır (Linabary ve

Hamel, 2017: 99). Araştırmada veri toplama tekniği olarak e-görüşmenin tercih edilmesinin sebebi ise araştırmacının katılımcıyla iletişim kurmak istediği fakat zaman ve mesafenin sıkıntılı olduğu dönemlerde katılımcılara rahatlıkla ulaşabilmeyi sağlamasıdır (Meho, 2006: 1285). Ayrıca daha kapsamlı bilgi edinilmesine imkân verir. Çünkü katılımcılar kendi cevapları üzerine düşünebilir, cevaplarını tekrar gözden geçirebilirler. Verdikleri cevapları gözden geçirebilmek, katılımcıların özellikle kendileri için hassas konularda özdüşünümsel bir yaklaşıma sahip olmalarında yardımcı olabilir (Linabary, Hamel, 2017; James, Busher, 2006: 407, Seymour, 2001: 159)

Araştırmaya yön gösterecek veriler, 17 yapılandırılmış sorudan oluşan görüşme formu ile elde edilmiştir. Yapılandırılmış soruların bulunduğu görüşme, bilgi alınmak istenen konuyla ilgili daha önceden belirlenen soruların bulunduğu görüşmelerdir (Coşkun vd., 2015: 94). Ayrıca görüşme soruları hazırlanırken ayrıntılı bir alan yazın taraması yapılmış, farklı çalışmalar incelenmiştir.

Bu kapsamda 4 ana tema ve 17 soru belirlenerek görüşme soruları katılımcılara e- posta yoluyla iletilmiştir. Katılımcılara ait profilin değerlendirilmesi için katılımcılara ait demografik bilgiler frekans analizi yapılarak çözümlenmiştir. Sonrasında katılımcılara iletilen görüşme formuyla elde edilen katılımcı görüşleri ana temalar başlığında yorumlanmıştır. Araştırma, Ek 1 ve Ek 2'de sunulan e-görüşme formu aracılığıyla yapılmış olup oluşturulan uzman görüş formu e-mail yoluyla bilgi alınacak kişilere iletilmiştir.

- **Görüşme Sorularının Oluşturulması**

Araştırmada katılımcılara yöneltilen soru formu iki bölümden oluşmaktadır. Soru formunun ilk bölümünde yaş, eğitim durumu, uzmanlık alanları, sektörde sahip olunan tecrübe gibi katılımcıların genel bilgilerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Soru formunun ikinci bölümünde ise kültürel rotaların, rota üzerindeki

kültürel mirasın sürdürülebilirliğini, Trakya Bölgesi' nin inanç turizmi bakımından potansiyelini ve önemini, farklı inançlara ait kültürel miras öğelerinin tanınmışlığını, bir inanç turizmi rotası oluşturulması, bu rotaya eklenmesi gereken yerleri ve böyle bir rotanın bölgeyi uluslararası alanda ön plana çıkarıp çıkarmayacağını belirlemek ve Trakya Bölgesi' nin inanç turizmi açısından güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyacak toplam 17 soru sorulmuştur.

- **Veri Toplama Süreci**

Araştırmanın verileri, 01.06.2021 ve 01.07.2021 tarihleri arasında belirlenen; Trakya Bölgesi' nde çeşitli turizm faaliyetlerinde görev alan kamu yöneticilerine, akademisyenlere, kültürel miras alanında çalışmalarda bulunan uzmanlara, birlik ve odalarda görev alan kişilere ayrıca şehir ve bölge planlamacıları ve profesyonel turist rehberlerine görüş formu e-posta ile iletilerek toplanmıştır. Uzman görüş formlarının gönderileceği kişiler önceden seçilmiştir. Bununla beraber formlar tespit edilen kişilere gönderilmeden önce kişilerle iletişime geçilmiş, çalışmanın amacıyla ilgili bilgi verilmiş ve kabul etmeleri doğrultusunda görüş formu e-posta adreslerine iletilmiştir. Ayrıca görüş formu gönderilen kişilere görüş formunda yer alan sorulara yönelik araştırma yapmak ve konuya daha hâkim olmak adına birkaç gün süre verilmiştir.

3.4. Araştırma Verilerinin Analizi

Verileri toplama işlemi bittikten sonra ses kaydı olarak gönderilen bir katılımcının cevapları görüş formuna aktarılmıştır Araştırmanın verileri bilgisayar ortamına aktarılırken, metinler olduğu gibi aktarılmış ve metin üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İfadelerin kime ait olduğu gizli tutulmuş ve katılımcılara K1, K2, K3 şeklinde kodlar verilmiştir. Ancak, araştırma bulguları rapor haline getirilirken anlaşılması güç olan günlük konuşma dili akademik dile çevrilmiştir

(Kozak, 2014: 92). Araştırma sorularından temalar/kategoriler oluşturularak gruplanmış ve tabloda gösterilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmasıdır. Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Bulgular arasında neden- sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır. Betimsel analiz dört aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224);

- Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma,
- Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi,
- Bulguların tanımlanması,
- Bulguların yorumlanması.

Sosyal bilimler alanında nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik ve yinelenebilir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2016: 250).

İçerik analizinin çözümlenmesinde, Yıldırım ve Şimşek (2011) tarafından belirtilen dört aşama dikkate alınmıştır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir;

- Verilerin kodlanması,
- Temaların bulunması,
- Kodların ve temaların düzenlenmesi,
- Bulguların tanımlanması ve yorumlanması.

Verilerin kodlanması aşamasında, elde edilen bilgiler incelenerek, anlamlı bölümlere ayrılarak ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiği bulunmaya çalışılmıştır. Kendi içinde anlamlı bir bölüm oluşturan bu bölümler,

araştırmacı tarafından kodlanmıştır (Neuman, 2012: 668). İkinci aşamada ise ortaya çıkan kodlar altında toplayabilen temalar belirlenmiştir. Üçüncü aşamada ayrıntılı kodlamave tematik kodlama sonucunda, toplanan verilerin düzenlenebileceği bir sistem oluşturulmuştrur. Dördüncü aşamada ise tanımlanan bulgular açıklanmış ve bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 238).

- **Verilerin İnandırıcılık, Geçerlik ve Güvenirliği**

McMillan (2000), nitel araştırmaların değerlendirilmesinde kullanılan en önemli ölçütün araştırmada elde edilen verilerin, bu verilerin analizinin ve sonuçların inanılır ve güvenilir olması olarak açıklamaktadır (Büyüköztürk vd. , 2016: 256). Merriam ve Tisdell' e göre ise (2015: 237-267) içsel geçerliliğin nitel araştırmadaki ismi inandırıcılıktır. Nitel araştırmada gerçek bütüncüldür, çok boyutludur ve durmaksızın değişmektedir. Diğer bir ifadeyle nicel araştırmada olduğu gibi keşfedilmeyi bekleyen tek bir sabit ve nesnel fenomenden bahsetmek mümkün değildir. Nitel araştırma yöntemlerinde inandırıcılık, güvenilebilirlik ve doğrulanabilirlik gibi niteliği artırıcı ölçütler araştırmacıların yorumları açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik ölçütleri ise Guba ve Lincoln'un (1981) nitel araştırmalarda niteliği artırıcı yöntem olarak görülen güvenduyulabilirlik ekseninde açıklanmıştır. Güvenduyulabilirlik; İnandırıcılık (credibility), aktarılabilirlik (transferability), güvenilebilirlik (dependability) ve onaylanabilirlik (confirmability) ölçütlerini oluşturmaktadır (Arastaman vd. , 2018: 49-62).

Araştırma kapsamında öncelikle araştırmanın amacı belirlenmiş ve buna uygun bir araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın amacı ve belirlenen yöntemine uygun yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme sorularının hazırlanması aşamasında alanında uzman akademisyenlerin görüşlerinden faydalanılarak araştırmanın kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Araştırmada veri kaybını önlemek amacıyla cevaplanan görüş formları aynı gün word dosyasına kopyalanarak güvenilirlik artırılmıştır. Aynı zamanda, katılımcıların yanıtlarından alıntılar yapılmış

ve alıntılar ekleme yapılmadan olduğu gibi verilerek araştırmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması ile seçilen grubun bütün üyelerinin özellikleri yansıtılmıştır. Görüşmelerde e-posta yoluyla iletilen görüş formu kullanılmıştır. Katılımcılar, düşüncülerini açıkça ifade edebilmeleri için teşvik edilmiştir. İsteyen katılımcılara çalışmanın gönderilebileceği belirtilerek inandırıcılık artırılmıştır. Katılımcıların özelliklerini gösteren çalışma grubuna ait bilgileri gösteren Tablo 14 ile aktarabilirlik sağlanmıştır. Veri ve yorumların doğrudan katılımcılar tarafından onaylanmasının ardından onaylanabilirlik sağlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

"Sürdürülebilir Kültürel Miras Kapsamında İnanç Turizmi Rotası Oluşturulması: Trakya Bölgesi Örneği" adıyla yürütülen bu çalışmanın bazı sınırlılıkları şunlardır:

- Çalışma için Trakya Bölgesi' nde yer alan illerden sadece Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli seçilmiştir. Gelecekte farklı bölgelerde ve farklı rotalar için yapılacak olan çalışmalara yol gösterici nitelikte olabilir.
- Yapılan araştırma, e-görüşme tekniği kullanılması sebebi ile en önemli kısıtlama zaman konusunda yaşanmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin e-görüşme formuna geç dönüş yapmaları önemli bi sınırlılıktır.

- Nitel araştırma yöntemleri kullanılması sebebiyle gözlem sayısı sınırlıdır. Bu da araştırma sonuçlarının genelleştirilmesini engellemektedir.
- İnanç merkezlerinin bazılarının bugün farklı şekilde kullanılması, atıl durumda olması ve haklarında yeterli bilginin olmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

3.6. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde "İnanç Turizmi Rotası" oluşturmaya yönelik görüşme yapılan grubun demografik özelliklerine, kültürel rotaların rota üzerindeki kültürel mirasın südürülebilirliği, Trakya Bölgesi' nin inanç turizmi potansiyeli ve önemini, bölgedeki farklı inanç merkezlerinin tanınmışlığı, inanç turizmi rotası oluşturulması ve rotada yer alması gereken kültürel miras değerleri ile bölgenin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmaya yönelik yapılan araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Görüşlerine başvurulan uzmanlara ait genel bilgiler de aşağıdaki Tablo 14' te verilmiştir;

Tablo 14: Araştırma Katılımcılarına Ait Bilgiler

Katılımcı	Meslek	Uzmanlık Alanı	Çalıştığı Bölge	Deneyim Süresi
K1	İl ve Turizm Kültür Müdürü	Turizm Yöneticiliği	Edirne	15
K2	İl ve Turizm Kültür Müdürü	Turizm Yöneticiliği	Tekirdağ	8
K3	İl ve Turizm Kültür Şube Müdürü	Turizm Yöneticiliği Halk Kültürü	Edirne Tekirdağ Kırklareli	28
K4	Dernek Başkanı	Doğa Turizm	Edirne	25
K5	Şehir ve Bölge Planlamacısı	UNESCO, Dünya Mirası, UCCN, Alan Yönetimi	-	30
K6	Şehir ve Bölge Planlamacısı	Kentsel Koruma	-	8

K7	Tarihçi	Arkeolojik Kazılar Taş Köprüler, Antik ve Arşiv Haritaları Kent Planlaması Bilim Tarihi	-	5
K8	Akademisyen	Miras Yönetimi	-	12
K9	Akademisyen	Türk-İslam Sanatları Tarihi	-	30
K10	Akademisyen	Arkeoloji	-	20
K11	Akademisyen	Turizm İşletmeciliği Turizm Pazarlaması	-	30
K12	Akademisyen	Özel ilgi Turizmi Turizm Rehberliği	-	12
K13	Akademisyen	Eko ve Sürdürülebilir Turizm Kırsal Turizm Sürdürülebilir Turizm Destinasyon Yönetimi	-	14
K14	Akademisyen	Turizm ve Gastronomi	-	23
K15	Akademisyen-Turist Rehberi	İnanç Turizmi Turist Deneyimi	Ege Akdeniz	17
K16	Turist Rehberi- Yazar	Sanat Tarihi	Türkiye	30
K17	Turist Rehberi-Yazar	Tarih Sanat Tarihi	Türkiye	18
K18	Turist Rehberi- Yazar	Sanat Tarihi	-	5
K19	Turist Rehberi	İngiltere Tarihi ve Britanya Turları Rehberliği	Türkiye İngiltere İskoçya İran Hindistan	25
K20	Turist Rehberi	Turist Rehberliği	Türkiye Avrupa	25
K21	Turist Rehberi	İstanbul İtalya	Türkiye İtalya İspanya Hollanda İskadinav	14
K22	Turist Rehberi	Turist Rehberliği	Türkiye Yurtdışı	20
K23	Turist Rehberi	Bizans Sanatı- Mimarisi, Osmanlı Çini Sanatı Osmanlı Sarayı ve Harem	Türkiye Avrupa	21

K24	Turist Rehberi	İstanbul 7 tepe Eyüp Sultan ve çevresi Yarımada Bizans Hristiyanlık Karadeniz yaylaları Suriçi İstanbul' u	Türkiye	15
K25	Turist Rehberi	Gastronomi İstanbul'da Mimari İstanbul'da Hıristiyanlık Trakya Bölgesi Güneydoğu Anadolu Gastronomisi Ortodoks Ikonografisi Beykoz -Zeytinburnu Bizans- Azınlıklar	Türkiye Yurtdışı	15
K26	Turist Rehberi	Kültür Turları	Türkiye Yurtdışı	14
K27	Turist Rehberi	Kültür Turları	Türkiye Balkan ülkeleri Yunanistan Adaları	29
K28	Turist Rehberi	Sanat Tarihi ve Kültürel Miras, Gelibolu Savaş Alanları, Roma-Bizans Eserleri Antik Kentler	Türkiye Avrupa ve Balkanlar Güneydoğu Asya ülkeleri	11
K29	Turist Rehberi	Kültür Turları	Ege Marmara Karadeniz Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Kapadokya Balkanlar	12
K30	Turist Rehberi	Kültür Turları	Türkiye	14
K31	Turist Rehberi	Kültür Turları	Karadeniz Bölgesi Trakya Bölgesi	6
K32	Turist Rehberi	Kültür Turları	Türkiye	8
K33	Turist Rehberi	Kültür Turları	Marmara Ege İç Anadolu	3
K34	Turist Rehberi	Kültür Turları	Türkiye	10

3.6.2. Katılımcı Profilinin Değerlendirilmesi

Bölümde katımcıların demografik özelliklerine ait değişken bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 15: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Ait Bulguları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülâtif Yüzde
Kadın	5	14,7	14,7	14,7
Erkek	29	85,3	85,3	100,0
Toplam	34	100	100	

Araştırma kapsamında e-görüşme yapılan katılımcıların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların 29' u %85,3 erkek ve 5' i %14,7 kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 16: Katılımcıların Eğitim Durumu Değişkenine Ait Bulguları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülâtif Yüzde
Önlisans	1	2,9	2,9	2,9
Lisans	17	50,0	50,0	52,9
Yükek Lisans	6	17,6	17,6	70,6
Doktora	10	29,4	29,4	100,0
Toplam	34	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumu değerlendirildiğinde 1 katılımcı (%2,9) önlisans, 17 katılımcı (%50,00) lisans, 6 katılımcı (%17,6) yüksek lisans, 10 katılımcının (29,4) doktora mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Katılımcıların Meslek Değişkenine Ait Bulguları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülâtif Yüzde
Kamu Yöneticisi	3	8,8	8,8	8,8
Başkan	1	2,9	2,9	11,8
Şehir ve Bölge Planlamacısı	2	5,9	5,9	17,6
Tarihçi	1	2,9	2,9	20,6

Akademisyen	7	20,6	20,6	41,2
Akademisyen –Rehber	1	2,9	2,9	44,1
Yazar- Rehber	3	8,8	8,8	52,9
Profesyonel Turist Rehberi	16	47,1	47,1	100,0
Toplam	34	100,0	100,0	

Araştırma kapsamında e-görüşme yapılan katılımcıların meslek dağılımı değerlendirildiğinde 3 katılımcının (%8,8) kamu yöneticisi, 1 katılımcının (%2,9) başkan, 2 katılımcının (%5,9) şehir ve bölge planlamacısı, 1 katılımcının (%2,9) tarihçi, 7 katılımcının (%20,6) akademisyen, 1 katılımcının (%2,9) akademisyen-rehber, 3 katılımcının (%8,8) yazar- rehber, 16 katılımcının ise (%47,1) profesyonel turist rehberi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 18: Katılımcıların Deneyim Değişkenine Ait Bulguları

	Frekans	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülâtif Yüzde**
3- 10 yıl	7	20,6	20,6	20,6
10 yıldan fazla	14	41,2	41,2	61,8
20 yıldan fazla	13	38,2	38,2	100,0
Toplam	34	100,0	100,0	

Araştırma kapsamında e-görüşme yapılan katılımcıların deneyim değişkenine ait bulgular incelendiğinde 3-10 yıl arasında (%20,6) 7 katılımcının, 10 yıldan fazla (%41,2) 14 katılımcının, 20 yıldan fazla (%38,2) 13 katılımcının olduğu tespit edilmiştir.

3.6.3.Araştırmanın Ana Temalarının Belirlenmesi

Araştırma kapsamında yapılan içerik analizi sonucunda 4 ana tema elde edilmiştir. Temalar arasında bağlantılar ve benzerlikler tespit edilmiştir. Ana temalar doğrultusunda bulguların yorumlanmasına karar verilmiştir. Bu temalar;

- **Tema 1:** Kültürel Rotaların Rota Üzerindeki Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği.

- **Tema 2:** Trakya Bölgesi'nin İnanç Turizmi Potansiyeli ve Önemi.
- **Tema 3:** Trakya Bölgesi'ndeki Farklı İnançlara Ait Kültürel Miras Öğelerinin Tanınmışlığı.
- **Tema 4:** İnanç Rotası Oluşturulmasına İlişkin Görüşler**.**

Tablo 19: Temaları Oluşturan Soruların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Tema	**Soru**	**Frekans**	**Yüzde**
Tema 1	Kültürel rotaların rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağladığını düşünüyor musunuz?	Evet:31 Hayır:2 Kararsız:1	91,2 5,9 2,9
Tema 2	Trakya Bölgesi "İnanç Turizmi" bakımından bir potansiyele sahip midir? Sahip olduğunu düşünüyorsanız nedenini açıklar mısınız?	Evet:29 Hayır:4 Fikrim Yok:1	85,3 11,8 2,9
	Trakya Bölgesi'nin "İnanç Turizmi" bakımından önemli olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet:29 Hayır:5	85,3 14,7
Tema 3	Trakya Bölgesi'ndeki farklı inançlara ait kültürel miras öğeleri yeterince tanıtılıyor mu?	Evet:1 Hayır:33	2,9 97,1
Tema 4	Trakya Bölgesi'nde bir "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulmalı mı?	Evet:28 Hayır:5 Kararsızım:1	82,4 14,7 2,9
	Bir "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulmasının, bölgeyi ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkaracağını düşünüyor musunuz?	Evet:29 Hayır:4 Kararsızım:1	85,3 11,8 2,9
	"İnanç Turizmi Rotası" oluşturulması fikrine katılıyorsanız, rotaya mutlaka eklenmesi gerektiğini düşündüğünüz yapılar- yerler nelerdir?	Katılıyorum:29 Katılmıyorum:3 Kararsızım:1 Fikrim Yok:1	85,3 8,8 2,9 2,9

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.6.4. Temaların Yorumlanması

1.Kültürel Rotaların, Rota Üzerindeki Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği

Bu bölümde belirlenen temayı belirlemek amacıyla katılımcılara ***"Kültürel rotaların, rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağladığını düşünüyor musunuz?"*** sorusu sorularak verilen yanıtlar incelenmiştir. Katılımcıların % 91,2 ' si "Evet", % 5,9 ' u "Hayır" demiştir. Katılımcılardan %2,9 "Kararsızım" diyerek kültürel rotaların bazı durumlarda kültürel miras üzerinde olumsuz etkisi olabileceğini savunmuştur.

Katıımcıların kültürel rotaların rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğine ilişkin açıklamaları aşağıda verilmektedir. Özellikle **Katılmcı 4, Katılımcı 6, Katılımcı 11** ve **Katılımcı 15**' in görüşlerinden yola çıkıldığında kültürel rotaların somut ya da somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde, korunmasında, kültürel mirasa karşı farkındalık yaratılmasında ve bunlarla birlikte ev sahibi toplumun ekonomisine katkı sağlamasıyla dikkat çekici niteliktedir.

Katılımcı 4:

"Kültürel rotalar o rotanın parçası olan kültürel miraslar sayesinde turist gruplarının ilgi alanı içinde olan yerlerdir. Bu anlamda kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması açısından önemlidir. Kültürel miras öğelerinin turist grupları ile beraber ilgi görüyor olması yerel halka katma değer yaratıyor olması, kültür rotaları sayesinde değer kazanması nedeni ile önemlidir."

Katılımcı 6:

"Kültür rotaları rota üzerindeki kültürel mirasın tanıtılmasında, korunmasında ve yaşatılmasında oldukça önemli rol oynarlar. Kültürel mirasın bütüncül bir şekilde algılanması ve çok katmanlı yapısının ziyaretçilere aktarılmasında kültürel rotalar miras bilincinin gelişmesine de katkıda bulunurlar. Bu açılardan kültürel mirasın sürdürülebilirliğine olumlu katkı sağlarlar."

Katılımcı 11:

"Kültürel rotalar, kültürel miras çerçevesinde yörenin sahip olduğu doğal peyzaj, gelenekler, yaşam biçimi, el sanatları, tarihi ve mimari değerler gibi miras öğelerinin seyahatler aracılığıyla ve yürüme deneyimi ile keşfini ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır."

Katılıcı 15:

"*Kesinlikle rotalar kültürel mirasın korunması için önemlidir. Çünkü rotalandırma çalışmaları bölgenin korunması adına önem arz etmektedir. Rota çalışmaları ile rota üzerindeki yollar, antik kentler, doğal alanlar, bitki örtüsü korunma altına alınrken, takibi yapılmaktadır. Tanıtımı yapılırken, rota alanı üzerine paydaşların dikkatleri çekmektedir."*

Katılımcı 1, bu konuya farklı bir noktadan bakarak kültürel mirasın sürdürlebilirliğine katkı sağlayan umsurlardan biri olan kültürel rotaların varlığından tüm paydaşların sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcı 1:

"*Kültürel Rotaların, rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğini kısmen sağladığını düşünüyorum. Somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerimiz elbette yoğun bir turistik faaliyet içermesiyle koruma beraberinde gelmektedir. Kültür rotalarının hayata geçirilmesiyle özellikle kültürel ve doğal mirastan sorumlu kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve halk bir sorumluluk yüklenmiş olur".*

Bu soruya yönelik fikri olumsuz taraflarıyla ele alan Katılımcı **18**' in görüşünden yola çıkıldığında denilebilir ki; kültürel rotaların oluşturulması ve rotaların ziyarete açılması belli sınırlar çerçevesinde gerçekleşmediği ve rotalara dâhil edilen eserler korunmadığı takdirde zarar görebilir. Çünkü rotanın bulunduğu bölgedenin taşıma kapasitesi aşılırsa kültürel miras ve ev sahibi halk üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir

Katılımcı 18:

"Bölgeye göre hem evet hem de hayır. Bazı yerlerde ne yazık ki kültürel rotalar tam aksine kültürel miras üzerinde tahrip edici etkiler bırakabiliyor ve oranın sürdürülebilirliğini tehlike edici boyuta gelebiliyor."

Katılımcı 19 önerisiyle, en az rotalar kadar rotalarda yer alacak kültürel mirasın belirlenmesinin de önemli olduğunu ayrıca rotaları ziyaretçilere gezdiren ve bilgi veren profesyonel turist rehberlerinin de belirlenen bu rotalarda özellikle eğitilmesi oldukça önemlidir.

Katılımcı 19:

"Evet düşünüyorum. Lakin sadece rotanın olması yeterli değildir. Önemli olan o rota üzerinde öne çıkarılacak kültürel değerlerin doğru saptanması ve bu rota konusunda rehberlerin eşgüdümle eğitilmesi." şeklinde görüş belirtmiştir.

Katılımcı 29:

"Evet, Kültürel rotalar dâhilinde belirlenecek ziyaret alanları kısa vadede bölge dâhilinde bulunan tarihi ve kültürel alanların koruma altına alınmasına, toplumsal bilincin oluşmasına ve uzun vadede bölge ekonomisine katkı yapmakla birlikte sürdürülebilirliği de sağlamaktadır." şeklinde görüşlerini belirtmiştir. **Katılımı 29**, kültürel rotalar, rotalara dâhil edilen eserler üzerinde farkındalık yaratarak bilinçli olunmasını sağladığı bunun da korunmayı daha da arttırdığına dikkat çekmiştir. Yerel halkın gelirinde olumlu etki yaratması gibi sonuçları mevcuttur. Bu sonuçların, kültürel rotaların sürdürülebilirliğine katkı sağladığı, beraberinde getirdiği turizm hareketliliği aynı zamanda yerel halkın da gelirine olumlu katkı sağladığı önemli bi gerçektir.

2. Trakya Bölgesi'nin İnanç Turizmi Potansiyeli ve Önemi

Çalışmanın ikinci teması kapsamında çalışma grubuna iki soru sorulmuştur. İlk soru, ***"Trakya Bölgesi "İnanç Turizmi" bakımından bir potansiyele sahip midir? Sahip olduğunu düşünüyorsanız nedenini açıklar mısınız?"*** şeklindedir. Katılımcıların %85,3' ü "Evet" diyerek bölgnin inanç turizmi potansiyeline sahip olduğunu belirtmiş, %11,8' i ise "Hayır" demiş, %2,9' ise "Fikrim yok" şeklinde görüş bildirmiştir.

Yapılan görüşlerden **Katılımcı 4, Katılımcı 6, Katılımcı 7, Katılımcı 9**, ve Katılımcı **14**' ün cevapları Trakya Bölgesi' nin inanç potansiyelini ve nedenlerini özetler niteliktedir. Trakya Bölgesi' nin tarih boyunca stratejik konumu nedeniyle farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı, bunun sonucunda bölgede inanç çeşitliliği doğduğu önemli bir gerçektir. Ayrıca bölgeden göç etmek durumunda kalan birçok Hristiyan, Musevi vatandaşları bu topraklara çeken inanç merkezleri bulunduğu vurgulanmaktadır.

Katılımcı 4:

"Trakya Bölgesi adını aldığı Traklardan bu yana belirli inançların yaşandığı bir coğrafya olarak dikkat çekmektedir. Özellikle Edirne semavi dinler ve Bahailik inancının buluştuğu bir şehirdir. Bunu somut yapıtlar ve dini mekânlar ile görebilmekteyiz. Örneğin geçtiğimiz günlerde Filibe de Yahudi cemaatine mensup üyeler derneğimiz ile temasa geçip Edirne ile beraber bir destinasyon yaratma çabasında olmuştur. Birçok kaya oyma kilise, üç dine ev sahipliği yapmış çeşitli dini mekânlar, sonradan camiye dönüştürülen Ayasofya adı ile anılan iki mekânın Midye –Vize' de olması ve benzeri birçok potansiyeli içinde barındırmaktadır."

Katılımcı 6:

"Trakya bu anlamda bir potansiyele sahiptir. Tarih öncesi, Trak kabileleri, Roma ve Osmanlı mirasını göz önünde bulundurduğumuzda, farklı dönemlerde farklı inanışlara ev sahipliği yapmıştır. Bunların ötesinde Anadolu ve Avrupa arasında bir geçiş coğrafyası olması bakımından önemli tarihi olaylara tanıklık etmesi, mübadeleler ve göçlere sahne olması da bu potansiyeli güçlendiren etmenlerdendir. Günümüzde hala farklı inançlara ev sahipliği yapan bu coğrafyanın gerek ulusal gerek uluslararası inanç turizmi açısından potansiyeli olduğu söylenebilir."

Katılımcı 7:

"Trakya çoğu bölgenin sahip olmadığı potansiyellere sahiptir. Trakya bölgesi bulunduğu konum itibarı ile çok önemli bir güzergâh üzerinde bulunduğu için birçok inancın bulunduğu nadir bölgelerden bir tanesidir. Aynı zamanda tarih öncesi dönemlerden kalma nadir kült eserleri de (tapınaklar) mevcuttur. Bunun haricinde yakın çağa ait yeni oluşmuş "Bahailik" gibi dinlerin de merkezi konumunda olan kentler bulunmaktadır (ki "Bahailik" diğer dinlerden farklı olarak dünyanın çok farklı ülkelerinden (Kenya, Avusturalya, İran, Kanada v.b.) sayıca az olmasına karşın çeşitlilik açısından çok farklı insanların Edirne'yi ziyaret etmesini ve tanıtmasını sağlamaktadır). Bölgede eski ismini inanç kültürleri üzerinden almış "Kırkkilise (Kırklareli)" gibi kentler mevcuttur. Ayrıca Trakya etrafı denizlerle çevrili olmasına karşın üzerinde bulunan nehirlerinde de su üzerinden ticaret yapıldığı için oldukça fazla inançta insanın uğramış ve barındığı nadir bölgelerden bir tanesidir. Edirne kenti bu konuda oldukça önemli bir destinasyondur. Müslümanların ve Yahudilerin oldukça büyük inanç merkezlerini barındırmaktadır. Son dönemlerde Hermetizm inancına sahip insanların da Avrupa'ya yakınlığı ve kompozit bir yapıya sahip olmasından dolayı Edirne'de yerleşmek istemeleri pek şaşırtıcı değildir."

Katılımcı 9:

"Potansiyel elbette çok yüksektir. Bulunduğu konum, iki ayrı ülkeyle sınır komşusu olması büyük bir potansiyel sağlıyor tüm bölgeye. Edirne özelinde bile düşünecek olsak üç büyük dinin ortak merkezi durumunda. Göç edilmiş bir coğrafya Trakya, insanlar atalarının yaşadıkları yerlere bir bağlılık hissederler. Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan eski Doğu Trakyalılar ile dedeleri buradan ayrılmış olan Museviler için ayrı bir anlamı var bu toprakların."

Katılımcı 14:

"Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan Edirne ilinin somut kültürel mirası ve somut olmayan kültürel mirasa sahip olması. Bölgedeki Müslüman halkın bir bölümünün Bektaşi ve bir bölümünün Sünni inancına sahip olması. İnanç sistemindeki çok renklilik. Geçmişte Yahudi ve Rum halkının bu topraklardaki varlığı, günümüze yansıyan somut kültürel mirası."

Katılımcı 15

"Bölgede zengin tarihi, arkeolojik ve kültürel değerler ve doğal güzellikler bulunurken geniş bir turizm ürünü yelpazesine sahiptir. Tarama yapıldığında aşağıdaki şu yapıların bölgenin farklı dinler açısından dikkat çekebileceğini sergilemektedir. Camiler; Selimiye Camii, Eski Cami, Üç Şerefli Cami, Mevlevihane olarak bilinen Muradiye Cami, Gazimihal Cami, Hersekzade Cami, İpsala Alaca Mustafa Paşa Cami. Kiliseler; İoannes Kilisesi, Sweti George Bulgar Kilisesi, Enez Ayasofyası ve Edirne Büyük Sinagog, Bahaî Evi (Beyaz Ev), Has Yunus Bey Türbesi." **Katılımcı 15**; Trakya Bölgesi' nde bulunan tarihi ve kültürel eserlere bakıldığında dahi bölgenin kültür ve inanç açısından ne kadar zengin olduğunun anlaşılabileceğini vurgulamıştır.

Katılımcı 22 ise a farklı bir açıdan yorumlamıştır. Bölgede inanç turizmini oluşturan öğelerin inanç turizmi kapsamına alınması ev sahibi halkı bu eserlere karşı daha koruyucu hale getirmektedir.

Katılımcı 22:

"Bu bölgede turizmin gelişmesi, kültürel değerlerin korunması ve halkın bilinçlendirilmesi açisindan inanç turizminin önemli olduğunu düşünüyorum.

Katılıcı 25 ve **Katılımcı 28**, ise; bugün dahi farklı dönemlere ait tarihi, kültürel ve inanç değerlerinin izini sürebilecek, sınırları aşan bir rota potansiyeli olabileceğini destekler niteliktedir.

Katılımcı 25:

"Çok fazla seçenek var. Hem Balkanlar' a ait izleri takip edebilecek potansiyel hem de Avrupa' ya ait izleri takip etme potansiyeli mevcut. Antik dönemden başlayarak Roma-Bizans-Osmanli izlerini sürebilen bir rota.

Katılımcı 28:

"Trakya bölgesi uzunca yüzyıllar Selanik ve İstanbul gibi büyük ve çok dinli-nüfuslu metropoller arasında kalan bir konumda bulunduğu için rahatlıkla Müslüman, Ortodoks, Katolik, Ermeni, Yahudi ve Bahaî mirası izleri taşımaktadır."

Katılımcı 26:

*"İstanbul ve Çanakkale boğazlarına kadar uzanan Doğu Trakya, inanç turizm potansiyeline fazlasıyla sahiptir. Ayasofya' yı barındırması, İstanbul Aya İrini, Kariye Kiliseleri Hristiyanlar için manevi öneme sahiptir. İslam âlemi eserlerinden Selimiye Cami, Ulu (Eski) Cami, Gelibolu Yarımadası Şehitliği kutsal sayılan yerler arasındadır***.**" **Katılımcı 26**, Trakya Bölgesi' ni coğrafi sınırları içerisinde ele almıştır. İstanbul- Edirne- Gelibolu' da var olan manevi açıdan önemli yapı ve alanlar dikkat çekmektedir.

Katılımcı 12, diğerlerinden farklı olarak inanç merkezlerinin yanı sıra inanç açısından önemli görülen kişilerin de varlıklarına değinmiştir. Yapılar kadar inanç gereği önemli olan kişilere ait mezar ve türbeler bölgedeki inanç turizmi potansiyelini arttırmaktadır.

Katılımcı 12:

"Önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgede hem farklı dinlere ait ibadet mekânları yer almakta hem de önemli dini kişilere ait yatırlar, türbeler de bulunmaktadır.

Katılımcı 8:

"Güçlü bir potansiyeli olduğunu düşünmüyorum. Trakya bölgesinde farklı inançların topluluklarına ait miras varlıklarının bulunmaktadır. Çok kültürlü veya katmanlı bir mirasın varlığına tanıklık etmektedir. Ancak bu tanıklığın inanç turizm açısından bir potansiyel yaratmaktan uzak olduğunu düşünmekteyim." **Katılımcı 8,** yukarıdaki katılımcılardan farklı olarak, bölgenin kültürel miras açısından zengin olduğu fakat inanç turizmi açısından yeterli olmadığını belirtmiştir.

Bu temanın diğer sorusu ise ***Trakya Bölgesi'nin "İnanç Turizmi" bakımından önemli olduğunu düşünüyor musunuz?*** Katılımcıların %85,3' ü "Evet" diyerek bölgenin inanç turizmi açısından önemli olduğunu belirtmiştir, %14,7' si ise "Hayır" demiştir.

Özellikle **Katımcı 9**, **Katılımcı 27** ve **Katılımcı 32**'nin görüşleri bölgenin inanç turizmi açısından neden önemli olduğunu net şekilde göstermektedir.

Katılımcı 9:

"Trakya tarihin en eski çağlarından günümüze kesintisiz yerleşim görmüş çok önemli bir coğrafya. Ana tanrıça kültünden, Pagan inançlarına, kaya tapınaklarına

ve tek tanrılı dinlere kadar uzanan geniş çok geniş bir inanç çeşitliliği mevcut. Buna İslam inanışındaki farklı tarikatlar, tasavvuf uygulamaları da eklenmeli tabii ki."

Katılımcı 27:

"İnanç turizminde özellikle Vize ilçesindeki Ayasofya, günümüzde Süleymanpaşa Cami halen ibadete açık olması ile Bizans' tan Osmanlı'ya ev sahipliği yapar. Bunun yanı sıra Mimar Sinan' ın eşsiz eserleri ile Edirne bir köprü konumundadır. Bölgedeki yeni arkeolojik kazıları ile yönlendirilmesi gerekmektedir."

Katılımcı 32:

"Kesinlikle, önemli olduğunu düşünüyorum. Stratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda olan bölge; tarihsel süreçte Asya ve Avrupa arasında ki geçişin Avrupa ayağında ilk noktayı temsil eder. Doğu kültürü ile Batı kültürü ve inançlarının harmanlansında köprü görevi üstlenmiştir."

Katılımcı 19 bölgenin öncelikle Müslümanlar için önemli olduğunu belirtirken, **Katılımcı 21** ile ortak şekilde diğer inançlara ait sinagog, kilise gibi inanç merkezlerinin de inanç turizmine dâhil edilebileceğini savunmuştur.

Katılımcı 19:

"Sadece Müslümanlar açısından önemli olabilir. Özellikle Edirne' nin camileri bu konuda çok önemli. Ancak Musevi ve Hristiyanalr açısından direkt bir önemi olmamakla beraber, eğer iyi işlenirse Edirne Havrası ve Trakya'nın geri kalan şehirlerinin güçlü Yahudi geçmişi ile Edirne Bulgar Kilisesi bu konuda öne çıkabilir."

Katılımcı 21*:*

"Hadrian' ın güzel şehri Edirne, inanç turizmi için yüksek bir potansiyele sahip ve bu konuda farklı rota oluşturulmayi hak eden bir şehirdir. Edirne' yi ziyaret edenlerin, hepimizin hayretlerle güzelliğine doyamadığımız Selimiye Cami'ni, Eski Cam' yi ve Üç Şerefeli Cami' ni ziyaret etmek olmazsa olmazlar arasındadır. Bunlara ek olarak Sveti Konstantin Kilisesi dâhil edilebilir. ll. Bayezid ' tan bu yana 90 bin üzerinde Yahudinin geldigi ülkemizde çoğu İstanbul, Selanik, Edirne gibi şehirlerde yaşamıştır. Türkiye' nin en büyüğü bugün Edirne Büyük Sinagogu'dur."

Katılımcı 8, farklı bir inanca dikkat çekerek; bölgenin inanç turizmi açısından Bahailik ve Bahailik' e ait değerlerin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcı 8:

"Bahaîler dışındaki inanışlar açısından çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Edirne'nin Bahaîliğin oluşumu, inanışları ve yaşanışı açısından ciddi bir ''dini alana'' sahip olduğunu düşünmekteyim. Diğer inanışlar açısından bu tür güçlü bir ''inançsal alana'' sahip olduğunu düşünmüyorum."

3.Trakya Bölgesi'ndeki Farklı İnançlara Ait Kültürel Miras Öğelerinin Tanınmışlığı

Bu temada Trakya Bölgesi'nin inanç ve kültür zenginliğini vurgulayan kültürel miras öğelerinin yeteri kadar tanınıp tanınmadığını belirlemek amacıyla katılımcılara ***"Trakya Bölgesi'ndeki farklı inançlara ait kültürel miras öğeleri yeterince tanıtılıyor mu?"*** sorusu sorulmuş ve verilen yanıtlar incelenmiştir. Katılımcıların %97,1' inin göüşü; "**bölgedeki farklı inançlara ait kültürel miras öğelerinin yeterince tanıtılmadığı"** yönündedir. Aşağıdaki görüşler farklı inançlara ait kültürel miras değerlerinin yeterince tanıtılmama nedenlerini ve bu konuya yönelik bazı önerileri içermektedir.

Katılımcı 1:

"Trakya bölgesinde farklı inançlara ait kültürel miras öğelerinin tam olarak yansıtıldığını, tanıtıldığını ve turizm potansiyelinden istenilen fayda sağlandığını düşünmüyorum."

Katılımcı 2:

"Avrupa'nın en büyük sinagogu, dünyanın en mükemmel, Unesco 'ya dâhil olmuş Selimiye Cami bulunmaktadır. Esrarları hale çözümlenemeyen Eski Cami, 3 Şerefeli Cami bulunmakta. 2. Bayezid külliyesi, Bahaî evleri, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ köyleri ve bu öylere bağlı olarak oluşturulan bazı dede ya da baba sıfatlarıyla kullanılan mezar taşları türbeleri değerlendirilebilir."

***Katılımcı 4**:*

"Trakya da farklı inançlara ait kültürel miras öğeleri yeterince tanıtılamıyor. Bu tip tematik konu odaklı destinasyonların gelişmesi ve oturması biraz daha zamana ihtiyacı vardır. Belki bu temada oluşturulacak müzeler, evler ve yemek kültürünü de ortaya çıkaran çalışmalarla beraber tanıtıma ihtiyaç vardır."

Katılımcı 6:

"Yerelde münferit koruma çalışmaları yapılıyor olsa da özellikle farklı inançlara ait kültürel miras öğelerinin yeterince tanıtıldığını söylemek zor. Çoğunlukla Türk-Osmanlı mirasının ön plana çıktığını görüyoruz. Farklı inançlara ait kültürel miras ögelerinin daha fazla tanıtılmaya ve bölgenin çok katmanlı miras ögelerinin bütüncül olarak daha fazla ele alınması gereklidir."

Katılımcı 7:

"Maalesef yapılamamakta. Birçok kişi yaşadığı kentin adının nereden geldiğini, anlamını veya turizm açısından ne ifade ettiğini bilmemekte. Bu bilincin

oluşturulması için ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Yapılan birçok tanıtım sadece iç turizme hitap etmektedir. Daha önce de belirttiğim üzere; bizler nasıl Balkanlara giderek kendimizi ait hissettiğimiz eserleri ve ilginç ögeleri görmek istiyorsak farklı ülkelerden gelecek turistlere yönelik turizm rotaları ve kültürel miras planlamaları yapmak zorundayız. Ben merkeziyetçi turizm maalesef gelir ve ziyaretçi getirmemektedir."

Katılımcı 8:

"Son 10 yıldır artan şekilde tanıtım ve farkındalık çalışmaları yürütülmekte. Bu çalışmaların amacının genelde "bölgesel'' (Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan' a bölünmüş olan Trakya Bölgesi genelinde) tanıtım olduğunu düşünmekteyim. Bu amaç çerçevesinde baktığımızda çalışmaların yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak daha geniş uluslararası alana açık yapılan ve/veya Türkiye içinde ulusal bir tanıtımı amaçlayan ve akademinin bu alana ilgisini çekecek nitelikteki tanıtım çalışmalarının yeterli olduğunu söyleyemeyiz."

Katılımcı 15:

"Yerel yöneticilerin ve turizm kurumlarının tanıtım konusunda yetersiz kaldığını düşünüyorum. Çünkü Bahaî Beyaz evin varlığını bile ben geç öğrendim. Bana Bahaî dinine ait bir yapının bölgede olması ilignç gelmişti. Bu farklılık ile bölgeye dikkat çekilebilir."

Katılımcı 18:

"Ne yazık ki kesinlikle hayır diyeceğim. Bölge sanki sadece Selimiye Camii'nden başka esere sahip değil gibi tanınıyor."

Katılımcı 25:

"Hayir bence yeterli değil. Misal Rum evleri haritalandirilmali."

Katılımcı 28:

"Trakya bölgesinde turistik sezonlarda genellikle sadece Edirne'deki Osmanlı cami ve külliyeler çok iyi tanıtılıyor. Bunun dışında farklı inançlara dair alternatif tarihi ve dini yerler bütün bölgede yeterince tanıtılmıyor."

Katılımcı 29:

"Hayır. Katalog ve brorüşlerde yer alması dışında, turistik faaliyeti harekete geçirecek nitelikte koruma-restorasyon ve tanıtım etkili bir şekilde yapılmıyor."

Katılımcıların çoğu Takya Bölgesi' ndeki farklı inançlara ait kültürel miras değerlerinin yeteri kadar tanıtılmadığı konusunda hemfikirler. Ön plana çıkan eserlerin dışında da tanıtılmayan cami, külliye, sinagog, Bahaî Evi, türbe gibi farklı inançlara ait kütürel miras değerlerinin bölgedeki varlığı unutulmamalıdır. Bu eserlerin tanıtımıyla bölge uluslararası alanda daha dikkat çekici bir hale gelebilir.

4. İnanç Rotası Oluşturulmasına İlişkin Görüşler

Çalışmanın bu bölümünde inanç rotası oluşturulmasına ilişkin görüşleri belirlemek amacıyla katılımıcılara üç soru sorulmuştur. Birinci soru; **"Trakya Bölgesi'nde bir "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulmalı mı?"** şeklindedir ve katılımcıların %82,4' ü "Evet" demiştir. Katılımcıların %14,7' si ise "Hayır" demiş, %2,9'u ise kararsız kalarak inanç turizmi rotasının gerekliliği konusunda emin olamamıştır.

Rota oluşturulması yönünde görüş bildiren katılmıcılardan bazıları ise rota ile ilgili şu önerilerde bulunmuştur;

Katılımcı 2:

"Kesinlikle, İslami, Yahudi, Hristiyan, Bahaî olarak değil bir bütün olarak oluşturularak dünya insanlarının hizmetine sunulmalı."

Katılmıcı 4:

"Tematik olarak sadece bir dine ya da inanca ait rota oluşturabileceği gibi dinlerin ve kültürlerin iç içe geçtiği tarihinde ortaya koyacağı rotalar oluşturulabiliriz."

Katımcı 5:

"Trakya'da sınır aşan bir inanç rotası daha da etkileyici olabilir."

Katılımcı 7:

"Mutlaka oluşturulmalıdır. Tüm inançları kapsayacak ve kimseyi rahatsız etmeyecek şekilde bir rota belirlenip hazırlanırsa tüm dünyadan oldukça kaliteli turistlerin geleceğine inanıyorum."

Katılmcı 12:

"Oluşturulmalı, mesela ramazan rotası gibi bir rota oluşturulabilir."

Katılmcı 15:

"İnanç Rotası çalışmaları yapılmalı. Farklı disiplinlerden de destek alınarak bölgede markalaşacak kültürel bir rota kurgulanmalıdır."

Katılımcı 28:

"Oluşturulmalı ve bütün Kırklareli, Tekirdağ, Edirne üçgenini kapsayan bir rotada sinagog, kilise, cami, tekke, türbe, tapınak gibi yapıların kendileri ve kalıntıları da ortaya konularak farklı ve ilgi çekici gezi programları uygulanmalı."

"İnanç Turizmi Rotası" oluşurulmalı mı? sorusuna hayır diyen **Katılımcı 8,** bu kapsamda bölgenin yeterli olmadığını vurgulamıştır.

Katılımcı 8:

"Trakya Bölgesinde Traklardan, Müslümanlara kadar uzanan tarihsel süreç içinde toplumlar tarafından inanılmış tüm dinlerin izlerini taşıyan ''Kültürel Miras'' bulunmakta. Bu miraslar belirli rotalar çerçevesinde destinasyon haline getirilebilir. Ancak bu rotalama faaliyetinin konusu olan yapıların ''inançsal ritüellerin oluşumu'' sürecine tanıklık etmedikleri göz önüne alındığında ''İnanç Rotası'' özelliğinin zayıf kalacağını düşünmekteyim."

Bu temanın ikinci sorusu **"Bir inanç Rotası" oluşturulmasının, bölgeyi ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkaracağını düşünüyor musunuz?"** şeklindedir. Katılımcıların % 85,3 "Evet" diyerek, görüşleriyle bölgenin inanç açısından ne kadar çeşitli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle bu inançlar ve inanç değerlerinin öne çıkaralacağı bir inanç rotasının bölgeyi uluslar arası bir noktaya taşıyacak ve dikkatleri çekecektir.

Katılımcı 4:

"Nitelikli ve içi doldurulan bir "İnanç Rotası" oluşturulmasının, bölgeyi ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkaracağı şüphesizdir. Özellikle Bulgaristan ve Yunanistan Trakya coğrafyasının dâhil ediliği belirli ritüeller ve eğlenceler, gastronomi ile işlenmiş destinasyonlar bölgeye üç ülke turistlerini de çekecektir. Yahudi cemaatinin geçmiş izlerini takip etmek isteyenler, Trakların tarihini dini açıdan merak edenler, Bahaîliğin uluslararası kitlesi gibi."

Katılımcı 14:

"Uluslararası alanda Yunanistan'da ön plana çıkarabilir. Buradan giden Rumlar ele alınmalı. Türkiye'de ön plana çıkacağı konusunda kararsızım. Bulgaristan ve Yunanistan ile ortak rota olursa dikkat çekici olur. Üç farklı ülkede tek tur içinde inanç rotası ilgi çeker. Bu üç ülkede de Müslümanların inanç noktaları var."

Katılımcı 28:

"Kesinlikle düşünüyorum. Özellikle Balkanlar'daki komşu ülkelerden, Avrupa'dan, İsrail ve Amerika'dan, hatta Uzakdoğudaki Müslüman ülkelerden misafirler çekebilecek bir kültür ve tarih altyapısı şu anda atıl ve maalesef kullanılamayacak düzeyde tutuluyor. Edirne gerekli turistik altyapı çalışmalarıyla rahatlıkla İstanbul'a rakip olabilecek nitelikte bir şehirdir. Bu konuda yerli turizmin tekelinden farklı çalışmaların da mutlaka denenmesi gerekiyor. Belediyecilik, Turizm geliştirme, yatırım, altyapı, konaklama seviyesinin artması, kültürel ve turistik tanıtım gibi birçok enstrümanın bir arada kullanılması gerekiyor."

Katılımcı 29:

"Evet, Bilhassa 1934 sonrası bölgeden göç etmiş Musevi nüfusa ait mahalleler, evler, dini yapıların restore edilecek koruma altına alınması uluslararası alanda Edirne'ye bu grup üzerinden bir turistik hareketin başlamasını sağlayabilir. Yakın planda bulunan Bulgaristan Varna-Burgaz hattına gelen Yahudi gruplar ziyarete gelebilir."

Dördüncü temanın son sorusu ise **"İnanç Turizmi Rotası" oluşturulması fikrine katılıyorsanız, rotaya mutlaka eklenmesi gerektiğini düşündüğünüz yapılar- yerler nelerdir?** Katılımcıların %85,3' bu görüşe katılarak inanç turizmi rotasına eklenmesi gereken yerler ile ilgili görüş belirtmiştir.

Katılımcıların çoğu başta Edirne merkezde yer alan camilerin olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak öne çıkan ve Müslümanlar açısından dikkat çeken yapıların da eklenmesi gerektiği dikkat çekmektedir. Bununla beraber bölgenin kültür ve inanç çeşitliliğini temsil eden kült, kilise, sinagog, tapınak gibi birçok yapının inanç turizmi rotasında yer alması gerektiğidir. Bölgenin en eski tarihinden başlayarak tüm dönemlerini kapsayacak ve günümüze kalabilmiş farklı inanç ve dönemler ait eserleri kapsayacak bir inanç rotası gerekliliğidir.

Katılımcı 2:

"Var olan potansiyel gerek doğa, ekoturizm gerek gastronomi açısından inanç turizmi miras öğeleri de yeterince tanıtılmıyor. Mimar Sinan eserleri tek başına dahi inanç turizminde yer bulur. Babaeski Cedid Ali Paşa Cami-Lüleburgaz – Sokulu Mehmet Paşa Cami, Havsa'daki Sokulu Mehmet Paşa Cami, Tekirdağ-Rüstempaşa Cami."

Katılımcı 4:

"Özellikle Trak dönemine ait tapınak ve sunakların, mezarların envanteri çıkarılarak harita üzerinde lokasyonları belirlenmeli ve inanç rotası bu dönem ve öncesini de kapsamalıdır. Edirne'nin merkeze bağlı Suakacağı köyünde bulunan, yaklaşık 3500 yıllık geçmişe sahip olan Trakların kutsal tapınakları arasındaki kaya sunağı, Edirne'nin Keşan İlçesi'ne bağlı Mecidiye Beldesi'nde, MÖ 2. yy' dan kalma kaya tapınak kalıntıları. Traklar döneminde yapılıp, Roma döneminde kaleye çevrilen tapınağın, Bizans döneminde de aynı zaman kullanıyor olması ilginçtir. Kaya oyma manastırlar, Bizans dönemi yıkıntı kilisler. Sinanköy Kaya Oyma Kiliseler vs. Edirne nin dergâhları. Camiilerin cemaat yapıları. Edirne Bulgar kiliseleri vs. Özellikle Vize'nin Trak sunakları, Bizans ve Roma dönemi ibadet noktaları."

Katılımcı 6:

"Neolitik döneme ait höyük yerleşmeleri olan Aşağıpınar ve Kanlıgeçit, Trak dönemine ait Vize Tümülüsleri, Kypsala, Helenistik döneme ait Bizya, Ainos,

Perinthos, Selebria gibi koloni kentleri, Selimiye Camisi, Hundi Hatun Camisi, Küçük Ayasofya, Hızır İlyas Kültü, Enez, sinagog, kilise ve camiler örnek olarak gösterilebilir. Bunlara ek olarak ayrıntılı bir envanter taraması ile ciddi bir araştırma yapılarak bu rotaların belirlenmesi gereklidir."

Katılımcı 14:

"Vize merkezde Vize Ayasofyası, Kıyıköy' de Aya Nikola Manastırı, Pınarhisar'da Binbiroklu Ahmet Baba Türbesi, Kaynarca'da Şapel, Kırklareli Sinagogu, Kırklareli Topçu Baba Cem Evi, Kofçaz Topçular Köyü'nde Topçu Baba Türbesi ve her yıl yapılan Topçu Baba Kurbanı, Koyunbaba Köyünde Kilise kalıntısı, Babaeski'de Bolca Nine, Edirne Selimiye Camii, Edirne Büyük Sinagogu ilk aklıma gelenler.

Katılımcı 28:

"Edirne tarihinde Yahudilik yeterince tanınmıyor ve ön planda değil Kesinlikle daha fazla reklam ve çalışma gerekiyor ki; böylelikle İstanbul'dakine benzer bir Yahudi Mirası müzesi çalışması ya da başka alternatifler oluşturulabilir. Edirne Sinagogu' nda birtakım tanıtım çalışmaları yapılabilir. Bölge genelinde Bahailik ve Bahaîlerin evleri bilinmiyor. Kökenleri ve tarihi daha iyi tanıtılabilir. Bölge Ortodoks mirasıyla da bence çok ön planda kalıyor. İnanç rotası kapsamında antik tarihi, pagan dönemleri ve Bizans Ortodoksluğunu çağrıştırması açısından Enez'in de kesinlikle değerlendirilmesi gerektiği fikrindeyim."

***Katılımcı 7 ve Katılımcı 5'** in görüşlerindeki öneriden hareketle; ritüeller, inanışlar, hikayelar gibi somut olmayan kültürel miras öğreleri inançlar ve inançlara ait yapıların tanınmasında destekleyici bir unsurdur.*

Katılımcı 7:

"Özellikle tarih öncesi dönemlere de ait olan ve tüm inançları kapsayacak türde ve "böyle bir inanç da mı varmış?" dedirtecek şekilde rotalar hazırlanmalıdır.

Böylelikle merkezi yerlerden uzak olan bölgeler de turizm açısından desteklenerek birçok hizmet almakla gelişmiş olacaktır. Dolmenler, dikili taşlar, selâtin camiler (sanatsal ve kolosal olanlar), önemli kiliseler veya kalıntıları (Ayasofya Kilisesi, metropolitlikler gibi), dini alanlar (Hacılarezanı gibi), havralar (sinagoglar), önemli mezarlıklar (Müslüman [türbelerin bazıları], Yahudi, Hıristiyan ve Bahaî mezarlıkları), bazı çeşmeler (namazgâh), Kakava (su kültürü), Hıdrellez (ateş kültürü), kültürel evler (Bahaullah Evi), bazı müzeler (Sultan II. Bayezid Sağlık Müzesi, Arkeoloji Müzesi), konaklar (Müslüman evi, Yahudi evi, Rum evi) vb. gibi."

Katılımcı 5:

"Yapılar ve yerlere mutlaka somut olmayan kültür mirası inanç ögeleri de eklenmelidir. Kakava'da Tunca'ya girmek, tanrı babafingoyu beklemek, Bocuk vb. etkinliklerle zenginlik katımalı."

Trakya Bölgesi' nin Güçlü Yönleri :

Çalışma kapsmasında bölge turizmini özellikle inanç turizmi rotası açısından güçlendirecek ve bölgenin tanınmasına katkı sağlayan avantajlarını belirlemek amacıyla katılımcılara **"İnanç Turizmi Rotası" için Trakya Bölgesi'nin güçlü yönleri nelerdir?** yöneltilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkılarak belirlenen bölgenin güçlü yönleri maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

- Ulaşımın kolay olması, İstanbul gibi büyük bir metropole yakın bulunması.
- Uluslararası hareketliliği sağlayan sınır kapılarına sahip olması ve Bulgaristan ile Yunanista' a sınır olması.
- Otoyollar, alt yapı ve konaklama tesislerinde son yıllarda yaşanan gelişmeler.
- Bir geçiş coğrafyası olması sebebiyle göçlere, mübadelelere, ticaret yollarına ev sahipliği yapmış olması.
- Bölgede yer alan illerde üç büyük semavi dine ilişkin önemli eserlerin bulunması.
- Çok kültürlülüğün Trakya'da hala canlı olması.
- Geçmişten günümüze birçok inancı barındıran kültürel mirasa sahip bir bölge olması.

- İnanç turizmi kaynaklarının bulunduğu alanlarda kültür turizmi, ekoturizm, kırsal turizm gibi alternatif turizm türleri için çekiciliklerin zengin olması.
- Gastronomomi açısından farklı lezzetlere sahip olması.

Trakya Bölgesi'nin Zayıf Yönleri:

Trakya Bölgesi' nde inanç turizmi rotası oluşurulması amacıyla yapılan çalışmada bölgenin bu alanda yetersiz kalacağı zayıf yönleri belirlemek için katılımcılara **"Oluşturulması planlanan "İnanç Turizmi Rotası" için Trakya Bölgesi'nin zayıf yönleri nelerdir?"** sorusu sorulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkılarak belirlenen bölgenin zayıf yönleri maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

- Mübadeleler ve göçler sebebiyle farklı inançlardaki halkın bölgeden ayrılmasıyla dini yapıların cemaatsiz kalması,
- İnanç merkezlerinin işlevlerinin değiştirilmesi, kapalı olması veya yıkılması.
- Kilise, cami, manastır gibi somut kültürel mirasa sahip çıkılmaması ve restorasyon çalışmalarının yetersizliği.
- Yahudi ve Bahaî mezarlarının, camilerin hazirelerinin bakımsız oluşu.
- Trak Dönemi tümülüslerine ulaşımın kısıtlı olması.
- İnanç turizmi potansiyelinin yeterince bilinmemesi ve potansiyelin kullanılmaması.
- Belediyecilik, turizm geliştirme, yatırım, altyapı, konaklama seviyesinin yetersiz oluşu.
- Trakya Bölgesi' nde inanışsal ritüellerin, hikâyelerin yetersiz oluşu ve araştırılmamış olması.
- Trakya Bölgesi'nin tanıtımının yetersiz olması.
- Gastronomi anlamında Trakya genelinde nitelikli yeme- içme işletmelerinin az olması.
- Tabela ve yönlendirme bilgilendirmelerinin eksikliği.

Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rota Önerisi:

Trakya Bölgesi inanç turizmi konusunda uzman 34 kişiden alınan görüşler doğrultusunda "Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rotası" oluşturmanın uygun olacağı sonucuna ulaşılmış ve aşağıdaki gibi bir rota önerisi geliştirilmiştir.

Trakya Bölgesi, gerek tarihi zenginliğiyle, birçok inanç ve kültürü barındırmasıyla inanç açısından önemli ve değerli kabul edilen alan ve eserlere sahiptir. Bölgenin sahip olduğu bu kültürel mirasın farkedilmesi, tanıtılıp sürdürülebilirliğinin sağlanması için kültürel rotalar oldukça önemlidir.

Bölgenin kültürel mirasının sürdürülebilirliğini inanç turizmi çerçevesinde sağlayabilmek adına çalışma kapsamında 25 rota belirlenmiş, Tablo 20' de "Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rotası" destinasyonları, yapılabilecek turizm aktiviteleri ve çevresindeki ziyaret edilebilecek yerlerle birlikte önerilmiştir.

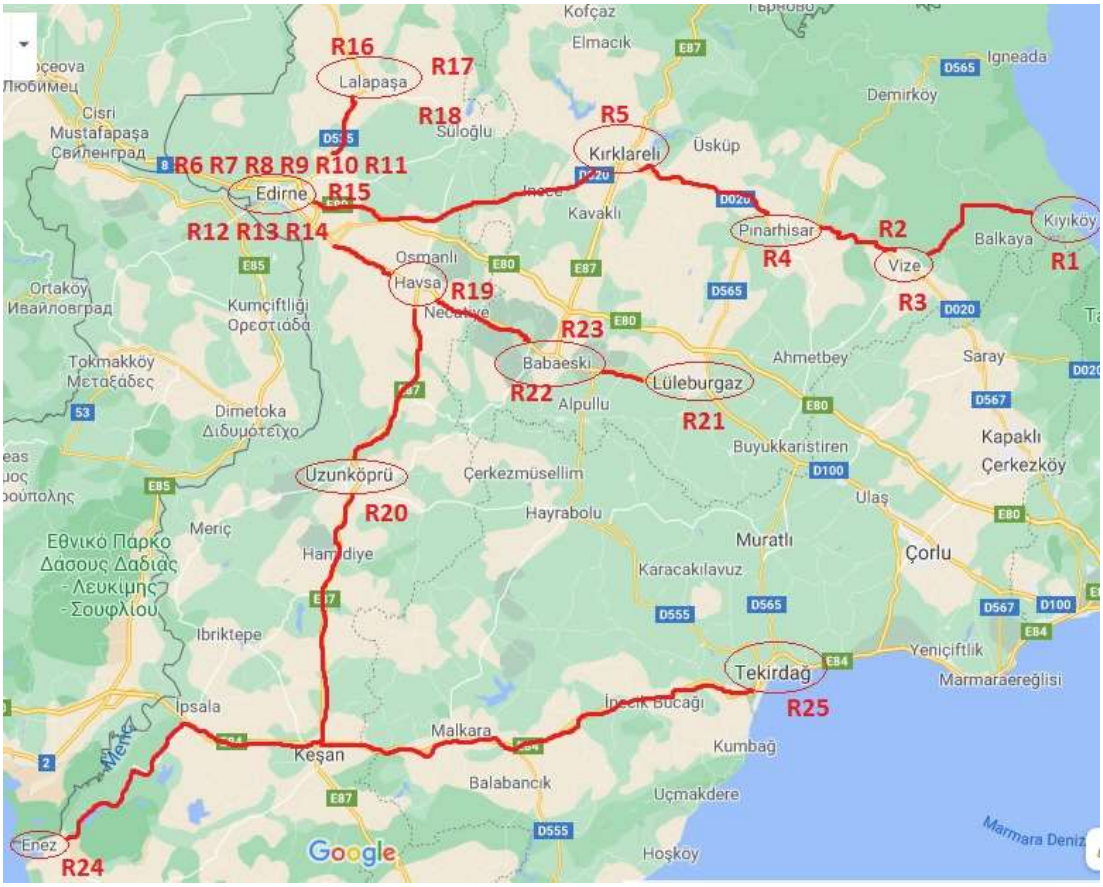
Tablo 20: Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rota Önerisi

Rota	Rota Adı/Konum	Önemi	Alternatif Etkinlik
R1	Aya Nicola Manastırı Kıyıköy/Kırklareli	-6. yüzyılda Bizans hükümdarı I. Justinian tarafından yaptırılmıştır.	-Bizans dönemine ait surlar ve giriş kapısı, - Kıyıköy Cami, -Pabuç dere, - Kasatura Tabiat Koruma Bölgesi ziyaret edilebilir.
R2	Gazi Süleyman Paşa Cami (Küçük Ayasofya Kilisesi) Vize/Kırklareli	-6.yüzyılda inşa edilmiştir. -14. yüzyıldan itibaren cami olarak hizmet vermektedir.	-Vize Kalesi, -Vize Antik tiyatrosu ziyaret edilebilir. -Çevredeki mağaralar ve doğal güzellikler görülebilir.
R3	Vize Mağara Manastırları Vize/Kırklareli	- Asmakaya Mevkii'nde bulunur. -Bizans dönemine aittir.	-
R4	Ambarkaya Sunak Yeri Pınarhisar/Kırklareli	-I.Derece Arkeolojik Sit Alanıdır. -Trak dönemine aittir.	-Pınarhisar Kalesi, -Kaynarca Beldesi' ndeki Kaya manastırı, -Tarihi Taş Değirmen ziyaret edilebilir.

R5	Hızırbey Cami ve Külliyesi Merkez/ Kırklareli	-1383 yılında Mihalzade Hızır Bey tarafından yaptırılmıştır.	-Yayla Mahallesi görülebilir. -Atatürk Evi, Ali Rıza Efendi Evi, Kültür ve Sanat Evi ziyaret edilebilir. -Dupnisa mağarası görülebilir. (44km) -Longoz ormanlarında yürüyüş yapılabilir. (73km) -İğneada görülebilir. (70km) -Yöresel lezzetler tadılabilir.
R6	Selimiye Cami Merkez/ Edirne	-1568-1574 yılında II.Selim tarafından Mimar Koca Sinan'a yaptırılmıştır. –Türk-İslam Mimarisinin başyapıtıdır.	-Türk İslam Eserleri Müzesi, -Selimiye Vakıf Müzesi, -II.Bayezid Külliyesi ziyaret edilebilir. -Edirne Saray kalıntıları görülebilir. - Arasta Çarşısı gezilebilir. -Yöresel Lezzetler tadılabilir.
R7	Eski Cami Merkez/ Edirne	-1403-1414 yıllarında yaptırılmıştır.	-Bedesten Çarşısı ziyaret edilebilir. -Rüstempaşa Kervansarayı ziyaret edilebilir.
R8	Üç Şerefeli Cami Merkez/ Edirne	- 1438-1447 yılları arasında II. Murat tarafından Mimar Musliğittin Ağa'ya yaptırılmıştır. -Mimari açıdan bir geçiş örneğidir.	-Saatli Medrese ve Peykler Medresesi, -Sokullu Hamamı, -Makedon Saat Kulesi görülebilir.
R9	Muradiye Cami Merkez/ Edirne	-II. Murat tarafından 1426' da yaptırılmıştır.	-
R10	Büyük Sinagog Merkez/ Edirne	-1907 yılında Fransız Mimar Depre tarafından yapılmıştır.	-Dar' ul Hadis Cami ziyaret edilebilir.
R11	İtalyan Katolik Kilisesi Merkez/ Edirne	-1852 yılında inşa edilmiştir.	-Kaleiçi evleri görülebilir. -Alipaşa Kapalı Çarşısı gezilebilir.
R12	Sveti George Kilisesi Merkez/ Edirne	-1880 yılında Sultan II. Abdülhamit Han emriyle inşa edilmiştir. -Bulgar Ortodoks Kilisesidir.	-
R13	Sveti Konstantin-Elena Kilisesi Merkez/ Edirne	-1869 yılında inşa edilmiştir. -Doğu Ortodoks kilise mimarisinin klasik örneklerinden biridir.	-Tunca Köprüsü ve nehri, -Meriç Köprüsü ve nehri görülebilir.
R14	Bahailik	-Hz. Bahaullah'ın kaldığı evdir.	- Bahaî Mezarlığı ziyaret edilebilir.

	Merkez/ Edirne		
R15	Hasan Sezai Hazretleri Türbesi Merkez/Edirne	-Gülşeni tarikatının Sezai kolunun kurucusu kabul edilir.	-Süpürgeci atölyeleri gezilebilir**.**
R16	Dolmenler Lalapaşa/Edirne	-MÖ 1200 yıllarıyla tarihlenir.	-
R17	Menhirler Lalapaşa/Edirne	-Dini sembollerdir.	-
R18	Sinanköy Kilisesi Lalapaşa/ Edirne	-Bizans dönemine aittir.	-Tarihi su kemerleri görülebilir.
R19	Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Havsa/Edirne	-1577-1578' de inşa edilmiştir. -Mimar Sinan' ın eseridir.	-
R20	Vaftizci Yahya Kilisesi Uzunköprü/Edirne	- 1875 yılında Aziz İoannis Prodromos adına Rumlar tarafından yaptırılmıştır.	-Tarihi Taş Köprü, -Özgürlük Anıtı görülebilir.
R21	Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi Lüleburgaz/Kırklareli	-1569-1570 yıllarında inşa edilmiştir. - Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. -İbadet, ticaret ve eğitim amaçlıdır.	- Zafer Çeşmesi, - Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü görülebilir.
R22	Cedid Ali Paşa Cami Babaeski/Kırklareli	-1555 Cedid Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.	-Babaeski Köprüsü -Fatih Cami görülebilir.
R23	Sari Saltuk Türbesi Babaeski/Kırklareli	-Balkanlarda Alevi ve Bektâşi inanç ve kültürünün temsil edilmesindeki en önemli isimlerden biridir.	-
R24	Enez Ayasofyası (Şuan Fatih Cami) Enez/Edirne	-12. yüzyıla aittir. -1456 yılında camiye çevrilmiştir.	-Antik Ainos kenti görülebilir. -Has Yunus Bey Türbesi ziyaret edilebilir. -Gala Gölü görülebilir.
R25	Rüstempaşa Cami Merkez/Tekirdağ	-1546 yılında Rüstempaşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.	-Namık Kema Evi ziyaret edilebilir. -Rakoczi Müzesi ziyaret edilebilir. -Uçmak dere, -Bağlar gezilebilir. -Yöresel lezetler tadılabilir.

Kaynak: Tez çalışması kapsamında yazar oluşturulmuştur**.**

Şekil 13: Trakya Bölgesi İnanç Turizmi Rotası

Kaynak: Tez çalışması kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur.

ROTA 1: Aya Nikola Manastırı

Konum: Kırklareli' nin Vize ilçesine bağlı Kıyıköy'e yaklaşık 1 km uzaklıktaki Pabuç Dere vadisinde yer alır.

Önemi: Aya Nikola (Hagia Nichola) Manastırı, 6. yüzyılda Bizans hükümdarı I. Justinian tarafından yaptırılmıştır. Aya Nikolaus'un adını taşımaktadır. Kilise; bodrum, kilise ve kutsal bahardan (hagiasma), üst kısım ise rahiplere ait odalardan oluşmaktadır. Kayalara oyularak meydana getirilmiştir. Üç bölümden meydana gelen yapının birinci bölümünde büyük bir kilise, ikinci bölümünde ayazma, üçüncü bölüm

ise iki ayrı mekân bulunmaktadır. 19. yüzyılda Rumlar tarafından yapılan ahşap bölüm günümüze ulaşamamıştır (Kırklareli Valiliği, 2000: 84).

Alternatif Etkinlik:

- ***Sur kalıntıları:*** MS 6. yüzyılda VI. Jüstinyen döneminde inşa ettirilmiştir. Kıyıköy'e girişte iki ana kapı ve batı duvarları görülebilmektedir.

- ***Kıyıköy Cami:*** Kilise olarak inşa edilmiş daha sonra camiye dönüştürülmüştür.

-***Papuç Dere:*** Sandal, kano ve deniz bisikleti gezintileri yapılabilir.

- ***Kasatura Tabiat Koruma Bölgesi:*** Trakya' nın tek doğal yaşlı Karaçam yayılış alanıdır.

ROTA 2: Gazi Süleyman Paşa Cami- Küçük Ayasofya Kilisesi

Konum: Kırklareli' nin "cittaslow" (sakin şehir) ünvanına sahip Vize ilçesinde yer almaktadır.

Önemi: Osmanlı Devleti tarafından 14. yüzyılda camiye dönüştürülen yapı, Gazi Süleyman Paşa adını almıştır. Vize Ayasofyası'nın inşa edildiği yerde daha önceden bir kilise olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1990: 15).

Alternatif Etkinlik:

- ***Vize Kalesi*****:** İlk olarak MÖ 72-76 yıllarında inşa edilen yapı, Bizans Dönemi' nde Jüstinyen tarafından onarılmıştır.

- ***Vize Antik Tiyatrosu****:* MS 2. yüzyıla aittir. 4000 seyirci kapasitesi bulunur.

- ***Doğal güzellikler:*** Balkayalar Mağara Manastırı, Pazarlı Kaya Mağara Manastırı, Derekay Mağara Manastırı, Çifte Kaynaklar, Cehennem Şelaleri, Yenesu Mağarası, Domuzdere mağarası.

ROTA 3: Asmakayalar Mağara Manastırları

Konum: Kırklareli'in Vize ilçesinin yaklaşık iki kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Önemi: Bizans Dönemi'ne ait yapılar, taş ustalarının mağaraları şekillendirmesiyle oluşturulmuştur (Kırklareli Valiliği, 2012: 82-83). Bu alanda üç farklı kilise ile bunlara bağlanmış hücrelerden oluşmaktadır. Orta kilise en büyük olanıdır. Mekâna bağlı, bazıları niş şeklinde oyulmuş odacıklardan daha büyükçe olanına taşların oyulması ile şekillendirilmiş merdivenlerle çıkılmaktadır. Ayrıca vadi içerisinde, doğal ve insan eliyle yapılmış kilise ve konutlar, pişmiş topraktan yapılmış su künkleri de bulunmaktadır.

ROTA 4: Ambarkaya Sunak Yeri

Konum: Kırklareli' nin Pınahisar ilçesi sınırlarında yer almaktadır.

Önemi: 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak korumaya alınmıştır. Kayadan oyulmuş üstü açık mekândan oluşur. Bu alanı dışarıya bağlayan yuvarlak kemerli bir kapı mevcuttur. Bu kapıdan dört basamakla zemine inilmektedir. Trak cenaze gelenekleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. (http://kirklarelienvanteri.gov.tr/sitler.php?id=58, Erişim Tarihi: 21.06.2021).

Alternatif Etkinlik:

-***Pınarhisar Kalesi:*** Bizans Dönemi' ne aittir. Bölgede burçların temellerine ve duvarlarına ait kalıntılar mevcuttur. Günümüze kalan hisarlardan biri 10 metre çapında 15 metreye yakın bir yüksekliğe sahiptir.

- ***Kaynarca Kaya Manastırı:*** İç içe iki mekândan oluşan kilise kaya oyularak yapılmıştır. Hac motifleri bulunmaktadır. Tahıl küpü şeklinde bir oyuk ve birçok niş bulunmaktadır. Yakınlarında aynı kaya yamacına oyulmuş bir mekâna daha rastlanmıştır. Baca gibi oyulmuş ve dışarı açılan mekânda ateş yakılarak yemek

pişirildiği düşünülmektedir (http://kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=156, Erişim Tarihi: 21.06.2021).

-***Taş Değirmen*:** Kaynarca' da bulunan 250 yıllı aşkın süredir ayakta duran Rumlardan kalan değirmende; buğday, mısır unu öğütülmektedir.

ROTA 5: Hızırbey Cami ve Külliyesi

Konum: Kırklareli il merkezindedir.

Önemi: Hızır Bey Külliyesi; cami, çifte hamam, arasta ve çeşmeden meydana gelmektedir. Arasta ve hamam bitişik yapılmıştır. Hızır Bey Cami, 1383 yılında Mihalzede Hızır Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Büyük Cami olarak da bilinen yapı, deprem sonucu yıkılmıştır. Sonradan yapılan son cemaat yeri, 1824 yılında Aydoslu Hacı Yusuf Paşa tarafından onarılmıştır. 1000 kişinin ibadet edebileceği kapasiteye sahiptir (http://kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=311, Erişim Tarihi: 21.06.2021). Balkan Savaşları'nda yarıya kadar tek şerefeli minaresi tekrar yapılmıştır. Erken Osmanlı Dönemi' ne ait zengin kalem işi süslemeleri bulunur. İç duvarlarında yer alan büyük yazılar Kastamonulu Hattat Tevfik' in ellerinden çıkmıştır (http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=311, Erişim Tarihi: 21.06.2021). 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Alternatif Etkinlik:

- ***Yayla Mahallesi:*** "Kentsel Sit alanı" olarak koruma altına alınan mahallede Rum, Bulgar ve Yahudi nüfusa sahip mahalle 19. ve 20. yüzyıldan kalma Türk mimarisini yansıtan evleriyle dikkat çekmektedir.

-***Atatürk Evi:*** Yayla Mahallesi' nde yer alan ve 2018 yılında ziyarete açılan Atatürk' ün Selanik' teki evine benzerliğiyle dikkat çeken müzede Atatürk' e ait bazı eşyalar da sergilenmektedir.

***-Ali Rıza Efendi Kültür Evi*:** Mahallede koruma altına alınmış 18 adet sivil mimari yapıdan biri de müzenin bulunduğu binadır. Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Türk kültürlerinin tanıtıldığı bir müze olarak ziyarete açılmıştır.

-Kırklareli Kültür ve Sanat Evi: 1932 yılına kadar Türk Ocağı olarak hizmet veren bin, Ulu Önder Atatürk' ün 20 Aralık 1930' da yaptığı Kırklareli ziyaretinde halka seslendiği yerdir. 2016 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Müzede mutfak kültürü, damat traşı, Hapishane Çeşmesi, kına gecesi, bebek odası, peçka odası, peynircilik, Sedenka denen imece kültürü, dokumacılık kültürü, bağcılık ve hardaliye üreticiliği, çömlekçilik gibi bölümler bulunmaktadır.

- Dupnisa Mağarası: Demirköy İlçesi' ne bağlı Sarpdere Köyü sınırlarında yer alan mağara Trakya Bölgesi' nin turizme açılmış tek mağarasıdır. Yaklaşık 180 milyon yıl önce oluştuğu bilinen mağara 2.720 metre uzunluğundadır. Mağaranın üst katında Kuru ve Kız mağaraları, aşağıda ise Sulu mağara bulunur. Bulgaristan ve Türkiye sınırını çizen Rezve deresi mağaradan çıkan kaynak suyundan oluştmaktadır. 11 türden yaklaşık 60 bin yarasaya ev sahipliği yapmaktadır https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/dupnisa-magarasi, Erişim Tarihi: 23.06.2021).

- İğneada: Demirköy' e bağlıdır. Bulgaristan ile sınırı oluşturan Karadeniz kıyısında yer alır. Göç yolları üzerinde bulunduğundan kuş gözlemciliği yapılabilir, sahip olduğu ekosistemden dolayı bitki çeşitliliği gözlemlenebilir. Ayrıca Liman Feneri, Sislioba Kalesi, Hamdibey Kalesi, Gökyaka Kalesi gibi tarihi kalıntılar bulunmaktadır (Kırklareli Valiliği, 2012: 112).

-Longoz Ormanları (subasar): Demirköy İlçesine bağlı İğneada Beldesi' nde yer alır. Genelde ilkbahar ve kış mevsiminde yağışın fazla olmasından dolayı tabanı sularla örtülür. Bulgaristan sınırına yakın Karadeniz sahil şeridindedir ve 3155 hektarlık alana sahiptir. Orman içerisinde Saka Gölü, Deniz Gölü, Hamam Gölü, Pedina Gölü, Mert Gölü, Erikli Gölü bulunur (http://www.igneada.tabiat.gov.tr/, Erişim Tarihi: 23.06.2021).

- ***Yöresel Lezzetler:*** Asma yaprağı, hardal tohumu, üzüm kullanılarak yapılan ve bölgeye has bir içecek olan hardaliye, Kırklareli peyniri ve köftesi, manda yoğurdu Poyralı pekmezi, Kalkan balığı, oğlak çevirme.

ROTA 6: Selimiye Cami ve Külliyesi

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: Yapı Osmanlı Edirne' sinde Kavak Meydanı olarak anılan, şehire hâkim bir tepede inşa edilmiştir. Bulunduğu yer önceden Saray-ı Atik' tir (Tuncay, 1969: 3-12). Padişah II. Selim'in emriyle 1568-1574 yılları arasında Mimar Koca Sinan' a yaptırılmıştır. Selimiye Cami Külliyesi; cami, medreseler ve arastadan oluşmaktadır. Mimar Sinan'ın "ustalık" eserim " diye tanımladığı yapı Türk İslam Mimarisi' nin başyapıtı sayılmaktadır. Caminin içindeki mimari ve süsleme detayları eşsiz örneklerdir. Dört minaresi ile dikkat çeken cami, inşa edildiği alan açısından Mimar Sinan'ın şehircilikteki başarısını sunmaktadır. Caminin iç mekânı 1.620 metrekare, tümü 2.475 metrekaredir. Selimiye Cami, yerden yüksekliği 43.28 metre olan, 31.30 metre çapındaki kubbesiyle oldukça dikkat çekmektedir (Ekinci, 20212: 112).

Selimiye Cami, 2011 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmştir.

Alternatif Etkinlik:

- ***II. Bayezid Külliyesi ve Sağlık Müzesi:*** Külliye, 1484-1488 yılarında II. Bayezid' in emriyle Mimar Hayrettin' e yaptırılmıştır. Yapı; hastane, tıp medresesi, cami, misafirhane, imaret, hamam ve köprü gibi farklı birimlerden oluşmaktadır. Tarihte hastanesinde su ve müzik sesiyle tedaviler uygulanmıştır. Trakya Üniversitesi tarafından restore edilmiş ve Sağlık Müzesi 2004 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Müze Ödülü' ne layık görülmüştür.

-***Saray Kalıntıları:*** II. Murat zamanında Tunca Nehri kıyısında yapımına başlanan 300-355.000 metrekarelik bir alana kurulmuş olan saray Fatih Sultan Mehmet

döneminde tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti' nin Topkapı Sarayı' ndan sonra en büyük sarayı kabul edilmektedir. 1876-77 Rus Savaşları Savaşları sırasında cephaneliğin patlatılmasıyla bir kısmı yok olan saraydan günümüze Cihannüma Kasrı, Bab' üs Sade, Kum Kasrı Hamamı, Matbah-ı Amire, Adalet Kasrı, Kanuni Köprüsü, Av (Bülbül) Köşkü gibi yapılar kalmıştır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/gezilecekyer/saray-i-cedid-yeni-saray, Erişim Tarihi: 24.06.2021).

- ***Türk İslam Eserleri Müzesi*:** Selimiye Cami avlusundaki medrese 1971 yılında Türk İslam Eserleri Müzesine dönüştürülmüştür. Hat Eserleri, Cam- Deri Eşyalar, Çiniler, Kesici-Delici Silahların olduğu odalar, Kırkpınar Odası, Sünnet Odası gibi bölümlerden oluşmaktadır. Ayrıca Mimar Sinan' ın heykelinin bulunduğu bi oda mevcuttur.

-***Selimiye Vakıf Müzesi:*** Dar' ül Kurra Medresesi 2005 yılında müze olarak düzenlenmiştir. Dersane, Hat Eserleri Odası, Çini Eserleri Odası, Saatler Odası, Maden Eserler Odası gibi bölümlerde önemli eserler sergilenmektedir.

-***Arasta Çarşısı:*** III. Murat zamanında Mimar Sinan'ın kalfası Davut Ağa'ya yaptırılmıştır. Selimiye Camisi'ne gelir getirmek amacıyla inşa edilmiştir. 73 kemerli çarşının 124 dükkânı ve 4 kapısı bulunmaktadır (Gönenç Güler, 2007: 84). Bugün Edirne' ye ait hediyelik eşyalar ve ürünler satılmaktadır.

-***Yöresel Lezzetler:*** Edirne' ye has Tava ciğer, Deva-i Misk, Badem Ezmesi, Kavala Kurabiyesi.

ROTA 7: Eski Cami

Konum: Edirne il merkezinde yer alır.

Önemi: Cami 15. yüzyılda Çelebi Sultan Mehmet tarafından Konyalı Hacı Aleaddin'e inşa ettirilmiştir. Yapı "Cami-i Atik'' veya ''Ulu Cami'' olarak da anılmaktadır. Cami Osmanlı'nın 15. yüzyıldan günümüze ulaşabilmiş en eski yapı olarak görülür (Usal, 2006: 79). Tamamen kesme taştan inşa edilen yapı dört ayak

üzerine oturan dokuz kubbeden oluşmaktadır. Cami içerisinde II. Murad' ın daveti üzerine Edirne' ye gelen Hacı Bayram Veli'ye ait bir kürsü yer almaktadır (Karamağaralı, 2006: 331-336).

Alternatif Etkinlik:

- ***Bedesten Çarşısı:*** 15. yüzyıla ait olup Eski Cami' ye gelir getirmek amacıyla inşa edilmiştir.

-***Rüstempaşa Kervansarayı:*** Kanuni Sultan Süleyman' ın Sadrazamı Rüstem Paşa tarafından Mimar Koca Sinan' a 16. yüzyılda yaptırılmıştır. Ön cephesinde 21 adet dükkan bulunmaktadır. 1972 yılında restore edilerek "otel" haline getirilmiş ve bu restorasyon sonrası Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü almıştır (Aslan, 2014: 36).

ROTA 8: Üç Şerefeli Cami

Konum: Edirne il merkezinde yer almaktadır.

Önemi: 15. yüzyılda II. Murad' ın emriyle inşa edilmiştir. Dört minaresinin her biri farklı süslemelere sahiptir. "Üç Şerefeli" adını, güneybatı köşesindeki üç tane şerefesi olan minareden almaktadır. 22 kubbeden oluşan revaklı avlusu Osmanlı mimarisnin en erken örneği olarak bilinmektedir.

Alternatif Etkinlik:

-***Saatli Medrese:*** II. Murat tarafından yaptırılmıştır. 17 öğrenci odası bir yazlık ve kışlık dersane odası bulunur. 2021 yılında Fatih Sultan Mehmet Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

- ***Peykler Medresesi:*** Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

- ***Sokullu Hamamı*****:** 16. yüzyılda Sokullu Mehmet Paşa' nın emriyle Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Türk Sanatının önemli örneklerinden olan hamam, çifte hamam planındadır.

- *Makedon (Saat) Kulesi*: Roma İmparatoru Hadrianus' un şehre kazandırdığı önemli eser Edirne Kalesi' dir. Günümüze ulaşabilen en belirgin yapı, kalenin ana kapısı işlevinde olan Makedon (Saat) Kulesi' dir .

ROTA 9: Muradiye Cami

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: II. Murat tarafından 1426 tarihinde inşa ettirilmiştir. Mevlevihane Cami olarak da anılmaktadır. İmaret, bir Mevlevi tekkesi ve semahane gibi yapılar da yer almaktadır. Caminin haziresinde hala Mevlevi mezar taşları görülmektedir. Cami çinileri yapısal ve üslup açısından Türkiye' de sadece birkaç benzer örneği bulunabilecek farklılıkta ve zenginliktedir (Yıldırım ve Taşdemir, 2017: 23).

ROTA 10: Büyük Sinagogu

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: 1903 yılında yaşanan büyük yangınla tüm sinagoglar tahrip olmuştur. Yahudilerin başvurusu üzerine Sultan II. Adulhamit' in emriyle 1907 yılında bütün bunların yerine geçecek Merkez Yahudi Havrası inşa edilmiştir (Edirne Valiliği, 2013: 12). Günümüzde ibadete açık olan sinagogun yanında bir haham lojmanı ve okul vardır (Gönenç Güler, 2007: 92).

Alternatif Etkinlik:

-Dar'ul Hadis Cami: 15. yüzyıla ait olan cami, II. Murad' ın emriyle yapılmıştır. Haziresinde birçok önemli kişinin yattığı bilinir. Osmanlı' nın kurduğu yüksek seviyeli medreselerdendir. Fakat medrese günümüze ulaşmamıştır.

ROTA 11: İtalyan Katolik Kilisesi

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: Bazilika üzerine 1852 yılında inşa edilmiştir ve 1455 metrekare alana sahiptir. Yapının giriş kapısı üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kilise fresko ve mozaiklerle süslenmiştir. Yapının gerekli düzenlemeler sonrasında Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi olarak hizmet vereceği bilinmektedir. Ayrıca kültürel ve sanatsal etkinliklere de ev sahipliği yapması planlanmaktadır https://edirne.web.tr/category/edirne/tarihi-kiliseler-ve-sinagoglar/, Erişim Tarihi: 23.06.201).

Alternatif Etkinlik:

***-Kale İçi Evleri*:** 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başlarına ait sosyal ve kültürel yaşamı sunan evlerde Geleneksel Türk mimarisinin izleri görülebilir.

-Alipaşa Kapalı Çarşısı: Hersekli Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a 16. yüzyılda yaptırılmıştır. 6 kapı ve 130 adet dükkan bulunmaktadır.

ROTA 12: Sveti Georgi Kilisesi

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: 19. yüzyılın ikinci yarısında inşasına başlanmış olup 24 Temmuz 1880'de ibadete açılmıştır. Slav Bulgarcası ile yazılmış yazılar bulunmaktadır (https://edirne.web.tr/sveti-georgi-bulgar-kilisesi/, Erişim Tarihi: 23.06.2021). Rönesans üslubunun geç dönem özelliklerini taşıyan bir bazilikadır. Restorasyonu tamamlanan kilise 2004 yılında ibadete açılmıştır.

ROTA13: Sveti Konstantin-Elena Kilisesi

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: Bulgar Ortodoks kilisesi olan yapı 1869 yılında inşa edilmiştir. Kilisenin batı cephesinde Slav Bulgarcasıyla yazılmış kitabesi bulunur. Cemaatin göç etmesiyle bakımsız kalan yapı, 2008 yılında restorasyonu tamamlanarak ibadete açılmıştır.

-***Tunca Köprüsü:*** Ekmekçizade Ahmet Paşa Köprüsü olarak da bilinen köprü Tunca Nehri üzerinde yer almaktadır. 1608-1615 yıllarında Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından 11 ayak üzerinde 10 gözlü olarak yaptırılmıştır.

-***Meriç Köprüsü:*** 1842 yılında Sultan Abdulmecit zamanında yapımına başlanan köprü 1847' de tamamlanmıştır. 263 metre uzunluğundaki köprü 13 ayak üzerine 12 kemerlidir.

ROTA 14: Bahailik Evi

Konum: Edirne il merkezindedir.

Önemi: Edirne' ye sürgün edilen Bahaî kafilesi, 12 Aralık 1863 yılında Edirne' ye varmışlardır. Bahaîlere göre Tanrı Elçisi olan Bahaullah ilk defa buradan Avrupa gitmiştir. Bahaullah 1867 yılında, ülkelerin krallarına ve önde gelen yöneticilerine mektup göndererek İlahi Misyonunu ilk kez Edirne' den duyurmuştur. Bu nedenle Edirne Bahaîler için Kutsal Bahçe' den sonra ikinci kutsal bir yer olmuş ve kent "Arzı Sır" veya "Sır Kenti" olarak anılmıştır (Karakuzu vd. ; 2017: 20-35). 1992 yılında restore edilen ev, Hz. Bahaullah'ın Edirne'de kaldığı beş evden biridir. Dünyanın her tarafından gelen Bahaîler tarafından ziyaret edilmektedir (Gönenç Güler, 2007: 92).

Alternatif Etkinlik:

-***Bahaî Mezarlığı:*** Bahaîlere ait olan mezarlıktır.

ROTA15: Hasan Sezai Dergâhı

Konum: Edirne il merkezinde yer alır.

Önemi: Halveti-Gülşenî tarikatına mensup Sezaiyye kolunun kurucusudur (Kazancıgil ve Gökçe, 2005: 60; Konur, 2009: 79; Yazıcı, 1966: 547). 1687' de henüz 18 yaşından önce İstanbul' a, kısa bir süre sonra da Edirne' ye gelmiştir. Hasan Sezai Dergâhı' nda yaklaşık 38 yıl boyunca görev yapmıştır. Mısır'da Gülşeni

Dergâhı'nın şeyhi olan İbrahim Çelebi'den onay alarak Gülşeniliğin ikinci piri olarak kabul edilmiştir (Konur, 2009: 80; Özuygun, 1995: 13). Edirne'de vefat etmiştir. Dergâh içerisinde Hasan Sezai Efendi Hazretleri Türbesi, La'li Fenai Efendi Türbesi, La'li Fenai Efendi'nin zevcesine ait o sanduka, mezarlar ve cami bulunmaktadır.

Alternatif Etiknlik:

-Süpürgeci Atölyeleri: Edirne' nin geleneksel el sanatlarından olan süpürgeciliği hala yaşatmaya çalışan süpürgeciler bulunmaktdır. Süpürgelerin yapım aşamasıyla ilgili bilgiler alınabilir.

ROTA 16: Dolmenler

Konum: Edirne' nin Lalapaşa İlçesine bağlı Sinanköy mevkiinde yer alır.

Önemi: Yörede "Kapalıkaya" olarak bilinirler. Trakya dolmenleri genel olarak Son Tunç Çağı-İlk Demir Çağı geçiş dönemine, MÖ 1400-900 yılları arasına tarihlendirilmektedir.

ROTA 17: Menhirler

Konum: Lalapaşa ilçesindeki bazı köylerde yer almaktadır.

Önemi: Dini semboller olduğu düşünülen dikilitaşlardır. Tarihi öncesi döneme ait menhirler, büyük ve kaba taşlardan yontularak toprağa dik şekilde yerleştirilmiştir.

ROTA 18: Sinanköy Kilisesi

Konum: Lalapaşa' ya bağlı Sinanköy' de yer almaktadır.

Önemi: Traklarda da kutsal olan alanda yapılmış mağara şeklindeki bir Bizans kilisesidir. 1500 yıllık olduğu düşünülmektedir.

Alternatif Etikinlik:

Tarihi Su Kemerleri: Edirne' ye su taşıyan sistemin bir parçasıdır.16. yüzyılda Edirne' ye su getirmek amacıyla Haseki Hürrem Sultan tarafından Mimar Sinan' a yaptırılmıştır. 98 metre uzunluğunda, 3.10 metre genişliğinde olup, 7 sivri kemerden oluşur. Yedi Göz Kemeri olarak bilinir.

ROTA 19: Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi

Konum: Edirne' nin Havsa ilçesinde bulunmaktadır.

Önemi: Sokullu Mehmet Paşa' nın emriyle 1577-1578 yıllarında oğlu Kasım Paşa adına Mimar Sinan' a yaptırılmıştır. Yapı; medrese, imaret, cami, hamam, dergâh, köprü ve arastadan meydana gelmektedir. Cami, tek kubbeli ve kare planlı olup, kapısında 16. yüzyıl şairlerinden Azmi' ye ait kitabe bulunmaktadır.

ROTA 20: Vaftizci Yahya Kilisesi

Konum: Edirne' nin Uzunköprü ilçesinin merkezinde yer alır.

Önemi: 1875 yılında Vaftizci Yahya (Hagios Ioannes Prodromos Kilisesi) adına inşa edilmiştir. Yunan kilisesidir. Geniş bir alanda inşa edilen yapı bir süre askeri amaçlı ve tahıl ambarı olarak kullanılmıştır. 2013 yılında restorasyonu bitirilerek Kültür ve Sanat Merkezi olarak hizmete açılmıştır.

Alternatif Etkinlik:

- ***Uzunköprü:*** İlçeye adını veren köprü, Ergene nehri üzerine 15. yüzyılda II. Murat tarafından Mimar Müslihiddin Ağa' ya inşa ettirilmiştir. 1270.41 metre uzunluğunda, 174 kemeriyle dünyanın en uzun taş köprüsüdür. UNESCO Somut Varlıklar Dünya Kültür Mirası Listesi' nde yer alır.

- ***Hürriyet Anıtı:*** Tarihi köprünün baş tarafına 1908 yılında yapılmıştır. Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet' in ilk özgürlük anıtı olarak bilinir.

ROTA 21: Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi

Konum: Kırklareli' nin Lüleburgaz ilçesinde yer alır.

Önemi: Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı, Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan' a yaptırılmıştır. Yapı; cami, hamam, han, medrese ve kemerli dükkânlardan oluşur. Cami, ahşap çatılı, saçakları dilimli ve tek minareye sahiptir.

Alternatif Etkinlik:

- ***Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü:*** Sokullu Mehmet Paşa tarafından 1596 yılında Mimar Sinan' a yaptırılmıştır. Özellikle kervan ve posta yolları üzerinde bulunan suları aşmak ve 16. yüzyılda sefere çıkan Osmanlı ordusuna yardım etmesi amacıyla yapılmıştır (Kırklareli Gezi Rehberi, 2012: 20-21).

- ***Zafer Çeşmesi:*** Balkan Savaşları sonrası Bulgar işgalinden kurtuluşun anısına yapılmıştır. Yıkılan yapı, aslına uygun olarak köfeki kesme taştan tekrar yapılmıştır.

ROTA 22: Cedid Ali Paşa Cami

Konum: Kırklareli' nin Babaeski ilçesinde yer alır.

Önemi: Mimar Sinan' ın Trakya Bölgesi' ne kazandırdığı yapı İstanbul-Belgrad arasında bir güzergâhta 1561-1565 yıllarında inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devri sadrazamı Semiz Ali Paşa'nın Edirne'de yaptırdığı Ali Paşa Çarşısı dükkânlarından elde edilen gelir ile yapılmıştır (Peremeci, 1939: 85).

Alternatif Etkinlik:

- ***Fatih Cami:*** Fatih Sultan Mehmet' in emriyle 1467 yılında yapılmıştır.

-***Babaeski Köprüsü:*** 1633 yılında IV. Murat döneminde inşa edilmiştir. 6 kemerli olan köprü, kesme taş kaplıdır. Nöbet hücreleri taş işlemedir.

ROTA 23: Sarı Saltuk Türbesi

Konum: Kırklareli' nin Babaeski ilçesinde bulunmaktadır.

Önemi: 13. yüzyılda İslamiyeti Balkan coğrafyasında yaymak için mücadele vermiş, Balkanlar' da Alevi ve Bektaşi inanç ve kültürünün temsil edilmesinde en önemli isimlerden biri olmuştur. Farklı birçok yerde türbe ve makamı olduğu bilinmesine rağmen Saltıkname'de Sarı Saltık'ın asıl mezarının Babaeski'de olduğu yazılıdır (Doğan ve Erdin, 2020: 69-94).

ROTA 24: Enez Ayasofyası

Konum: Edirne' nin Enez ilçesinde yer alır.

Önemi: Kilise; Balkanları, Ege ve Anadolu'ya bağlayan noktada, MÖ 7. yüzyılda kurulmuş, önemli bir kültür ve ticaret kenti olan Enez' de (Ainos) inşa edilmiştir. Bizans dini yapıları arasında önemli bir yeri olan kilise, 1456 yılında camiye çevrilmiş ve Fatih Cami adını almıştır. Orta dönem Bizans mimarisini yansıtmaktadır (Başaran ve Başaran, 2012: 90-92).

Alternatif Etiknilik:

- *Has Yunus Paşa Türbesi:* Has Yunus Bey, 1455 Osmanlı donanmasında Kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, özellikle Çanakkale boğazının güvenliği bakımından İmroz, Taşoz, Semendirek ve Limni adalarının ele geçirilmesiyle görevlendirilmiştir. Enez, 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet'in komutanı Has Yunus Bey tarafından kuşatılarak Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. (Yüksel, 2010: 76). Has Yunus Paşa' nın yaşamı idam edilerek son bulmuştur (Eyice, 1963: 142-158).

-Ainos Kenti Kalıntıları: Ainos' un MÖ 7. yüzyılda İzmir'in kuzeyindeki kıyılarda yaşayan Aioller halkı tarafından bir koloni olarak kurulmuştur. (Yeşil vd. , 2013: 11-90). Pers hâkimiyeti sonrası Attik-Delos Deniz Birliği'ne katılmıştır. Kültür ve sanat alanında ilerlemiştir. Roma' nın ikiye bölünmesiyle Doğu Roma (Bizans)

topraklarında kalmıştır. Bizans Dönemi'nde bölgenin başkenti olan Ainos, önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Enez Kalesi, Burçlar, Kale Hamamı, Mozaik Taban, Kral Kızı Bazilikası, Via Egnatia yolu kalıntıları, Nekropolis, Kuyu ve Bileziği, Kule Oda, Üç Kızlar Hamamı, Kilise Kalıntısı ve Merkez Cami görülebilecek yerler arasındadır (Başaran, 1998:2-12).

Gala Gölü: 3.090 hektarlık sulakalan ve 3.000 hektarlık ormanlık alana sahip Milli Park, 163 kuş türüne ev sahipliği yapmasından dolayı kuş gözlemciliği için uygundur.

Rota 25: Rüstepaşa Cami ve Külliyesi

Konum: Tekirdağ il merkezinde yer alır.

Önemi: Cami; Tekirdağ' ın uluslararası bir liman kenti olduğu 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve etkili sadrazamlarından biri olan Rüstempaşa tarafından yaptırılan külliyenin öğelerinden biridir (Alkan, 2020: 25-66).

Alternatif Etkinlik:

-Namık Kemal Evi: 1840 yılında Tekirdağ' da dünyaya gelen Namık Kemal anısına yapılmış olan bir müzedir. Osmanlı mimarisini yansıtan binada Tekirdağ mutfağı, etnografik eşyalar, Namık Kemal ve onun hakkında yazılan çeşitli eserler sergilenmektedir.

***-Rakoczi Müzesi*:** 1720-1735 yıllarında Macar Prensi II. Frenc Rakoczi'nin yaşadığı evdir. Macaristan Hükümeti 1932 yılında evi satın alarak müzeye dönüştürmüştür. Müzede Rakoczi' nin kullandığı eşyalar ile yaşamına dair belgeler sergilenmektedir.

-Yamaç Paraşütü: Şarköy ilçesine bağlı eski bir Rum köyüdür. 600 metre rakımlı Nişancı Tepe' den uçuşlar yapılmaktadır.

-Bağlar: Şarköy, Mürefte, Barbaros Köyü, Yazır Köyü.

-***Yöresel Lezzetler:*** Tekirdağ köftesi, peynir helvası, Hayrabolu tatlısı, kiraz ve bağ ürünleri.

TARTIŞMA

Araştırmada temel amaç; Trakya Bölgesi' nde farklı inançlara ait kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliğini "İnanç Turizmi Rotası" altında sağlayabilmektir. Rotalar kültürel mirasın korunmasında, tanıtılmasında yerelin kalkınmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik yapılan analizlerde cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde 34 katılımcının 5' nin (%85,3) kadın, 31' nin (%14,7) erkek olduğu tespit edilmiştir. Oranlara bakıldığında erkek katılımcıların kadın katılımcılardan fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumuna yönelik yapılan analizde 34 katılımcıdan 1'i (%2,9) önlisans, 17' si (%50,00) lisans, 6'sı (%17,6) yüksek lisans, 10'u ise (29,4) doktora mezunudur. Bu durumda en fazla 17 lisans mezunu katılımcıyla görüşme yapıldığı görülmektedir.

Demografik özelliklerin belirlenmesine yönelik yapılan analizlerde 3'nün (%8,8) kamu yöneticisi, 1' nin (%2,9) dernek başkanı, 2'sinin (5,9) şehir ve bölge planlamacısı, 1' nin (2,9) tarihçi, 7' sinin (%20,6) akademisyen, 1' nin (%2,9) akademisyen- profesyonel turist rehberi, 3' nün (%8,8) yazar- profesyonel turist rehberi, 16' sının (% 47,1) profesyonel turist rehberi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların deneyim değişkenine ait bulgular incelendiğinde 7 katılımcının %20,6 oran ile 3-10 yıl arasında, 14 katılımcının %41,2 oran ile 10 yıldan fazla, 13 katılımcının da %38,2 oran ile 20 yıldan fazla deneyime sahip olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlardan yola çıkıldığında en çok 10 yıldan fazla deneyimi olan 14 katılımcıyla görüşüldüğü anlaşılmaktadır.

Kültürel rotaların rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğine yönelik bulgular kültürel rotaların kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağladığını göstermektedir. Bununla beraber güzergâhta bulunan kültürel mirasa karşı farkındalık yaratmakta ve kültürel mirasın korunmasını sağlamaktadır. Kültürel

rotaların geçtiği bölgelerdeki yerel halk ekonomik anlamda olumlu sonuçlar elde etmektedir. Bu bulgu Tuğalan' ın (2020) Harran ve çevresinde kültürel mirasın korunması amacıyla kültürel rota oluşturmanın gerekliliği ve önerisi isimli tez çalışmasıyla desteklenmektedir. Anket yönteminin kullanıldığı bu çalışma kültürel rota ve kültürel miras arasında bağlantı olduğunu, kültürel rota yönetiminde rota üzerindeki mimari/arkeolojik öğelerin sürdürülebilirliği sağladığını ve kültürel rotaların yerel halkın sosyoekonomik yaşamına katkı sağlayacağını ortaya koymuştur.

İnanç turizmi potansiyeli ve önemi temasına yönelik bulgular incelendiğinde araştırmamız Trakya Bölgesi' nde mevcut inanç turizmi eserleri dışında inanç turizminde potansiyel olabilecek çok sayıda eser, mekân ve ritüellerin bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışma cami, kilise, sinagog dışında tapınak, türbe, kutsal kabul edilen farklı değerlerin de inanç turizmi kapsamında değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca bölgede somut olmayan kültürel miras değerlerinin de inanç turizmine dâhil edilebileceğini göstermiştir. Yüksel' in (2019:146-147) İzmir ilinin inanç turizmi potansiyeli ve değerlendirmesine yönelik yapmış olduğu çalışmanın bulguları çalışma bulgularımızı bu anlamda desteklemektedir.

Farklı inanç merkezlerine ait kültürel miras değerlerinin tanınmışlığı temasına yönelik yapılan araştırma bulguları ise farklı inançlara ait kültürel mirasa dair tanıtımların yetersiz olduğunu göstermiştir. Bunun önemli sebeplerinden bazıları ise belirli kültürel miras varlıklarının ön plana çıkması, restorasyonun yetersizliği, kişilerin bilgi eksikliği ve tanıtımların azlığıdır. Okuyucu ve Somuncu (2013) Türkiye'de inanç turizmi: bugünkü durum, sorunlar ve gelecek adlı çalışmalarında Türkiye'nin çeşitli kültürel miras ve inanç çekiciliklerine sahip olmasına rağmen çeşitli bölgelerdeki ulaşım, konaklama gibi turizm olanaklarını artırması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle tanıtım ve organizasyon eksikliği, altyapı sorunu ve pazarlama konusunda yaşanan sorunlar başta gelmektedir. Dolayısıyla bizim çalışmamızın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Başer ve Başçı'nın (2012: 438-441) yaptıkları çalışmanın bulguları da çalışmamızı desteklemektedir.

İnanç turizmi rotası oluşturulmasına yönelik belirlenen temanın bulguları incelendiğinde bölgede inanç turizmi rotasının oluşturulması gerektiği yönündedir. Trakya Kalkınma Ajansı (2016) tarafından Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli illerinde envanterleri çıkarılarak oluşturulan rotalardan biri de inanç rotasıdır. Oluşturulan inanç rotası bazı yönlerden çalışmamız ile benzerlik göstermektedir. Ancak çalışmamızda Trakya Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan rotadan farklı olarak üç semavi din dışında da var olan inançlara ait kültürel miras değerleri inanç turizmi rotasına dâhil edilmiştir. Çalışmamızda ziyaret edilecek yerler rota olarak belirtilirken bunun yanı sıra gidilen destinasyona yönelik alternatif etkinlikler de (yeme-içme, alışveriş, ziyaret edilebilecek doğal ve kültürel miras vb.) sunulmaktadır. Oluşturulan inanç turizmi rotası tur operatörleri ve seyahat acentaları tarafından güzergâh değişikliği yapılarak tematik bir tur programı çıkarılacak yöndedir. Ayrıca araştırma kapsamında, Trakya Bölgesi' nin inanç turizmi potansiyeli açısından zayıf ve güçlü yönlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Çünkü insanlar, dinleri tarafından emredilen görevleri yerine getirmek, kutsal kabul ettikleri önemli merkezleri görmek ve günahlardan arınma ve Tanrı'ya dileklerini bildirmek amacı ile inanç turizmi faaliyetlerine katılırlar (Güzel, 2010: 91). Bu nedenle inanç turizminin geliştirilmesi için turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak konaklama tesisi, restoran, kafeteryalar gibi modern alanlar inşa edilmelidir. Bölgedeki altyapı eksiklikleri de giderilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir Kültürel Miras Kapsamında İnanç Turizmi Rotası Oluşturulması: Trakya Bölgesi Örneği isimli tez çalışması kapsamında bölgede turizm sektüründe kamu yöneticiliği görevinde bulunan kişiler, tarih, sanat tarihi ve turizm alanlarında çalışmaları bulunan akademisyenler, UNESCO, Kültürel Miras alanında görev alan kişiler, yurtiçi ve yurtdışında aktif olarak çalışan profesyonel turist rehberleri olmak üzere toplam 34 kişi ile e-görüşme yöntemi kullanılarak mail yoluyla uzman görüş formları iletilmiştir. Yapılan alanyazın taraması sonucunda katılımcılara yöneltmek üzere 17 adet soru hazırlanmıştır. Yapılan görüşmelerin içerik analizi sonucunda dört tema belirlenmiştir. Katılımcıların görüşlerinden önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışma Trakya Bölgesi' ndeki farklı inançlara ait merkezlerin yer aldığı bir inanç rotası oluşturulmasının uygun olduğu ve böylelikle kültürel mirasın sürdürülebilirliğine faydası olacak düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri katılımcıların büyük çoğunluğunun kültürel rotaların kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağladığını düşünmesinin tespit edilmiş olmasıdır. Ancak bu rotaların ve rotada yer alacak yerlerin doğru tespiti gereklidir. Ayrıca kültürel rotalar kültürel mirasın korunmasında, tanınmasında, kültürel miras bilincinin oluşmasında etkili olduğu ve rotaların geçtiği güzergâhtaki doğal güzellikleri, sit alanlarını da koruduğu belirlenmiştir. Kültürel rotaların yerel halkın ekonomisine katkı sağladığı belirtilirken kamu sektörü ve özel kuruluşlar gibi diğer paydaşların da sorumluluğunu arttırmakta ve paydaşlara görev sorumluluğu vermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu ise bölgenin inanç turizmi açısından önemli olduğu ve inanç turizmi potansiyeline sahip olduğudur. Bölgenin Asya ile Avrupa arasında bir geçiş noktasında yer alması, Balkanlara açılan bir kapı olması gibi stratejik konumu ve köklü geçmişi sayesinde birçok kültür ve inanca ev sahipliği yaptığı belirtilmiştir. Öncelikle Edirne başta olmak üzere Trakya Bölgesi'ndeki diğer iller de sahip olduğu camilerle Müslümanlar açısından dikkat çekmektedir. Geçmişte

bu coğrafyada yaşayan Yahudilere ait sinagoglar, Hristiyanlardan kalan kiliselerin ve Bahaîler' in Bahaî evi gibi kutsal mekânların bulunması bölgenin inanç zenginliğini vurguladığı tespit edilmiştir. Ayrıca inançları gereği önemli kişilerin de türbe ve mezarlarının da yer aldığı belirtilmiştir.

Araştırmaya katılan kişilerin ortak görüşleri Trakya Bölgesi' ndeki farklı inançlara ait kültürel miras değerlerine yönelik tanıtımların yetersiz olduğu yönündedir. Bölgenin ön plana çıkan belli inanç merkezleriyle tanındığı, diğerlerinin arka planda kaldığı, çoğu kişinin varlığından haberdar dahi olmadığı belirtilmiştir. Özellikle Trak mezarları, Bahaî Evi, Edirne Sinagogu ve Bulgar Kiliselerinin ve bölgedeki türbe ve kaya kiliselerinin de inanç merkezi olarak tanınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca restorasyon bekleyen birçok dini yapının bölge turizmine kazandırılmasının iyi olacağı ifade edilmiştir.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan sonuçlar Edirne-Tekirdağ-Kırklareli' yi kapsayan bir inanç turizmi rotasının oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Nitelikli ve yeterli bir rotanın bölgeyi uluslararası alanda ön plana çıkaracağı düşünülmektedir. Geçmişte farklı toplumların yaşadığı bölge bugün Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelere sınır komşuluğu yaptığından bölgeden göç eden halkın da inançlarına ait değerler barındırmaktadır. Özellikle Traklar, Yahudiler ve Bahailik ile ilgili izlerin sürülmesi ve bu yöndeki araştırma ve tanıtımların daha çok olması gerektiği tespit edilmiştir. Bölgede oluşturulacak inanç turizmi rotasının Taklardan başlayarak dolmenleri, tapınakları, sunakları, Vize Kıyıköy'deki Aya Nikola Manastırı, Vize'deki şuan Gazi Süleyman Paşa Cami olarak hizmet veren Vize Ayasofya Kilisesi, Selimiye Cami ve Mimar Sinan' ın diğer eserleri, Enez' deki şuan Fatih Cami olan Enez Ayasofyası, Edirne Bulgar Kiliseleri, Edirne Sinagogu, Bahaî Evi, Babaeski' deki Cedid Ali Paşa Cami, Lüleburgaz' daki Sokullu Mehmet Paşa Cami, Havsa'daki Sokullu Mehmet Paşa Cami, Tekirdağ' da bulunan Rüstempaşa Cami gibi eserlerin yanı sıra bölgede önemli görülen farklı inançlara ait mezarlık ve türbeleri de kapsaması gerektiği vurgulanmıştır. Oluşturulacak bu rotanın, Kakava (su kültürü), Hıdrellez (ateş kültürü), Bocuk Gecesi gibi somut olmayan kültürel miras öğeleriyle de desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Trakya Bölgesi' nde inanç turizmi potansiyelinin artırılması, oluşturulacak inanç turizmi rotasının daha etkin olabilmesi ve yerel kalkınmaya daha fazla katkı sağlaması için veriler kapsamında bazı öneriler geliştirilmiştir;

- Bölgede keşfedilmemiş ve faal olmayan inanç merkezleri tespit edilmeli, restorasyon sonrası turizme kazandırılması için çalışmaların yapılması gerekmektedir.
- İnanç Turizmi Rotası oluşturulması sırasında doğru eserler saptanarak rotada yer almalıdır.
- İnanç Turizmi Rotası bölgeden göç eden Bulgaristan, Yunanistan, Balkanlar ve Avrupa' dan gelecek ziyaretçilere de inançları doğrultusunda hitap etmelidir.
- Bölgedeki Yahudiler için öneme sahip sinagog ve diğer yapıların restorasyonu yapılarak koruma altına alınmalı ve daha fazla tanıtılmalıdır.
- Tarihte bölgede yaşayan Hristiyan cemaati oluşturan Bulgar ve Yunan vatandaşlara ait kilise, manastır gibi dini yerler gün yüzüne çıkarılarak restore edilmeli ve tanıtılmalıdır.
- Bahailik ve Bahaî Evi' nin inanç turizmi açısından önemi vurgulanmalı ve tanıtımı için çalışmalar yapılmalıdır.
- Bölge uluslararası turizmde Yahudiler, Bahaîler, Bulgar ve Yunanlar için önemli hale getirilmelidir.
- Rum, Yahudi gibi farklı inanç ve kültüre ait kişlere ait evler belirlenerek inanç turizmi rotası içerisinde yer almalıdır.
- İnanç Turizmi Rotası doğal güzellikler, yöresel yemekler ile desteklenmelidir.
- Bocuk gecesi, Hıdırellez ve Kakava ve riüteller gibi somut olmayan kültürel miras değerlerine de yer verilmelidir.
- Bölgedeki yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve turizm kurumları sorumluluk alarak daha aktif olmalıdır.

- Bölgede yeterli altyapı çalışmaları olmalı, ziyaretçilerin ihtiyacını karşılayacak konaklama ve yeme-içme işletmelerinin sayısı artırılmalıdır.
- Bölgedeki türbe, hazire gibi kültürel miras değerlerinin temizliği ve bakımı yapılmaldıır.
- Ziyaret edilecek yapılar arasındaki ulaşımın kolaylaştırılması gerekir.

Gelecekte Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler

- Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Trakya Bölgesi' nde oluşturulacak inanç turizmi rotasına yönelik yapılacak diğer araştırmalarda nicel araştırmalardan faydalanılabilir.
- Çalışma, Trakya Bölgesi' nde inanç turizmi rotası oluşturmayı bilimsel olarak ele alan ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Takya Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan Gastronomi Rotası, Bağ Rotası vb. gibi diğer rotaları ele alan çalışmalar yürütülebilir. Çalışmada elde edilen veriler bu bölgeye tur düzenleyen seyahat acenteleri için tur programında ziyaret edilmesi gereken yerler konusunda yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Adam Baki, Katar Mehmet, *Dinler Tarihi,* Anadolu Üniversite Web Ofset Tesisi, Eskişehir, 2005.

Ahunbay, Zeynep, Tarihi *Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınları, İstanbul, 1999.

Akat, Ömer, *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*, Motif Matbaası, İstanbul, 2000.

Akat, Ömer, *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği,* Ekin Matbaası, Bursa, 2000.

Akın, Veysi, "Kırklareli Adının Tarihçesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt:2, Sayı: 2, 1997.

Akıncı Zeki, Elinç Hakan, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm: Otantik Yörük Kültür Köyü Projesi", *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, 2010.

Akış, Sevgin, "Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergis*i, Mart-Haziran sayısı, 1999.

Aksoy, Mustafa, *Türkiye'de İnanç Turizmi ve Seyahat Acentelerinin İnanç Turizmine Olan İlgilerine Yönelik Bir Uygulama*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,1998.

Aksoy, Mustafa, "Türkiye'de İnanç Turizmine Genel Bir Bakış ve Hıristiyanlığın Seyahate Verdiği Önem", *Dinler Tarihi Araştırmaları* III, 09-10 Haziran- 2001, Ankara, 2002.

Albayrak, Aslı, "Türk Turizminde Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Ön Koşulu Ülke İmajı", *12. Ulusal Turizm Kongresi*, 3 Kasım- 4 Aralık, 2011.

Albayrak, Aslı, *Alternatif Turizm*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.

Alecu, I.Ciprian. "Epistemological Aspects Of Religious Tourism İn Rural Areas" *International Journal Of Business, Management And Social Sciences,* Cilt:2, Sayı:3, 2010.

Alivizatou, Marilena, "Contextualising İntangible Cultural Heritage in Heritage Studies and Museology", *International Journal of Intangible Heritage*, Cilt:3, 2008.

Arastaman, Gökhan, Öztürk F, İnci ve Fidan, Tuncer, "Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme", *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, Cilt:15, Sayı:1, 2018, http://efdergi.yyu.edu.tr, (14.08.2021).

Argyle, Michael, "Seven Psychological Roots of Religion", *Theology Journal*, Cilt: 17, Sayı: 530, August, Guilford and London, 1964.

Asan Ahmet ve Yarcı, Celal, "Trakya'da Botanik Gezileri", *Ekoloji Çevre Dergisi,* Cilt: 20 Sayı:7, 1993.

Aslan, Reyhan Z. , *Edirne*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ege Reklam ve Basım Sanatları, 3. Baskı, İstanbul, 2014.

Avcı, Eda, *İzmir'in İnanç Turizmi Potansiyelinin Seyahat Acentaları Açısından Değerlendirilmesi,* (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2011.

Avrupa Konseyi'nin Kültür Yolları Programı Rotaları, http://www.culture-routes.net/, (13.03.2021).

Aytaç, Ömer, *Sosyoloji-Bir Giriş Denemesi*, Dünya Matbaa, Elazığ, 2002.

Aziz Paul, https://cultureroutesinturkey.com/tr/aziz-paul-yolu/, (16.03.2021).

Barış Toptaş, http://www.trakyagezi.com/kirklareli-sinagogu-hoscakal-dogdugum-sehir/, (25.03.2021).

Baş, İ. , Dinçer, "Sürdürülebilir Turizmin Hayata Geçirilmesi İçin Aktivite Olması Gereken Dinamikler ve İşlevleri Model Çalışması, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım", *19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 1996.

Başaran, Burcu, *Enez Ayasofya Kilisesi (Fatih Camisi)'nde Kullanılan Yapı Malzemesinin Analizi ve Konservasyon Yöntemleri,* (Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

Başaran, Sait, " Enez (Ainos)", Erdoğan, M. (1953) Osmanlı Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları, *Tarih Dergisi III*, İstanbul, 2011.

Başaran, Sait, Başaran Burcu. "Enez - Fatih Cami." *Restorasyon Yıllığı Dergisi,* Sayı: 4, 2012.

Başer, Furkan ve Başçı, Ayhan "İnanç Turizmi Kapsamında Aziz Pavlus Evinin Önemi ve Tanıtım Faaliyetlerine İlişkin Ziyaretçi Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:9, Sayı: 19, 2012.

Bayyiğit, Mehmet, *Sosyo – Kültürel Yönleriyle Hac Olayı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,1998.

Beksaç, Engin, "Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Megalitik, Kaya-Oyma Anıtları ve Kült Projesi Edirne - Kırklareli Yüzey Araştırması 2006 Çalışmaları", *25.Araştırma Sonuçları Toplantısı,* III, Ankara, 2007,

Berktay Fügen, Atasoy Emin, "Dinler Coğrafyasına Küresel Bir Bakış", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 10, Sayı:18, 2007.

Berti, Eleonora, "Defining the Cultural Routes of the Council of Europe, 14- 23, Cultural Routes Management: from Theory to Practice, Step-by-step guide to the Council of Europe Cultural Routes", *Council of Europe,* 2015.

Bery, Sue ve Ladkin, Adele , "Sustainable Tourism: A Reoginal Perspective", *Tourism Management*, Cilt: 18,Sayı:7, 1997.

Besalel, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri,* 1. Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. , Ekim, İstanbul, 1999.

Beyhan, Gülin, Ş. ve Ünügür, Mete, S., "Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli", *D.T.Ü. Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt: 4, Sayı:2, 2005.

Bideci, Müjde, *Hac Turizmine Katılan Alman ve Rus Turistlerin Motivasyonları: Myra Üzerine Bir Araştırma,* (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2014.

Blackwell, Ruth," *Motivations of Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events. Religious Tourism and Festivals",* Wallingford: CAB International, 2007.

BM İstediğimiz Gelecek Raporu,https://www.un.org/disabilities/documents/rio20_outcome_document_complete.pdf, (07.11.2020).

Bozlağan, Recep, "Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı", *Journal of Social Policy Conferences*, Cilt: 0, Sayı:50, 2005.

Bramwell, Bill, Lane, Bernard, "Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach", *Journal of Sustainable Tourism,* Cilt:1, Sayı:1,1993.

Büyükdeniz, Adnan, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Kalkınma Politikası,* Ekin Yayınevi, 2014, http://www.enfal.de/sosyalbilimler/, (28.10.2020).

Büyüköztürk, Şener, Çakmak, K. Ebru, Akgün, E. Özcan, Karadeniz, Şirin ve Demirel, Funda, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* 22. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2016.

Cebeci, Ö.F. ve Çakılcıoğlu, Mehmet, "Kültürel Sürdürülebilirlik", *10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi,* 17-18 Ekim 2002, İstanbul, 2002.

Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi,* Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

Ciegis, Ramanauskiene, Martinkus, "The Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios, *Engineering Economics"*, Cilt: 62, Sayı: 2, 2009.

Clow, Kate, *Türkiye' nin ilk Uzun Mesafe Yürüyüş Rotası Likya Yolu*, Hil Yayınları, İstanbul, 2015.

CoE (Council of Europe) Report, 2002 "The Cultural Routes Programme of the Council of Europe" and "The European Instıtute of Cultural Routes", Luxemburg,http://seecorridors.eu/filebank/file_73.pdf, (23.02.2021).

Collins, Kreiner, N., "Researching Pilgrimage: Continuity and Transformations", *Annals of Tourism Research,* Cilt: 37, Sayı:2, 2010.

Collins-Kreiner, N. ,Graves as Attractions: "Pilgrimage-Tourism to Jewish Holy Graves in Israel", *Journal of Cultural Geography*, Cilt:24, Sayı:1, 2006.

Coşkun, Recai, Altunışık, Remzi, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPPS Uygulamalı*, 8. Baskı, Sakarya Kitapevi, Sakarya, 2015.

Council of Europe, 2019, "2017-20-Joint Programme with the European Commission - DG REGIO | Routes4U", https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/eu-jp-2017-20, (26.03.2021).

Cultural Corrıdors of South East Europe Common Past And Shared Herıtage - a Key to Future Partnershıp" a Regional Forum", *Varna Declaration*, 21 May 2015,https://seecorridors.eu/index.php?w_p=66&w_l=2 (26.02.2021).

Cultural Routes of the Council of Europe, http://www.culture-routes.net/sites/default/files/EICR_29-factsheet_eng-fr.pdf, (23.02.2021).

Cultural Routes of the Council of Europe, https://rm.coe.int/cultural-routes-of-the-council-of-europe-booklet-for-cultural-routes/16809f05ce, (23.02.2021).

Çavuş, Şenol ve Tanrısevdi, Abdullah, "Sürdürülebilir Turizm ve Yerel Ölçekli Bir Sürdürülebilir Turizm Gelişme Modeli Önerisi", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Eylül-Aralık: 149-159, 2000.

ÇEKÜL - 2015, *Kültür Rotaları Planlama Rehberi,* ÇEKÜL Vakfı - Tarihi Kentler Birliği Yayınları, Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 3, İstanbul.

ÇEKÜL, 2015, Kültür Rotaları Planlama Rehberi,http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf , (24.02.2021).

ÇEKÜL, 2015, Kültür Rotaları Planlama Rehberi,http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf, (13.03.2021).

Çelik, Armağan, *Kültür Turizmi Çerçevesinde İnanç Turizmi Diyarbakır İli Örneği,* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi), Ankara, 2008.

Çelikkanat, Nazik, *Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Bodrum İlçesi Örneği, (*Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015.

Çevik, Hikmet, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1949

Çifçi İbrahim, *İnanç Turizmi Kapsamında Hacı Bektaşi Veli Külliyesine Yönelik Bir Araştırma,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.

Çikolata Yolu, http://www.thechocolateway.eu/the-chocolate-way/mission/, (25.03.2021).

Çontu, Mehmet, *Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizm Örneği*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2006.

Çoruh, Selahattin, *Turizm Ekonomisi*, Güven Matbaası, Ankara, 1970.

Danube Yolu, https://www.seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=2&w_c=5# , (08.03.2021).

Değirmencioğlu, Özdal ve Suavi Ahipaşağlu, *Anadolu'da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri,* Detay Yayıncılık, Ankara, 2008.

Delaney, Carol , "The "Hajj": Sacred and Secular", *American Ethnologist*, Cilt: 17, Sayı:3, 1990.

Demir, Cengiz, Çevirgen Aydın, *Turizm ve Çevre Yönetimi: Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı*, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

Demircan, Şeyhmus, *İnanç Turizminin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Midyat Örneği*, (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Muğla, 2014.

Denu, Penelope, "Aims And Philosophy Of The Council Of Europe Cultural Routes, 9- 13, Cultural Routes Management: from Theory to Practice, Step-by-step guide to the Council of Europe Cultural Routes", *Council of Europe*, 2015.

Digance, Justine , "Pilgrimage At Contested Sites" *Annals Of Tourism Research*, Cilt:30, Sayı:1, 2000.

Dinçer, Z. , Mithat, *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

Dodds, Rachel, "Sustainable Tourism Policy Rejuvenation or a Critical Strategic Initiative", *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research,* Cilt:18, Sayı: 2, 2007.

Doğan, Levent, Ceyda Erdin, "Altıkname ve Saltık Gazi Bağlamında Babaeski", *Journal of World of Turks,* Cilt:12, Sayı:1, 2020.

Drost, Anne, "Developing Sustainable Tourism For World Heritage Sites", *Annals of Tourism Research,* Cilt:23, Sayı:2, 1996.

Du Cros, Hilary, "New Model To Assist in Planning For Sustainable Cultural Heritage Tourism", *International Journal of Tourism Research,* 3, 2001.

Duran, Bahar, *Sürdürülebilirlik Kavramının Önemi, Karşılaşılan Sorunlar ve Şirketlerin Sürdürülebilirlik Raporlarının İncelenmesi*, (Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2018.

Duran, Erol, *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İzmir, 2009.

Durkeim, Emile, Dini *Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev: F. Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

Dursunkaya, A. Rıza, *Kırklareli Vilâyetinin Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserler Yönünden Tetkik*, Yeşilyurt Yayınevi, Kırklareli, 1948.

Duru, Refik, *Anadolu'da Tek Tanrılı Dinler Öncesi Dönemlerin İnanç Sistemleri ve İnanç Turizmi Hakkında Bazı Düşünceler*, H. Ö. Konyar (Edt.), Müka Matbaacılık, İstanbul, 2006.

Durusoy, Elifnaz, *Tarihi Yoldan Kültürel Rotaya: Milas ile Labraunda Arasındaki Yolun Korunması ve Yönetimi,* ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2016.

Durusoy, Elifnaz, "Geçmişten Geleceğe Bir Yol Olarak Kültürel Rota", *TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni*, 223 ISSN 1300-7300, 2003.

Dünya'da En Çok Turist Çeken Kutsal Alanlar ve Ziyaretçi Sayıları,http://www.travelandleisure.com/slideshows/worlds-most-visited-sacred-sites/43, (22.01.2021).

Edirne Kültür Envanteri,https://kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/italyan-kilisesi, (19.03.2021).

Edirne Portalı, https://edirne.web.tr/category/edirne/tarihi-kiliseler-ve-sinagoglar/, (23.06.2021).

Edirne Portalı, https://edirne.web.tr/sveti-georgi-bulgar-kilisesi/, (23.06.2021).

Edirne Valiliği, Edirne, 2013,

Edirne Vilayet Salnamesi (1319), Vilayet Matbaası, Edirne.

Ekinci, Abdullah, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2008.

Ekinci, Yaşagül, *Tarihi Çevre Korumanın Yönetsel Boyutu ve Yerel Yönetimlerin Sorumlulukları: Selimiye Camii Alan Yönetimi Örneği,* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009.

Emecen, Feridun. M., *Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne, Edirne; Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1998.

Erbaş, Ali, "İslam Dışı Dinlerde Hac", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:5, 2002.

Erdoğan, Nazmiye, Barış Emin, "Environmental Protection Programs and Conservation Practices of Hotels in Ankara Turkey", *Tourism Management*, Cilt: 28, Sayı:2, 2007.

Erzen, Afif, *İlk Çağ Tarihinde Trakya Başlangıçtan Roma Çağı'na Kadar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994.

Eser, Seçkin, *Sürdürülebilir Turizm ve Efes Örneği,* (Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2011.

Essencial- Portugal, https://essencial-portugal.com/en/visit-lisbon/, (25.01.2021).

EUROMED, 2010, Management of heritage places and artefacts, Ürdün, Thematic Workshop, Ürdün,http://www.euromedheritage.net/euroshared/doc/THE_02_Recommendations-General_EN.pdf, (14.10.2020).

European Institute of Cultural Routes, 2015, http://www.culture-routes.net/fr/content/turkey-0#overlay-context=fr/content/countries-crossedcultural-routes, (01.03.2021).

Eyice, Semavi, Ayasofyalar, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, Sayı 11, İstanbul, 1990,http://kirklarelienvanteri.gov.tr/sitler.php?id=587, (21.01.2021).

Garrod, Brian, Fyall, Alan, "Beyond the Rhetoric of Sustainable Tourism", *Tourism Management,* Cilt:19, Sayı:3, 1998.

Gelecek Turizmde, 2020, https://www.gelecekturizmde.com/surdurulebilir-turizm-nedir/, (17.11.2020).

Gil, Angeles R. , Curiel, Javier, E. , "Religious Events as Special Interest Touris, A Spanish Experience", *Pasos*, Cilt:60 Sayı:3, 2008.

Gökdeniz, Ayhan, "Uluslararası Turizm Hareketleri İçerisinde Dinsel Amaçlı Seyahatler ve Türkiye", *Anatolia Turizm ve Kültür Sanat Dergisi,* Doruk Ofset, Cilt: 7, Sayı:1-2, 1996.

Gravari B. , Maria, "The Scientific Dimension of Cultural Routes: Scientific Boards and Networks of Knowledge, 54- 61, Cultural Routes Management: from Theory to Practice, Step-by-step guide to the Council of Europe Cultural Routes", *Council of Europe,* 2015.

Guba, Egon G., Lincoln, Yivonna. S., *Effective Evaluation: Improving the Usefulness of Evaluation Results Through Responsive and Naturalistic Approaches.* San Fransisco, CA: Jossey-Bass, 1981.

Gül, İlker, Sezerel, Hakan, *Helal Turizmin Yerli Alanyazındaki Dayanaklarının Tartışılması*, O. Emir (Editör), 20. Ulusal-4. Uluslararası Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2019.

Güler, Emel G., *Markalaşma Sürecinde Edirne*, 1. Baskı , Ege Basım, İstanbul, 2007.

Güleryüz, Naim A. , *Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'da Yahudi Yerleşim Yerleri*, Trakya ve Anadolu, 1. Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ., İstanbul, 2018.

Güllük, İsmail, "Karakter İnşasında Dinî Sembol ve Karakterlerin Rolü: Kâbe Örneği", *Ekev Akademi Dergisi,* Cilt: 20 Sayı: 67, 2016.

Güzel, Özlem, "Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* Cilt:2, Sayı:2, 2010.

Hargrove, Cherly, M. , "Heritage Tourism", *CRM Magazine*, Cilt: 25, Sayı:1, 2002.

Harman, Ömer F. , *"Hac",* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul, 1996.

Hofstede, Geert, *Culture's Consequences: International Differences İn Work Related Values*, Beverly Hills, California, 1980.

Hökelekli, Hayati, "Gençlik ve Din İhtiyacı", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı:50, Ankara, 1985.

Hughes, Karen, Bond, Nigel ve Ballantyne, Roy, "Designing And Managing İnterpretive Experiences At Religious Rites: Visitors' Perceptions of Canterbury Cathedral", *Tourism Management,* Cilt:36, 2013.

ICCROM, 2005, https://www.iccrom.org/report/iccrom-annual-report-2005, (14.10.2020).

ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi (CIIC),http://www.icomosciic.org/ciic/charter_cultural_routes.pdf, **(**01.03.2021).

ICOMOS, 1964, http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler1&dil=tr, (14.10.2020).

ICOMOS, 2008, ‘‘The Icomos Charter on Cultural Routes’’, 16th General Assembly of ICOMOS, Québec, Kanada,http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_00826420013536710 98.p (27.02.2021).

ICOMOS, 2013, Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi,http://www.İcomos.Org.Tr/Dosyalar/Icomostr, (10.10.2020).

ICOMOS,2008, Charter on Cultural Routes,http://www.icomosciic.org/ciic/charter_cultural_routes.pdf , (24.02.2021).

ICOMOS,2008, Charter on Cultural Routes,http://www.icomosciic.org/ciic/charter_cultural_routes.pdf, (20.02.2021).

Işık, Halim, Günümüzde *Papalık Teşkilatı*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul, 2001.

İğneada Longoz Ormanları Milli Parkı, http://www.igneada.tabiat.gov.tr/, (23.06.2021).

James, Nalita, Busher, Hugh, "Credibility, Authenticity, Advoice: Dilemmas in Online İnterviewing", *Qualitative Research*, Cilt:6, Sayı:3, 2006.

Kahraman, Nüzhet, Türkay, Oğuz, Turizm *ve Çevre*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.

Karaaslan, Şule, Örs, Hülya, *Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımları ve Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Uygulamalarında Kamu Arazilerinin Turizm*

Yatırımlarına Tahsisi, Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 2007.

Karakuzu Taner, "Türk Fahri ve Limon İlker, Geçmişten Günümüze Edirne Bahaî Toplumu", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2017.

Karamağaralı Beyhan, "Edirne Eski Camiin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri." *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 9, 2006.

Karapınar, Ebru, Barakazı Mahmut, " Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2017.

Kate Clow, *Likya Yolu - Türkiye'nin İlk Uzun Mesafe Yürüyüş Rotası*, Çevirmen: Hüseyin Eryurt, 2016,

Kaya, Hüseyin, *İnanç Turizmi*, Özsan Matbaacılık, Bursa, 1998.

Kayıklık, Hasan, Tasavvuf *Psikolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Kaynak, Hakkı İ. , Sezgin, Mete, "İnanç Turizmi Kapsamında Dinlerde Seyahat", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 1-2, 2008

Kazancıgil, Ratıp, Gökçe, Nülüfer, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, Edirne Yayınları, 2005.

Kınacı, Bahar, Pehlivan, Nalân Albuz ve Seyhan, Güneş , *"Turizm Çeşitleri ve Çevre", Turizm ve Çevre (Çevre Koruma) içinde*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara, 2011.

Kırklareli Gezi Rehberi, 2012.

Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri,http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=311, (21.06.2021).

Kırklareli Valiliği, *Kırklareli İl Yıllığı*, 2000,Kırklareli,http://kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=156, (21.06.2021)

Kırklareli Valiliği, *Kırklareli İl Yıllığı*, 2012, Kırklareli

Kırklareli Valiliği, *Kırklareli İl Yıllığı*, 2000, Kırklareli.

Kızılırmak, İsmail, "Dünyada ve Türkiye' deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı ve Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:0, Sayı:2, 2011.

Kibaroğlu, Okan, Kibaroğlu, Zerrin, *İslam Kültür Atlası*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1999.

Kiper, Perihan, H., *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması: Türkiye Bodrum Örneği, (*Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Koç, Zeynel, *Taşınmaz Kültürel Miras Yönetimi ve Mali Teşvikler,* Ticaret Odası Yayınlar, İstanbul, 2008.

Konur, Himmet, Sezai-yi Gülşeni, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009.

Kozak, Metin, *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikler,* 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2014.

Kozak, Nazmi, Kozak, Meryem, Kozak, Metin, *Genel Turizm*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2012.

Kozak, Nazmi, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, 2001.

Köse, Sevinç, Tetik, Semra, Ercan, Cuma, "Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler: Yönetim ve Ekonomi", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Say:1, 2001.

Kuruç, Tuğçe, *Kültürel Mirasın Korunmasında Araç Olarak Kültürel Rota Oluşturma Rehberi*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.

Küçük, Mehmet A., *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği),* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Küçük, Mehmet, A. , "Din - Turizm İlişkisi Çerçevesinde Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Hac Uygulamasına Genel Bakış", *Dini Araştırmalar*, Cilt: 16, Sayı: 42, 2013.

Küçük, Mehmet, A. , "İnanç Turizmi Açısından Türkiye, Türkiye'de Dinler Tarihi Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:7, 2010.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016, Türk Kültür Tarihi,http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html, (10.10.2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012, https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html, (05.02.2021).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016, https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html, (22.10.2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020, https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html , (01.12.2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007,http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0 , (27.02.2021).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023,http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0 , (12.03.2021).

Kültür ve Turizm Bakanlığı,Türkiye Turizm Stratejisi 2023,https://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0, (02.02.2021).

Linabary, R. Jasmine, Hamel, A. Stephanie. "Feminist Online İnterviewing: Ongoing İssues of Power, Resistance and Reflexivity in Practice." *Feminist Review,* Sayı:115, 2017.

Lincoln, Yivonna. S., Guba, Egon. G., *Naturalistic Inquiry*, Sage, Beverly Hills, CA, 1985.

Mansel, Arif, M., Trakya'nın *Kültür ve Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul,1938.

McGehee, G. N., Murphy, Loker L. ve Uysal, M. , "The Australian International Pleasure Travel Market: Motivations from a Gendered Perspective", *The Journal of Tourism Studies,* Cilt:7, Sayı:1, 1996.

Mcıntrye, George, *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners,* Wto, Madrid,11,1993.

Mehmedoğlu, Ali, U. , *İnanç Psikolojisine Giriş,* Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2013.

Meho, I. Lokman. "E-mail İnterviewing in Qualitative Research: A Methodological Discussion." *Journal of American Society for Information Science and Technology,* Cilt:7, Sayı:10, 2006.

Meydan U. , Selma ve Baykan, Eda, "Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:0, Sayı:2, 2007.

Mozart Yolu, https://www.mozartways.com, (02.03.2021).

National Geographic, Aralık, No:128, 2011.

Negiz, Nilüfer, "Kentlerin Tarihsel Sürdürülebilirliğinde Kültürel Miras: Önemi ve Değeri Üzerine Düşünmek", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:1, Sayı:3, 2017.

Neuman, W. Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar,* I- II. Cilt, 5. Basım, Yayın Odası, İstanbul, 2012.

NTV Haber Sitesi, https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/inanclarin-anayurdu-turkiye-gobeklitepeden-agri-dagina-en-iyiler,oZyh78ZqWUyFxdQb13HLOQ 07.02.2021).

OECD, 2010 Policy Brief, Sustainable Development: Critical Issues, September,http://www.oecd.org/dataoecd/29/9/1890501.pdf, (07.11.2020).

Oğuz, M. Necati, *Türkiye Sınırları İçinde Bulunan Erken Dönem Hristiyanlığa Ait Çekim Merkezlerinin Ekonomik Faktör Olarak Kullanılması*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

Okuyucu Ayşe, Okuyucu, Mehmet, "Türkiye'de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek", *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 02-03 Mayıs, Konya, 2013.

Okuyucu, Ayşe, *Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.

Olsen, Daniel, .H. *"Management Issues For Religious Heritage Attractions" Tourism,* Religions &Spiritual Journeys, 2006.

Omar, Shida I. , Muhibudin, Masitah, Yussof, IzatulSukiman, Mohd, F.ve Mohamed, Badaruddin , "George Town, Penang as a World Heritage Site: *The Stakeholders" Perceptions, Procedia - Social and Behavioral Sciences,* Cilt:91, 2013.

Öter, Zafer ve Ünal, Elif, "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Turizm Etkileşiminin Beypazarı İlçesinde Yerel Ekonomiye Katkıları", *International Journal of Contemporary Tourism Research,* Cilt:1, Sayı:2017, 2011.

Özbey, Funda, R, "Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Turizm Kalkınması", *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*,Cilt:8, Sayı:1, 2002.

Özdoğan, Mehmet; "*Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması*", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, Başak Matbaacılık, Ankara, 2000.

Özdoğan, N. , Osman, *Sürdürülebilir Turizm ve Kültürel Miras,* Metin Kozak (ed), Sürdürülebilir Turizm Kavramlar Uygulamalar, Detay Yayıncılık, Ankara, 2014.

Özgönül, Nimet*, Kültürel Miras Mevzuatı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2012.

Özmehmet, Ecehan, "Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", 2012. http://www.journal.yasar.edu.tr, (23.10.2020).

Özuygun, Ali, R., *Hasan Sezayi-i Gülşeni*, Edirne: Hasan Sezai Teknik İlim ve İrfan Vakfı Yayını, Erkam Matbaası, Edirne, 1995.

Özyol, Arzu, İ. , "Sürdürülebilir Yeşil Kalkınma ve Kadın", *Fe Dergi*, Cilt:5, Sayı:2, Ankara, 2013.

Peremeci Osman N. Peremeci, O.N. , *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Sayı: 6, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939.

Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/, (02.07.2021).

Piner, M., Judie, Paradis, W. Thomas, "Beyond The Casino: Sustainable Tourism and Cultural Development on Native American Lands" , *Tourism Geographies*, Cilt:6, Sayı:1, 2004.

Porıa, Yaniv, Butler, Richard ve Aırey, David , "Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess", *Current Issues in Tourism*, Cilt: 6, Sayı: 4, 2003.

Raj, Razaq, Morpeth, Nigel. D., *Religious Tourism and Pilgrimage Management: An International Perspective*, CABI U.K. , 2007.

Religious Travel Association, 2021,www.religioustravelassociation.com/aboutus.htm , (22.01.2021).

Resmi Gazete (1983). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. Kanun No: 2863, Sayı:18113,https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanunmgkc066/kanunmgkc06602863.pdf, (15.10.2020).

Rome.net, https://www.rome.net/vatican-city, (25.01.2021).

Sander, Oral, *Siyasi Tarih- 1918- 1994*, 18. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2009.

Santos, Xose, M. , "Pilgrimages And Tourism Of Santiago De Compostele" *Tourism Recreation Research*, Cilt:22, Sayı:7, 2002.

Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Yayınları, Isparta, 2002.

Sayar, Mustafa, H., *Eski ve Ortaçağlarda Vize (Bizye) Tarihi ve Anıtları*, Vize II. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul, 2005.

Scharpf, Helmut, "Sürdürülebilirlik Açısından Bölgesel ve Yerel Yönetimlerin Turizm Politikasındaki Görevleri", *21. Yüzyılda Sürdürülebilir Turizm Politikaları, I.Uluslararası Turizm Sempozyumu*, 16-17 Aralık, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul, 1999.

Semavi Eyice: "Enez'de Yunus Kaptan Türbesi ve Has Yunus Bey'in Mezarı Hakkında Araştırma", *Tarih Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 17-18, İstanbul, 1963.

Serçek, Sadık, *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Çerçevesinde Türkiye'de İnanç Turizminin Geliştirilmesi, Mardin Örneği, (*Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.

Seymour, S. Wendy , *"In The Flesh Or Online? Exploring Qualitative Research Methodologies, "* Qualitative Research, Cilt:1, Sayı:2, 2001.

Sezgin, Orhan, M., Genel *Turizm ve Turizm Mevzuatı*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2001.

Shackley, Myra, *Managing Sacred Sites: Service Provision and Visitor Experience*, London, Continuum, 2001.

Shankar, B., Swamy, Chidambara "Creating Awareness For Heritage Conservation İn The City of Mysore: İssues And Policies", *International Journal Of Modern Engineering Research (IJMER)*, Cilt:3, Sayı:2, 2013.

Stausberg, Michael, *Religion And Tourism Crossroads Destinations And Encounters*, Londan and Newyork: Routledge, 2011.

Stefko, Robert, Kiraova, Alzbeta ve Mudrik, Martin, "Strategic Marketing Communication in Pilgrimage Tourism", *Social and Behavioral Sciences*, Sayı:175, 2015.

Stolov, Yehuda , "*Jewish Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building", Religious Narritives on Jarusalem and Their Role in Peace Building*, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem, 2009.

Sultanlar Yolu, https://cultureroutesinturkey.com/tr/sultanlar-yolu, (16.03.2021).

Şaman, Ebru, "*Mersin İli İnanç Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Mersin'de İnanç Turizmine Katılanların Profili Üzerine Bir Araştırma*", (Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2009.

Şen, Lütfi M., Zengin, Burhanettin ve Taş, Muhammed , "Hac ve Umre Organizasyonlarında Müşteri Memnuniyeti: Sakarya İli Alan Araştırması", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 6, 2015.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, https://mpgm.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-surdurulebilir-kalkinma-konferansi-rioplus20-zirvesi-haber-867, (07.11.2020).

T.C. Kültür ve Tuizm Bakanlığı, https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html, (02.02.2021).

Tandoğan, Uğur, Avcı, Eda, "Kuşadası'ndaki Seyahat Acentalarının İzmir'in İnanç Turizmi Potansiyelini Değerlendirme Performansı Üzerine Bir Uygulama", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi,* Sayı:12, 2012.

Tarlow, Peter E. , "Religious and Pilgrimage Tourism", 2010,http://www.destinationworld.info/newsletter/feature65.html, (18.01.2021).

Taşınmaz Kültür Varlıkları, https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html, (28.03.2021).

TDK, www.tdk.gov.tr, (20.02.2021).

Tekeli, İlhan, *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Terzi, Sümeyra, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi*, (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Uzmanlık Tezi), Ankara, 2017.

The Santiago de Compostela Declaration, 1987, https://rm.coe.int/16806f57d6, (23.02.2021).

Timothy Dallen J. ve Olsen, Daniel, *Conclusion: Whitler Religious Tourism? , Tourism, Religion&Spiritual Journey*, Routledge, USA, 2006.

Timothy, Dallen, J. ve Boyd, Stephen, W. , *Heritage Tourism,* Prentice Hall, 2003.

Toka, Ş. , Mualla, *Tarihi Çevrelerin Sürdürülebilirliği: Isparta Çayönü Örneği,* (Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2008.

Trakya Kalkınma Ajansı, http://trakyaturizmrotasi.com/tr/proje-hakkinda/, (10.08.2021).

Troel, Jessica, Bruch Carl, Cassar Angela ve Schang Scott, *Enhancing Participation And Governance In Water Resources Management: Conventional Approaches And Information Technology*, Libor JANSKY ve Juha I. UITTO (Editörler), New York: United Nations University Pre, 2005.

Tuğalan, Esra, *Harran ve Çevresinde Kültürel Mirasın Korunması Amacıyla Kültürel Rota Oluşturmanın Gerekliliği ve Önerisi*, (Hasan Kalyoncu Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2020.

TUİK, 2021 (https://www.tuik.gov.tr/ (15.04.2021).

TUİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210, (08.03.2021).

Tuncay, Rauf, "Edirne'de Selimiye Camii", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 23, Ankara, 1969.

Turan, Esen, *Türkiye'de Yabancı Turizm Talebini Artırmada İnanç Turizminin Yeri ve Önemi,* , (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım Ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi), Ankara, 2012.

TURSAB,2006,https://www.tursab.org.tr/dosya/1015/06myinanc_1015_1611125.pdf , (16.01.2021).

Türk Dil Kurumu, (http://www.tdk.gov.tr/ , (12.10.2020).

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr, (27.11.2020).

Türkiye Bahaî Toplumu Dış İlişkiler Temsilciliği, *Bahaî Dini Tarihi, Öğretileri ve Toplumsal Çalışmaları,* 1. Baskı, Bahaî Eserleri Basım Dağıtım A.Ş., , İstanbul, 2016.

Türkiye Kültür Portalı, https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/gezilecekyer/saray-i-cedid-yeni-saray, (24.06.2021).

Türkiye Kültür Potalı,https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/dupnisa-magarasi, (23.06.2021).

Türkiye'deki UNESCO Eserleri, https://unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi, (20.10.2020).

Türkkan, Candan, *Mitoloji*, Turizm ve Tanıtım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

TÜSİAD, 2012, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Çalışma Raporu,https://tusiad.org/tr/faaliyet-raporlari/item/6299-tusiad-faaliyet-raporu-2012, (17.11.2020).

TÜSİAD, 2012, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Çalışma Raporu,

UNESCO,http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/somut_kulturel_miras.pdf, (23.02.2021).

UNESCO Köle Rotası, https://en.unesco.org/themes/fostering-rights-inclusion/slave-route, (02.03.2021).

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Eserleri,https://unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi, (23.10.2020).

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Paris, 17 Ekim 2003,http://www.unesco.org.tr/Pages/, (21.10.2020).

UNESCO, 1972, Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Paris,http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf, (14.10.2020).

UNESCO, 1993, State of Conservation of World Heritage Properties in Europe: Spain Route of Santiago de Compostela,http://whc.unesco.org/archive/periodicreporting/EUR/cycle01/section2/669- summary.pdf, (23.02.2021).

UNESCO, 1994, Report on the Expert Meeting on "Routes as Part of Our Cultural Herıtage", Madrid, http://whc.unesco.org/archive/routes94.htm, (24.02.2021).

UNESCO, 2005, http://whc.unesco.org/archive/opguide05-annex3-en.pdf, (25.02.2021).

UNESCO, 2005, http://whc.unesco.org/archive/opgu/opgu-annex4rev.pdf, (24.02.2021).

UNESCO, 2014, https://en.unesco.org/, (17.11.2020).

UNESCO, 2018, ''Routes of Dialogue'',http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dialogue/routes-of-dialogue/, (23.02.2021).

UNESCO, 2019, Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi,https://unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C3%84%C2%B0nsanl%C3%84%C2%B1%C3%84%C5%B8%C3%84%C2%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%83%C2%BClt%C3%83%C2%BCrel-Miras%C3%84%C2%B1-Temsili-Listesi, (21.10.2020).

UNWTO, 2014, Tourism Highlights, Madrid, https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416226, (10.11.2020).

UNWTO, 2017, Tourism Higlight, 1-15.

UNWTO, 2018, World Tourism Barometer, 16,1-7.

UNWTO, https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism, (25.11.2020).

Usta, Kaan, M., *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*, (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2005.

Via Enetia Yolu, https://www.viaegnatiafoundation.eu/, (16.03.2021).

Viking Rotası, https://www.followthevikings.com/map, (04.03.2021).

Vukonic, Boris, *Tourism and Religion*, Pergamon Press, London, United Kingdom, 1996.

William James, *The Varieties of Religious Experience*, Penguen Books, U.S of Amerika, 1982.

Williams, R. Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı. (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, (Orijinali 1976'da yayımlanmıştır), 2005.

Wohlrab, Ulrike. *"Jerusalem from a Christian Perspective and its Role in Peacekeeping", Religious Narritives on Jarusalem and Their Role in Peace Building*, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem, 2009.

Wright, Kevin, Religious Tourism: A New Era, A Dynamic İndustry, 2008,http://www.tourism-review.com/travel-tourism-magazine-religious-tourism-a-newera-a-dynamic-industry-article695, (10.01.2021).

Wycherley, Richard, E. , *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

Yazıcı, T. Sezai, Saza'i, Hasan B. Ali Gülşeni, *İslâm Ansiklopedisi-İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*, 1966.

Yenipınar, Uysal, "İnanç Turizmi ve Anadolu*", II. Turizm Şurası Bildirileri,* Ankara, 2002.

Yeşil, Ahmet, Uzun, Adnan Uzun ve Aksu, G. Aslı, *Enez: Doğal, Kültürel ve Turistik Güzellikleri,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Yeşilbursa, C. , Cahit, "Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Görüşleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi,* Kastamonu, Cilt: 2, Sayı:2, 2013.

Yeşilyurt, Temel, "Seküler Dünyada İman Toplulukları: Modern İnsan için İmanın Anlamı", *İslamiyat Dergisi,* Cilt:6, Sayı: 3, Ankara, 2001.

Yıldırım Burak, Taşdemir, Şükrü, "Çini Sanatı Eğitimi Açısından, Edirne'deki Bazı Tarihi Camilerin Duvar Süslemelerinde Kullanılan Çini Eserlerin; Tarihsel, Yapısal ve Üslupsal Özelliklerinin İncelenmesi", *Balkan Eğitim Araştırmaları*, 2017.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Yıldız, Sevcan, *Kültürel Miras Alan Yönetimi Kapsamında Alanya Kalesi Ziyaretçi Yönetimi*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Antalya, 2011.

Yiğit, Yaşar ve Keleş, Ekrem, *İbadetim*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ed. Mehmet Emin Özafşar - Recai Doğan, Ankara, 2009.

Yüksel, A. , Fethi, Hoşkan Nihan, Çakan Fatma ve Başaran Sait, "Enez (Ainos) Antik Kenti Su Terazisi Bölgesi 2010 Arkeojeofizik Çalışmaları", *Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Malatya, 2011.

Yüksel, Yunus, F., *İzmir İlinin İnanç Turizmi Potansiyeli ve Değerlendirmesi*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı), İzmir, 2019.

Yükselen, Cemal, *Pazarlama İlkeleri Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık, 2003.

Zaman, Mehmet, "Türkiye'nin Önemli İnanç Turizmi Merkezlerinden Biri: Sümela (Meryamana) Manastırı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:2, 2005.

Zengin, Ayşe, *"Eyüp Kentsel Sit Alanının İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma",* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Ana bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul, 2010.

EKLER

SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA İNANÇ TURİZMİ ROTASI OLUŞTURULMASI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ' NE YÖNELİK UZMAN GÖRÜŞ FORMU

Sayın Uzman,
Tez çalışmam kapsamında tarafınıza yönelteceğim aşağıdaki görüşme soruları,

"Sürdürülebilir Kültürel Miras Kapsamında İnanç Turizmi Rotası Oluşturulması: Trakya Bölgesi Örneği"

Amacıyla Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalında yürütülen yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır. Değerli katkılarınız ve zaman ayırdığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Yüksek Lisans Öğrencisi: Sinem Gündoğan Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülsel ÇİFTCİ

UZMAN GÖRÜŞ FORMU

1.Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Sorular

1- Yaşınız**?**				
2- Cinsiyetiniz?	**Kadın**		**Erkek**	
3- Eğitim durumunuz?	**Önlisans**	**Lisans**	**Yüksek Lisans**	**Doktora**
4-Aldığınız uzmanlık eğitimi/eğitimleri ne(ler)dir?				
5- Turizm sektöründe kaç yıllık bir tecrübeye sahipsiniz?				
6- Uzmanlık alanınız nedir?				

7-Hangi bölge/bölgelerde rehberlik
yapıyorsunuz? (rehber değilseniz geçiniz)

2.Görüşme Soruları

1- Kültürel rotaların, rota üzerindeki kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağladığını düşünüyor musunuz?

2-Trakya Bölgesi "İnanç Turizmi" bakımından bir potansiyele sahip midir? Sahip olduğunu düşünüyorsanız nedenini açıklar mısınız?

3- Trakya Bölgesi'nin "İnanç Turizmi" bakımından önemli olduğunu düşünüyor musunuz?

4- Trakya Bölgesi'ndeki farklı inançlara ait kültürel miras öğeleri yeterince tanıtılıyor mu?

5- Trakya Bölgesi'nde bir "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulmalı mı?

6- "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulması fikrine katılıyorsanız, rotaya mutlaka eklenmesi gerektiğini düşündüğünüz yapılar- yerler nelerdir?

7- Bir "İnanç Turizmi Rotası" oluşturulmasının, bölgeyi ulusal ve uluslararası alanda ön plana çıkaracağını düşünüyor musunuz?

8- Oluşturulması planlanan "İnanç Turizmi Rotası" için Trakya Bölgesi'nin güçlü yönleri nelerdir?

9- Oluşturulması planlanan "İnanç Turizmi Rotası" için Trakya Bölgesi'nin zayıf yönleri nelerdir?

10- Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?